

Univerzita Palackého v Olomouci
Filozofická fakulta
Katedra historie

Dizertační práce

Úřad podkomořího na Moravě v 16. a na počátku 17. století

Mgr. Hana Štěpánová Seichterová

Vedoucí práce: doc. Mgr. Radmila Prchal Pavlíčková, Ph.D.

Olomouc 2023

Prohlašuji, že jsem předkládanou dizertační práci vypracovala samostatně na základě uvedených pramenů a literatury.

V Olomouci dne 27. 3. 2023

Mgr. Hana Štěpánová Seichterová

Abstrakt

Předkládaná dizertační práce mapuje úřad podkomořího na Moravě v 16. a na počátku 17. století. Úřad podkomořího spravoval komorní finance a kromě správy veřejných financí dohlížel také nad královskými městy a částečně (hlavně v první polovině 16. století) zasahoval i do soudnictví. Pozornost je zaměřena hlavně na samotné podkomoří, disciplinaci úřadu a vznik dalších úřadů, zasahujících do agendy podkomořího. Důraz je kladen i na komunikaci s osobami, jež měly na fungování úřadu zájem (panovník, biskup, zemští úředníci), jejichž vlastní strategie určovaly další směřování jednotlivých podkomořích. Všechny klíčové sféry vlivu jako panovnická, politická a hospodářská situace v zemi či náboženské záležitosti jsou dány do kontextu s úřadem a jeho představiteli. Cílem práce je představit podobu úřadu podkomořího v průběhu 16. století, jeho proměnu na začátku století 17. a zasadit jej do právního a politického rámce a náboženského prostředí v Markrabství moravském.

Abstract

The present dissertation deals with the office of the sub-chamberlain (*podkomoří, subcamerarius, Unterkämmerer*) in Moravia in the sixteenth and early seventeenth centuries. The office of the sub-chamberlain administered the chamber finances and, in addition to the administration of public finances, also supervised the royal towns and partly (mainly in the first half of the sixteenth century) interfered with the judiciary. In particular, attention is paid to the sub-chamberlains themselves, the disciplining of the office and the emergence of other offices that interfered with the sub-chamberlain's agenda. Emphasis is also placed on communication with individuals who had an interest in the functioning of the office (the ruler, the bishop, land officials), whose own strategies determined the future direction of individual sub-chamberlains. All key spheres of influence such as the monarchy, the political and economic situation in the country, as well as religious matters are put in context with the office and its representatives. The aim of the dissertation is to present the form of the office of the sub-chamberlain during the sixteenth century, its transformation in the beginning of the seventeenth century and to place it in the legal and political framework and the religious environment in the Margravate of Moravia.

Poděkování

Tímto bych ráda poděkoval všem, bez kterých by tato práce nevznikla. Velký dík patří vedoucí práce doc. Radmile Prchal Pavlíčkové, za její vstřícný přístup, když jsem za ní poprvé s tématem přišla, za empatii, velkou podporu a inspiraci v přemýšlení o historii.

Díky internímu grantu Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci *Společnost v historickém vývoji od středověku po moderní věk II. (IGA_FF_2016_037)* jsem mohla studovat ve vídeňském archivu a knihovně.

Velké poděkování patří kolegům, archivářům. Žádný badatel by se v Národním archivu neobešel bez PhDr. Heleny Klímové, její vstřícnosti a pochopení pro moravské badatele. V Archivu města Brna mě s otevřenou náručí přivítala PhDr. Hana Jordánková, již děkuji i za možnost konzultací k městské problematice. Taktéž velký dík patří Mgr. Davidu Nehybovi ze Státního okresního archivu Znojmo a pracovníkům jihlavského a moravského zemského archivu.

Děkuji řediteli Zemského archivu PhDr. Karlu Müllerovi za umožnění studia a jeho podporu. Velké poděkování za trpělivost se všemi podkomořími dlužím svým kolegům a přátelům, se kterými jsem mohla téma probírat, jejich neutuchající zájem mi byl velkou motivací – PaedDr. Zdeňku Kašparovi, Mgr. Jitce Němečkové, Mgr. Viktoru Pohankovi, Mgr. Petru Gajdošíkovi, Mgr. et Mgr. Michaele Antonín Malaníkové, Ph.D., doc. Antonínu Kalousovi a všem, kterým jsem „svými“ podkomořími připravila nejednu dlouhou chvíli. Díky Mgr. Štěpánu Kohoutovi za konzultace latinských textů.

Celý výzkum bych nemohla uskutečnit bez podpory a trpělivosti mých nejbližších a rodiny, Honzovi a Viktorce patří mé největší poděkování.

OBSAH

1. Úvod	6
1. 1 Historiografie úřadu podkomořího a témat vztahujících se k výkonu úřadu	8
1. 2 Prameny	15
2. Rozhled po správě veřejných a komorních financí v sousedních zemích	19
3. Úřad podkomořího do roku 1526	23
4. Geneze úřadu do nástupu Ferdinanda I.	23
4. 1 Zakotvení úřadu v zemském právu Markrabství moravského	25
4. 2 Tři podkomoří a jejich agenda přelomu 15. a 16. století do roku 1526	27
5. Ferdinand I. a podkomoří Jan z Kunovic (podkomoří do roku 1545)	33
5. 1 Centralizační a finanční reformy Ferdinanda I. a jejich vliv na podkomořský úřad	38
5. 2 Úřad podkomořího v prvních letech vlády Ferdinanda I.	42
6. Přemek z Víckova, období silících náboženských sporů (léta 1546–1561)	46
7. Albrecht Černohorský, Jan Ždánský ze Zástřizl a na Buchlově a Jetřich z Kunovic, období častého střídání osob v úřadu (léta 1562–1566)	60
7. 1 Úřady, vzniklé v průběhu 16. století, zasahující do agendy moravského podkomořího	68
8. Jáchym Zoubek ze Zdětína a Hanuš Haugvic z Biskupic, ustálení úřadu (léta 1566–1578)	74
9. Mikuláš z Hrádku, tlak na podkomořího v náboženských záležitostech (léta 1578–1597)	83
10. Zikmund z Ditrichštejna (1598–1602), Jan Mošovský z Moravčina (1603–1608) a Karel Haugvic z Biskupic (1609–1636), nástup úředníka a formalizace úřadu	97
11. Závěr	110
Prameny a literatura	116
Seznam zkratk	133
Přílohy	134
Summary	143

1. Úvod

Moravské nejvyšší úřady patří k těm institucím, jejichž tradici můžeme vysledovat už od středověku. Badatelé se jimi zabývali většinou v souvislosti se studiem správy země, případně všeobecně u témat týkajících se chodů sněmů a soudů a při jejich popisování. Když odhlédneme od syntetizujících prací, které sledují historii území obecně, tak musíme konstatovat, že klíčové moravské úřady jsou mezi historiky mnohem méně reflektovanou problematikou. Víme sice základní údaje o všech úřadech, známe posloupnost úředníků od moravského hejtmána až po nejvyššího místopísaře, ale hlubší výzkumy chybí. Naskytá se otázka, zda je tento fakt způsoben tím, že obecné povědomí o činnosti jednotlivých úřadů se zdálo dostačující či skutečností, že prameny pro studium tématu jsou příliš roztržité. Právě studium nejvyšších úřadů na Moravě v 16. a na počátku 17. století nám může pomoci lépe pochopit proměnu správy, která proběhla i zde, a to postupnou byrokratizaci a přerod v předmoderní státní útvar.

Předkládaná dizertační práce představuje jeden z klíčových moravských úřadů, moravského podkomořího v 16. a na počátku 17. století. Z hlediska časového vymezení je práce jasně ohraničena, ovšem z důvodu návaznosti se zdálo vhodné představit úřad i před rokem 1500 a na druhé straně časového rámce popsat celé období podkomořího Karla Haugvice z Biskupic, který odešel z úřadu až v roce 1636.

Tato studie se bude podrobně zabývat osobami vykonávajícími úřad a vlivy, které na ně působily a měly dopady na fungování úřadu. Pozornost bude věnována především samotným podkomořím, disciplinací úřadu a vzniku dalších úřadů, zasahujících do agendy podkomořího. Také neopomene finanční záležitosti, nad kterými měl podkomoří kontrolu a samozřejmě vlastní poměry na Moravě, náboženské i politické, které podkomoří mohl ovlivnit nebo jimi byl ovlivněn. Což budou i otázky této práce: Jak mnoho se úřad podkomořího proměnil během 16. a na počátku 17. století? Do jaké míry osoba podkomořího měla vliv na konfesní střety v královských městech? Jak mohl podkomoří ovlivňovat náboženské záležitosti na Moravě? Byl on tím hybatelem, či byl sám ve vlivu dalších osobností a politických činitelů?

Důraz bude kladen i na komunikaci s jednotlivými osobami, jež měly na fungování úřadu zájem a jejichž vlastní strategie určovaly další směřování jednotlivých podkomořích. Všechny klíčové sféry vlivu jako panovnická, politická a hospodářská

situace v zemi či náboženské záležitosti budou dány do kontextu s úřadem a jeho představiteli. I když byl podkomoří na Moravě začleněn mezi sedm nejvyšších zemských úřadů, tak byl z podstaty dvorským úřadem a jako takový měl plnit především královské zájmy. S tím souvisí i další z otázek položená v této práci. Do jaké míry byl úřad podkomořího, po přijetí Habsburků na markraběcí stolec, začleněn do byrokratického aparátu habsburského soustátí? Kruciální se ukazují osobnosti střídající se v úřadu, nejen jejich majtkové a šlechtické zařazení, ale i náboženství či osobní vazby na osobnosti moravské společnosti 16. století. Proto jednotlivým podkomořím bude dán dostatečný prostor včetně jejich vlastní majtkového, náboženského a rodinného zázemí.

Výzkum úřadu podkomořího se opírá o důkladnou analýzu pramenů, resp. hlavně korespondence panovnické, biskupské, královských měst a samotných podkomořích. Další prameny jsou disciplinační povahy, porovnávání jednotlivých instrukcí a jejich komentářů. Doplňujícími prameny jsou zápisy Karla staršího ze Žerotína či finanční a pamětní knihy z archivů bývalých královských měst. Zodpovězení výše položených otázek bylo možné díky komparaci všech těchto pramenů.

Zohlednění těchto aspektů vedlo k úvahám, jak celou práci koncipovat, aby rozvržení předkládaného textu nebylo příliš jednostranné, zaměřené jen na vlastní podkomoří či na disciplinaci úřadu. V úvodní části je představeno téma, stanoveny základní výzkumné otázky a cíl práce. Následovat bude historiografický rozbor tématu a dílčích témat vztahujících se k úřadu podkomořího jako např. výzkum královských měst či veřejných financí. Největší důraz je kladen na samotné kapitoly věnující se úřadu podkomořího. V rámci předběžné analýzy materiálu postupně vykryštovala jejich podoba. Pro lepší návaznost, jsou kapitoly řazeny chronologicky podle jednotlivých vykonavatelů úřadu, ale vlastní text již přísně chronologický není. Na mnohovrstevnaté vztahy totiž nelze aplikovat přísně chronologický náhled, např. náboženské záležitosti řešili podkomoří napříč „dlouhým 16. stoletím“ a promítly se do všech kapitol i proto, že pohled na ně byl jiný v první polovině a na konci století. Závěr pak bude obsahovat shrnutí získaných poznatků a odpovědi na výše nastíněné otázky výzkumu.

1. 1 Historiografie úřadu podkomořího a témat vztahujících se k výkonu úřadu

Literatura vztahující se pouze k úřadu podkomořího na Moravě není příliš bohatá, zmínky o moravských podkomořích v ní najdeme spíše v souvislosti s jinými tématy, jejichž cílem nejsou dějiny tohoto úřadu. Díky nim však získáme základní povědomí o úřadu jako takovém a o jeho úřednících. Základní je *Přehled Knížat a Markrabat* od Antonína Bočka, který obsahuje i soupis podkomořích a dobu jejich působení.¹ Tento výčet slouží jen pro orientaci, k podrobnějšímu popisu úřadu je třeba znát další práce, především materiálové studie německy píšících autorů přelomu 19. století. Christian rytíř d'Elvert moravského podkomořího uvádí v rámci své obsáhlé práce o financích a bernictví v zemích habsburské monarchie.² Na tyto materiálové práce navázali autoři pozitivistického dějepisectví přelomu 19. a 20. století a první poloviny 20. století. Zejména František Kameníček, jehož *Zemské sněmy a sjezdy moravské* jsou dosud těžko překonanou prací. V rámci popisu fungování moravské stavovské správy a zasedání sněmů zde figuruje i podkomořský úřad.³ Ze starších autorů zmínku o podkomořím na Moravě najdeme u Richarda Horny v jeho publikaci věnované moravským zemským úředníkům do roku 1620.⁴

Studie, které k tématu podkomořího existují, se zaměřují hlavně na vznik, počátky a fungování úřadu ve starším období s důrazem na Čechy. Prvním z autorů byl Jaromír Čelakovský, a i když je jeho práce klíčová pro české prostředí, tak i úřad podkomořího v Čechách by si zasloužil nový náhled.⁵ Dále jsou to práce Václava Vaněčka a Zdeňka Fialy, kteří se věnovali počátkům úřadu a vztahu komorníka

¹ BOČEK, Antonín: *Přehled Knížat a Markrabat i jiných nejvyšších důstojníků zemských v markrabství moravském*. Brno 1850.

² d'ELVERT, Christian: *Zur Oesterreichischen Finanz-Geschichte mit besonderer Rücksicht auf die böhmischen Länder*. Selection XXIV. Brünn 1880, s. 80–103.

³ KAMENÍČEK, František: *Zemské sněmy a sjezdy moravské: jejich složení obor působnosti a význam od nastoupení na trůn krále Ferdinanda I. až po vydání Obnoveného zřízení zemského (1526–1628)*. Díl první. Brno 1900; KAMENÍČEK, František: *Zemské sněmy a sjezdy moravské: jejich složení, obor působnosti a význam od nastoupení na trůn krále Ferdinanda I. až po vydání obnoveného zřízení zemského (1526–1628)*. Díl druhý. Brno 1902; KAMENÍČEK, František: *Zemské sněmy a sjezdy moravské: jejich složení, obor působnosti a význam od nastoupení na trůn krále Ferdinanda I. až po vydání obnoveného zřízení zemského (1526–1628)*. Díl třetí. Brno 1905.

⁴ HORNA, Richard: *K dějinám moravských úředníků*. Část II. Zemští úředníci moravští do r. 1620. Praha 1923, s. 27–28.

⁵ ČELAKOVSKÝ, Jaromír. *Úřad podkomořský v Čechách: Příspěvek k dějinám stavu městského v zemích českých*. Praha 1881.

a podkomořího.⁶ Úřadu podkomořího v Čechách a podkomořího věnných měst se ve svých studiích nejnověji věnuje Marek Ďurčanský, který zpracovává podkomořího hlavně v 17. století, či David Novotný, jenž se věnuje věnným městům a do tohoto tématu správa věnných měst vedená podkomořím patří.⁷ Nejnověji se tématu věnoval Zdeněk Martínek ve sborníku pro Ludmilu Sulitkovou, ale to až pro období druhé poloviny 17. století.⁸ V moravském prostředí je k otázce podkomořího velmi přínosná studie Libora Jana, který se zaměřil na fungování úřadu na Moravě v době panování Václava II. a ve své práci také shrnul a zhodnotil výsledky staršího bádání.⁹

Nejvyšší a menší úřady na raně novověké Moravě nedostávají v rámci historických výzkumů takový prostor. Přirozeně snad nejlépe je na tom úřad moravského zemského hejtmána, hlavního představitele stavovské obce a zástupce panovníka na Moravě. Velmi záslužné jsou v tomto práce Dalibora a Jany Janišových zpřístupňující zemská zřízení, která jsou základním právním rámcem nejen šlechtického, ale i veřejného práva, ale soustředí se i na hejtmanské a menší úřady a z toho vyplývající témata.¹⁰ Janišovi také zpřístupnili soupis kompetencí moravského

⁶ VANĚČEK, Václav: *Komorník a podkomoří. Příspěvek k dějinám českých úředníků*. Sborník prací z dějin práva československého 1. Praha 1930, s. 60–64; FIALA, Zdeněk: *Komorník a podkomoří. (Pojednání o počátcích a vzájemném poměru obou do konce 15. století.)* Sborník historický 2, 1954, s. 75–80.

⁷ ĎURČANSKÝ, Marek: *Agenda podkomořího věnných měst a podkomořího královských měst ve vzájemném porovnání. Několik poznámek k praxi za třicetileté války*. In: *Věnná města za třicetileté války a jejich poválečná obnova*. Sborník příspěvků z konference konané ve dnech 4.–5. května 2004. Mělník 2004, s. 32–36; ĎURČANSKÝ, Marek: *Obnovování městských rad v českých královských městech v letech 1624–1636*. In: *Osm set let pražské samosprávy: sborník příspěvků z 18. vědecké konference Archivu hlavního města Prahy, uspořádané ve spolupráci s Institutem mezinárodních studií FSV UK ve dnech 16. a 17. května 2000 u příležitosti výstavy Osm století pražské samosprávy*. Praha 2002, s. 93–101; ĎURČANSKÝ, Marek: *Úřední knihy vedené v rámci podkomořského úřadu jako pramen k výzkumu šlechtických dvorů v období třicetileté války*. Sborník archivních prací 52, 2001, č. 1, s. 243–256; NOVOTNÝ, David: *Nástin vztahů mezi panovníkem a věnnými městy mezi lety 1526–1546 v rovině politické, ekonomické a správní na příkladu Chrudimi, Vysokého Mýta a Poličky*. *Historica Olomucensia* 36, 2009, s. 25–41; NOVOTNÝ, David: *Když zemřel podkomoří...: (spory v rodině Žejdliců ze Šenfeldu po roce 1603)*. *Polensko: kulturněhistorický a vlastivědný sborník* 17, 2008, č. 1, s. 1–5; NOVOTNÝ, David: *„Jedouce do Moravy“ aneb Hertvík Žejdlic ze Šenfeldu a na Polné jako hospodář, soused a podkomoří věnných měst*. *Vlastivědný sborník Vysočiny: oddíl věd společenských* 16, 2008, s. 19–33.

⁸ MARTÍNEK, Zdeněk: *Česká komora, podkomoří a spory o kontrolu hospodaření královským měst podkomorských v Čechách v druhé polovině 17. století*. In: JORDÁNKOVÁ, Hana (ed.): *Alis volat propriis: sborník příspěvků k životnímu jubileu Ludmily Sulitkové*. Brno 2016, s. 371–387.

⁹ JAN, Libor: *Moravští podkomoří v době Václava II.* *Český časopis historický* 95, 1997, 2, s. 319.

¹⁰ JANIŠOVÁ, Jana: *Zřízení zemské Markrabství moravského z roku 1604*. Praha 2015; JANIŠOVÁ, Jana – JANIŠ, Dalibor: *Komentář k moravským zemským zřízením z let 1516–1604. Svazek I., Články 1–74*. Praha 2017; JANIŠOVÁ, Jana – JANIŠ, Dalibor: *Komentář k moravským zemským zřízením z let 1516–1604. Svazek II., Články 75–190*. Praha 2017.

zemského hejtmana z pera Karla staršího ze Žerotína.¹¹ Jana Janišová ve svém příspěvku o Ctiboru Syrakovském z Pěrkova velmi dobře ukázala možnosti prosopografické studie ve vztahu k úřadu nejvyššího písaře.¹² Úřadu moravského hejtmana v otázce volby a obsazení se věnoval i Marek Starý.¹³

Pokud chceme důkladně zkoumat úřad podkomořího, nesmíme opomenout několik tematických oblastí, do kterých jeho agenda přesahovala. Krucióální, v souvislosti s agendou podkomořího, je výzkum státních financí a bernictví. Dlouholeté poznávání berních pramenů pomáhá badatelům pochopit jak proces byrokratizace a centralizace v rámci habsburského soustátí, tak umožňuje přispět k výzkumům věnujícím se naopak ekonomickým a sociálním předpokladům zdanění obyvatel. V našem prostředí základy položil opět Christian rytíř d'Elvert ve své obsáhlé práci o financích a bernictví v zemích habsburské monarchie.¹⁴ Oproti lehce chaotickému sběru materiálu a nesystémovosti rytíře d'Elverta jsou práce Antonína Gindeliho, zejména *Geschichte der Bohmischen Finanzen*,¹⁵ již vědecké a snaží se jasnou formou rozkrývat spletitou síť otázek týkajících se daňového břemene předbělohorské doby.

Páteční práce, v některých případech dosud nepřekonané, přináší v bádání o raně novověkých berních pozitivistické dějepisectví, které kladlo důraz na kritiku pramenů a vědecké rekonstruování historické reality. V období od přelomu 19. a 20. století až zhruba do druhé světové války, tak vycházely práce mapující české a moravské bernictví v raném novověku. Pro Čechy přinesl ucelený přehled proměn daňové soustavy Otto Placht,¹⁶ jeho *České daně* mají záběr od počátku 16. století až do období berní ruly, stranou ovšem zůstává problematika berní správy. Obdobně je pro Moravu

¹¹ JANIŠOVÁ, Jana – JANIŠ, Dalibor: *Úřad moravského zemského hejtmana v 15.–17. století*. In: BOBKOVÁ, Lenka – ČAPSKÝ, Martin – KORBELÁŘOVÁ, Irena: *Hejtmanská správa ve vedlejších zemích Koruny české*. Opava 2009, s. 181–201; Jana Janišová také hodnotí úřad hejtmana z pohledu sporů o čest viz JANIŠOVÁ, Jana: *Šlechtické spory o čest na raně novověké Moravě: (edice rokové knihy zemského hejtmana Václava z Ludanic z let 1541–1556): historická studie a edice*. Brno – Olomouc 2007.

¹² JANIŠOVÁ, Jana: *Ctibor Syrakovský z Pěrkova, nejvyšší písař Markrabství moravského a přisedící manského soudu v Kroměříži*. Jana Janišová. Olomoucký archivní sborník 20, 2022, s. 84–99.

¹³ STARÝ, Marek: *Jmenování moravského zemského hejtmana v roce 1578*. Časopis Matice moravské 127, 2008, č. 2, s. 441–453; STARÝ, Marek: *Místodržící úřadu moravského zemského hejtmana v době předbělohorské*. In: BOBKOVÁ, Lenka – ČAPSKÝ, Martin – KORBELÁŘOVÁ, Irena: *Hejtmanská správa ve vedlejších zemích Koruny české*. Opava 2009, s. 203–211.

¹⁴ d'ELVERT, Ch.: *Zur Oesterreichischen Finanz-Geschichte*, s. 80–103.

¹⁵ GINDELY, Anton: *Geschichte der böhmischen Finanzen von 1526 bis 1618*. Wien 1868.

¹⁶ PLACHT, Otto: *České daně 1517–1652*. Praha 1924.

široce koncipována práce Františka Kameníčka, hlavně první díl *Zemských sněmů* se neomezuje jen na výčet druhů zdanění a daní, ale věnuje pozornost také orgánům správy veřejných financí.¹⁷ Tyto práce byly zaměřeny hlavně na období před Bílou Horou. Základní prací, která se více věnuje pobělohorskému období, jsou Pekařovy *České katastry*, v níž se jako jeden z prvních zabýval otázkou finančních dopadů začlenění českých zemí do habsburského soustátí. Cenné jsou práce Václava Pešáka, který ve třicátých letech 20. století zmapoval české bernictví na počátku vlády Ferdinanda I., např. jeho práce *Berně v Čechách* roku 1527.¹⁸ Ovšem s přihlédnutím k podkomořskému úřadu na Moravě je pro nás obzvláště cenná Pešáková rozsáhlá studie ke vzniku a kompetencím české královské komory.¹⁹ Vzhledem k tomu, že česká komora měla snahu o dohled nad komorními financemi na Moravě, je poznání dějin tohoto prvního předmoderního finančního úřadu důležité. Obdobně rozsáhlá díla, která přispívají k lepšímu pochopení organizačního zázemí výběru daní v českých zemích, napsal Miroslav Volf. Ke studiu jej přivedla práce na dočasně oživeném edičním počínu *Sněmy české*.²⁰

Další možnosti bádání v oblasti berního zatížení a práce s berními prameny představovaly pokusy o analyzování lokálních dopadů daňového břemene a hospodaření na konkrétních statcích, např. výzkumy Tomáše Sternecka. Jeho velmi dobře zpracovaná práce *Město, válka a daně*²¹ nahlíží na daně a financování ozbrojeného konfliktu z perspektivy jednoho z královských měst. Pro Sternecka je samozřejmostí i odkrývání personálních vazeb a prosopografických souvislostí (které již nastínil v citované studii),²² kde prokázal, že výkonné orgány moravského bernictví se postupně

¹⁷ KAMENÍČEK, F.: *Zemské sněmy a sjezdy moravské*, Díl první.

¹⁸ PEŠÁK, Václav: *Berně v Čechách r. 1527*. Sborník archivu ministra vnitra republiky československé 8, 1935, s. 67–144.

¹⁹ PEŠÁK, Václav: *Dějiny královské české komory od roku 1527. Část 1: Začátky organizace české komory za Ferdinanda I.* Sborník archivu ministerstva vnitra. Praha 1930; PEŠÁK, Václav: *Studie k dějinám královské české komory*. Sborník archivu ministerstva vnitra 6, 1933, s. 65–178.

²⁰ VOLF, Miloslav: *Královský důchod a úvěr v 16. století: (příspěvek k historii českých státních financí)*. Český časopis historický 1949, č. 1, s. 110–171; VOLF, Miloslav: *Dvorská komora a české finance před Bílou Horou a po ní (1610–1640)*. Sborník archivních prací 30, 1980, č. 1, s. 62–109; VOLF, Miloslav: *Nástin správy české berně v době předbělohorské*. In: *Sněmy české XI/2*, Praha 1941.

²¹ STERNECK, Tomáš: *Město, válka a daně: Brno v moravském berním systému za dlouhé války s Vysokou Portou (1593–1606)*. Praha 2006.

²² STERNECK, Tomáš: *K účasti Jana Mencla z Kolsdorfu na placení berní v brněnském berním kraji*. In: *Vyškovský sborník*. Vyškov 1999, s. 55–87.

staly doménou měšťanů/měšťanského úřednictva a samozřejmě na této skutečnosti profitovala městska obec.

Rozhled po financích v moravské společnosti od 14. do 17. století nabízí kniha *Peníze nervem společnosti*, kde více autorů popisuje faktický stav peněžního oběhu a zabývá se i dalšími otázkami, např. finančním ohodnocení nejvyšších moravských úředníků.²³

Politika a státní finance na Moravě v 17. století zajímají badatele Jiřího Davida, jeho dizertační práce obhájená v roce 2015 na Masarykově univerzitě a vydaná knižně,²⁴ podobně jako práce Sterneckova, je ovlivněna důkladným studiem zahraniční literatury a sleduje tak nové trendy v přístupu k daňovému materiálu, právě v kontextu vojenství a berní zátěže. Také badatel David staví na rozsáhlém pramenném výzkumu. Primárně jej sice nezajímají daňová přiznání či míra zatížení konkrétního místa, věnuje se státním financím jako obsahu politiky a politického dění, ovšem jeho výzkumy nám přinášejí mnoho informací i o změnách berních struktur a systémů v 17. století, které jinak bývají badateli opomíjeny (samozřejmě nikoliv z hlediska války a vojenství, ale jiných aspektů).

Velmi úzce propojené je téma daní ve vztahu ke královským městům, což je i další tematická oblast, do které agenda podkomořího zasahovala. Přehled o vývoji urbánního dějepisectví ve středoevropském prostoru podali Jaroslav Miller a Petr Černíkovský.²⁵ Jistý zastřešující charakter k problémům psaní dějin měst měla konference „Jak psát dějiny velkých měst?“ pořádaná v Brně v roce 2014. Zde přednesené příspěvky nastínily metodologické a praktické otázky a prostor dostaly i současné urbánní projekty.²⁶ A nejnověji autorky Hana Jordánková a Ludmila Sulitková vytvořily přehled bibliografie k moravským královským městům.²⁷

²³ BOROVSÝ, Tomáš – CHOCHOLÁČ, Bronislav – PUMPR, Pavel (ed.): *Peníze nervem společnosti. K finančním poměrům na Moravě od poloviny 14. do počátku 17. století*. Brno 2007.

²⁴ DAVID, Jiří: *Nechtěné budování státu: Politika, válka a finance na Moravě ve druhé polovině 17. století*. Brno 2018.

²⁵ MILLER, Jaroslav – ČERNÍKOVSKÝ, Petr: *Urbánní historiografie (raného novověku) ve středovýchodní Evropě: stručná úvaha o minulosti, současném stavu a perspektivách oboru*. Český časopis historický 103, 2005, s. 861–884.

²⁶ ČERVENÁ, Radana – DVOŘÁK, Tomáš – VYSKOČIL, Aleš: *Jak psát dějiny velkých měst?* Brno 2014.

²⁷ JORDÁNKOVÁ, Hana – SULITKOVÁ, Ludmila: *Bibliografie k moravským královským městům ve středověku a raném novověku (1990–2010)*. Brno v minulosti a dnes. suppl. č. 20, 2014.

I v urbánní tematice platí, že základy položili autoři předminulého století, klasickou materiálovou prací jsou knihy Zikmunda Wintera, jež nás seznamují s městy v raném novověku.²⁸ Pro česká královská města, ovšem během třicetileté války, je velmi přínosná práce již zmiňovaného Marka Ďurčanského, který shrnuje novější bibliografii k raně novověkým městům a přináší ucelený obraz správy měst během válečného konfliktu, který vytváří na základě důkladného pramenného výzkumu tři odlišných městských lokalit – Nymburk, Brandýs nad Labem a Čelákovice.²⁹

Z pohledu moravského podkomořího mají větší význam práce zaměřující se na moravská královská města. Nejprve si vymezíme kategorii moravských královských měst, v 16. století to bylo šest lokalit: Brno, Olomouc, Jihlava, Znojmo, Uherské Hradiště a Uničov. Intenzivní badatelský zájem o dějiny královských měst dokazuje i to, že se všechna královská města dočkala svých monografických zpracování. Město Brno své tzv. velké *Dějiny Brna* vydává postupně, další města moderní zpracování svých dějin mají.³⁰

Městské prostředí je badatelsky atraktivní, jelikož na něj lze nahlížet z nejrůznějších perspektiv. Moravské zemské právo ve vztahu ke královským městům, zejména Brnu, akcentuje ve svých studiích Jana Janišová.³¹ Pro poznání společenské struktury královských měst na Moravě má velký význam práce Jaroslava Marka.³² Prohloubení jeho poznatků k městu Olomouci přinesla společná práce Ludovita Szabó a Karla Müllera. A právě samostatné práce jmenovaného Ludovita Szabó přinesly na konci 80. let oživení zájmu o tuto problematiku, protože naznačily směry bádání v oblasti studia berních pramenů při rozkrývání mocenských struktur raně novověkých

²⁸ WINTER, Zikmund: *Kulturní obraz českých měst. Život veřejný v XV. a XVI. věku*. 1. Díl. Praha 1890. 2. Díl. Praha 1893; WINTER, Zikmund: *Zlatá doba měst českých*. Praha 1991.

²⁹ ĎURČANSKÝ, Marek: *Česká města a jejich správa za třicetileté války: Zemský a lokální kontext*. Praha 2013.

³⁰ PROCHÁZKA, Rudolf (ed.): *Dějiny Brna 1. Od pravěku k ranému středověku*. Brno 2011; JAN, Libor (ed.): *Dějiny Brna. 2. Středověké město*. Brno 2013; PÍSKOVÁ, Renata (ed.) a kol.: *Jihlava. Historie. Kultura. Lidé*. Praha 2009; SCHULZ, Jindřich (ed.): *Olomouc. Malé dějiny města*. Olomouc 2002; SCHULZ, Jindřich (ed.): *Dějiny Olomouce 1. –2. svazek*. Olomouc 2009; ZAPLETAL, Jaroslav (ed.) a kol.: *Uherské Hradiště, královské město na řece Moravě*. Uherské Hradiště 2007; BUREŠOVÁ, Jana (ed.): *Uničov: historie moravského města*. Uničov 2013; HAVLÍK, Lubomír (ed.): *Dějiny královského města Znojma a Znojemského kraje od nejstarších dob do sedmdesátých let 19. století*. Brno 1998.

³¹ JANIŠOVÁ, Jana: *Půhon jako základní procesní institut moravského zemského práva v dlouhém 16. století (Problematika tzv. půhonu zátkně a povinnosti královských města na příkladu města Brna)*. Brno v minulosti a dnes 30, 2017, s. 147–184; JANIŠOVÁ, Jana: *Předpisy moravského zemského práva regulující vnitřní záležitosti královských měst v Předbělohorském období (na příkladu města Brna)*. Brno v minulosti a dnes 34, 2021, s. 103–127.

³² MAREK, Jaroslav: *Společenská struktura moravských královských měst v 15. a 16. století*. Praha 1965.

měst.³³ Výzkum daňového zatížení na příkladu města Brna, tj. práce Tomáše Sternecka, již byl popsán výše. Ekonomický potenciál královského města Brna zkoumají historičky Hana Jordánková a Ludmila Sulitková na základě množství pramenů a dávají hospodářský potenciál do širších souvislostí podnikání města jako celku, obchodních kontaktů, ale i materiální situace jednotlivých obyvatel a tedy jejich sociálního postavení v městské komunitě.³⁴ A nespokojují se jen s tímto, jejich práce dávají podnětné úvahy o možných perspektivách zkoumání městského prostředí, samozřejmě za předpokladu dochování archivního materiálu.³⁵ V tomto případě můžeme konstatovat, že tak rozsáhlé výzkumy nemáme u dalších královských měst a proto chybí komparace a vyvození širších závěrů.

Královská města tvoří zajímavý rámec i pro zkoumání konfesionalizačního procesu. Že se jedná o významné badatelské téma, reflektuje sborník *Město v převratech konfesionalizace*, který vyšel dva roky po stejnojmenné konferenci.³⁶ Ovšem není to otázka jen posledních let, v průběhu celého 20. století vznikaly práce zaměřující se na náboženské dějiny předbělohorských měst, sice spíše popisné, ale přesto v nich autoři načrtli změny náboženského klimatu, hlavně pro konec 16. století,

³³ SZABÓ, Ludovít – MÜLLER, Karel: *Olomoucké rejstříky městské dávky v letech 1552–1620*. In: Pocta PaedDr. Jiřiny Holinkové, CSc. Sborník příspěvků žáků k problematice dějin předbělohorské Olomouce. Ostrava 1958, s. 31–41; SZABÓ, Ludovít: *Majetková diferenciac olomouckého obyvatelstva v polovině 16. století*. Výroční zpráva Okresního archivu v Olomouci za rok 1982. Olomouc 1983, s. 57–72; SZABÓ, Ludovít: *Sociální skladba olomoucké městské rady v letech 1524–1600*. Výroční zpráva Okresního archivu v Olomouci za rok 1983. Olomouc 1984, s. 63–77.

³⁴ JORDÁNKOVÁ, Hana – SULITKOVÁ, Ludmila: *Předbělohorské Brno: Hospodářský potenciál města a sociální situace jeho obyvatel*. Brno 2020.

³⁵ Uvedme jen výběrové práce: JORDÁNKOVÁ, Hana – SULITKOVÁ, Ludmila: *Městští písaři a vrcholná politika čtvrtého stavu (na příkladu města Brna)*. Časopis Matice moravské 125, 2006, s. 367–396; JORDÁNKOVÁ, Hana – SULITKOVÁ, Ludmila: *Kardinál František z Ditrichštejna a předbělohorské Brno*. In: Kardinál František z Ditrichštejna a jeho doba. XXIX. Mikulovské sympozium 2006. Brno 2007, s. 323–334; JORDÁNKOVÁ, Hana – SULITKOVÁ, Ludmila: *Kompetence brněnských radních v předbělohorské době: porovnání se situací v dalších moravských královských městech*. In: Documenta Pragensia XXI. Praha 2002, s. 39–54; JORDÁNKOVÁ, Hana – SULITKOVÁ, Ludmila: *Předbělohorské soudy na Moravě a královské město Brno*. Časopis Matice moravské 113, 1994, s. 235–260; JORDÁNKOVÁ, Hana – SULITKOVÁ, Ludmila: *Šlechta v královském městě Brně v předbělohorském období*. In: KOKOJANOVÁ, Michaela (ed.): *Měšťané, šlechta a duchovenstvo v rezidenčních městech raného novověku (16.–18.století)*. Prostějov 1997, s. 166–184.

³⁶ FEJTOVÁ, Olga – LEDVINKA, Václav – PEŠEK, Jiří a kol. (ed.): *Město v převratech konfesionalizace v 15. až 18. století*: stati a rozšířené příspěvky z 31. vědecké konference Archivu hlavního města Prahy, uspořádané ve spolupráci s Historickým ústavem Akademie věd ČR, v.v.i., a Institutem mezinárodních studií Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy ve dnech 9. a 10. října 2012 v Clam-Gallasově paláci v Praze (Documenta Pragensia, sv. 33). Praha 2014.

např. pro Olomouc a Brno jsou důležité práce Stanislava Zely a Vladimíra Buriana.³⁷ Náboženské poměry v Jihlavě jsou nověji zpracovány Vlastimilem Svěrákem a proces konfesionalizace a reformace v tomto městě nejnověji zpracovala ve své dizertační práci Anna Pečinková.³⁸ Pro Olomouc a Brno je ještě námětem k bádání v náboženských záležitostech role biskupa, kterou ve svých studiích o konfesních sporech v Olomouci akcentuje Ondřej Jakubec.³⁹ Praměny k městu Olomouci z biskupských kopiířů zpřístupňoval Zdeněk Kašpar po několik let.⁴⁰

1. 2 Praměny

Pramenná základna výzkumu je v tomto případě pestrá, mozaiku podkomořského úřadu je totiž nutné skládat z velkého množství archiválií uložených v různých fondech moravských a českých archivů. Opírá se hlavně o praměny disciplinační povahy, tj. instrukce, jejich koncepty a poznámky k instrukcím a o široké spektrum korespondence panovnické, biskupské, podkomořské a té co vzešla z kanceláří královských měst. Tyto tzv. listy poselací či missivy přináší nejvíce dokladů o vztahu jednotlivých aktérů s úřadem podkomořského.

Nejdůležitější materiály najdeme v Národním archivu, ve fondu České oddělení dvorské komory. Ve spisech v kartonu 153 s texty instrukcí určených úřadu moravského podkomořského, můžeme optikou Hanuše Haugvice nahlédnout do procesu vzniku podkomořské instrukce.⁴¹ V kartonech 160 a 161 je pak uložena podkomořská korespondence. Z těchto složek lze sice čerpat až pro období Hanuše Haugvice

³⁷ K Olomouci ZELA, Stanislav: *Náboženské poměry v Olomouci za biskupa Marka Kuena (1553–1565)*. Olomouc 1931; k městu Brnu pak BURIAN, Vladimír: *Vývoj náboženských poměrů*. Brno 1948.

³⁸ Např. SVĚRÁK, Vlastimil: *Úsilí města Jihlavy o získání patronátu nad farou u sv. Jakuba ve druhé polovině 16. století*. In: *Vlastivědný sborník Vysočiny*, oddíl věd společenských, 2006, svazek XV. Jihlava 2006, s. 29–42; PEČINKOVÁ, Anna: *Reformace v Jihlavě (1522–1628): aktéři a projevy konfesionalizace v městském prostředí*. Brno 2021 (nepublikovaná dizertační práce).

³⁹ JAKUBEC, Ondřej: *Konfesijní spory v raně novověké Olomouci, jejich charakter, aktéři a vizuální stopy*. In: FEJTOVÁ, Olga – LEDVINKA, Václav – PEŠEK, Jiří a kol. (edd.): *Město v převratech konfesionalizace v 15. až 18. století: stati a rozšířené příspěvky z 31. vědecké konference Archivu hlavního města Prahy, uspořádané ve spolupráci s Historickým ústavem Akademie věd ČR, v.v.i., a Institutem mezinárodních studií Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy ve dnech 9. a 10. října 2012 v Clam-Gallasově paláci v Praze (Documenta Pragensia, sv. 33)*. Praha 2014, s. 123–158; dále viz JAKUBEC, Ondřej: *Kulturní prostředí a mecenát olomouckých biskupů protireformace*. Olomouc 2003.

⁴⁰ Edice vycházely na pokračování v letech 1999–2022 v *Ročence Státního okresního archivu Olomouc*, později v *Olomouckém archivním sborníku*.

⁴¹ Národní archiv (NA), České oddělení dvorské komory VI, sg. M Morava, (ČDMK), kt. 153, složka Podkomořská instrukce.

z Biskupic a nejvíce korespondenci Mikuláše z Hrádku a Jana Mošovského z Moravčina, i tak ale poskytují nejrozsáhlejší vhled do úřadu podkomořího a na jeho korespondenci s panovníkem resp. s dvorskou komorou.⁴² Část podkomořské korespondence, hlavně období Přemka z Víckova se také nachází v Moravském zemském archivu v Brně ve fondu Bočkova sbírka.⁴³ Ve stejném archivu se ještě nachází fond Rodinného archivu Ditrichštejnů, kde můžeme najít jednotliviny k podkomořímu Zikmundovi z Ditrichštejna.⁴⁴

Dalším dochovaným pramenem pro poznání vztahu panovníka a podkomořího po nástupu Ferdinanda I. jsou knihy odeslané panovnické korespondence uložené v Národním archivu. Ve fondu Registra Praha najdeme 19 knih, které obsahují listy odeslané osobám a institucím v Markrabství moravském. I přes časové mezery dokládají korespondenci panovníka se svým úředníkem na Moravě v 16. století.⁴⁵ Moravským badatelům je také dobře známý fond Morava, taktéž v Národním archivu, k němuž byl vytvořen podrobný inventář, resp. katalog, který práci s tímto fondem velmi usnadňuje.⁴⁶

Korespondence mezi biskupem a podkomořími se nachází ve fondu Arcibiskupství Olomouc v Zemském archivu v Opavě, pobočka Olomouc, chronologická řada kopiářů je téměř nepřerušena.⁴⁷ A lenní vztah biskupa a podkomořího můžeme zmapovat díky fondu Lenní dvůr Kroměříž, uloženém také v Olomouci.⁴⁸

Komunikaci královských měst s podkomořím můžeme sledovat na základě dochovaných kopiářů odeslané korespondence a listů přijaté korespondence od jednotlivých podkomořích konkrétním městům. K naší škodě však dochování jednotlivých městských kopiářů neumožňuje plnohodnotné srovnání, jelikož časový průběh knih není stejný. Nejkompletnější řadou kopiářů odeslané korespondence se může pochlubit královské město Brno. V Archivu města Brna jejich řada začíná tzv.

⁴² NA, fond ČDMK, kt. 160 a 161.

⁴³ Moravský zemský archiv (MZA), Bočkova sbírka, inv. č. 9667.

⁴⁴ MZA, Rodinný archiv Dietrichstein (RA Dietrichstein), kt. 127.

⁴⁵ NA, Registra Praha (dále RG), knihy dochované panovnické korespondence č. 11–116. Tyto knihy se týkají všech zemí Koruny české, moravské záležitosti jsou obsaženy jen v části z nich, viz knihy č. 11, 13, 16, 20, 32, 34, 35, 38, 41, 49, 60, 62, 71, 97, 101, 110, 113, 115, 116.

⁴⁶ NA, Morava viz CULKOVÁ – STUHLÍKOVÁ, Dagmar: *Morava (moravské spisy české kanceláře a české komory) (1507) 1527–1625 (1750)*. Katalog I. a II. díl. Praha 1962.

⁴⁷ Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc (ZAOpO), Arcibiskupství Olomouc (AO), inv. č. 35–125.

⁴⁸ ZAOpO, Lenní dvůr Kroměříž (LDK).

Zeleným kopiářem z let 1578–1585. Víceméně nepřerušovaná řada pokračuje až po rukopis, resp. zlomek dochovaných konceptů pro rok 1628, jde tedy celkem o 15 knih.⁴⁹ Dochování stejných knih v dalších královských městech již není tak úplný. Poměrně raritní je v Archivu města Olomouce zachovaný nejstarší městský kopiář z let 1507–1522. Tato kniha obsahuje opisy listin jak došlých tak odeslaných, listy jsou zpřeházené, nejdou v časovém sledu. Jsou zde přepsány panovnické listiny a u některých zápisů není zcela jasné, jestli adresátem listu bylo město Olomouc či Brno. Několik stran rukopisu pak lze označit jako titulář. Kniha byla vyčleněna z Bočkovy sbírky Moravského zemského archivu v Brně a předána do Olomouce. Vzhledem k torzovitosti dochovaných pramenů z doby podkomořího z Vlašimi jsou tyto dobové opisy, pořízené zřejmě pro potřeby městské kanceláře, skutečným pokladem. A to i přesto, že u zápisů mnohdy chybí úplná datace a u některých listů autorství podkomořího z Vlašimi odhadujeme pouze z probíraných témat.⁵⁰ Další kniha obsahuje listy odeslané korespondence z roku 1559. To je pro 16. století v kopiářích města Olomouce vše a dochovaná řada kopiářů, bez větších mezer, pokračuje až pro 17. a následující století.⁵¹ V archivu města Znojma začíná řada kopiářů v námi sledovaném období rokem 1545, ale není kompletní, postihuje jen některá léta a končí rokem 1581.⁵² První polovinu 17. století mapují až léta 1635–1636.⁵³ V Archivu města Jihlavy jsou uloženy městské kopiáře začínající rokem 1577 a pokračující až do roku 1615, knihy jsou psány ve dvou řadách, česky a německy. Do roku 1638 pak pokračují knihy popsané jako česko-německé.⁵⁴ Kopiář města Jihlavy v rozmezí let 1606–1608 je od roku 1954 v majetku Vědecké knihovny v Olomouci.⁵⁵ Další dvě královská města, Uničov a Uherské Hradiště, nemají svůj archiv pro toto období dochovaný.

K získání úplnějšího obrazu o korespondenci podkomořího s městy je dobré údaje z kopiářů doplnit dochovaným aktovým materiálem, městskými účetními prameny a dalšími jednotlivinami. V archivech jsou tyto fondy pojmenovány různě:

⁴⁹ Archiv města Brna (AMB), Archiv města Brna (AMB) Sběrka rukopisů a úředních knih 1333–1958, rkp. č. 79–92a.

⁵⁰ Státní okresní archiv Olomouc (SOkA Olomouc), Archiv města Olomouc (AMO), inv. č. 535a, kniha sg. 6680.

⁵¹ SOkA Olomouc, AMO, inv. č. 535b–556.

⁵² Státní okresní archiv Znojmo (SOkA Znojmo), Archiv města Znojma (AMZ), inv. č. 41–46.

⁵³ SOkA Znojmo, AMZ, inv. č. 48 (kniha č. 47 nedohledaná).

⁵⁴ Státní okresní archiv Jihlava (SOkA Jihlava), Archiv města Jihlava (AMJ), Městská správa Jihlava do roku 1848, úřední knihy č. 337–348.

⁵⁵ Vědecká knihovna Olomouc (VKOL), sg. MII340.

Zlomky registratury, Zlomky nejstarší registratury apod. Nejsou dochovány kompletní, spíše se jedná o jednotliviny z různých let.⁵⁶

Pro královská města ještě mohou k získání povědomí o životě ve městě posloužit kroniky a pamětní knihy. Pro město Brno je to zpřístupněná kniha pamětí Jana Munky z Ivančic ve vydání Jaroslava Dřímala či vydání jihlavské kroniky Martina Leupolda z Löwenthalu od Christiana rytíře d'Elverta.⁵⁷

Právní rámec Markrabství moravského byl doplněn zápisy z jednání moravského zemského soudu Karla staršího ze Žerotína z přelomu 16. a 17. století.⁵⁸

⁵⁶ Viz např. SOKA Olomouc, AMO, Zlomky registratur 1426–1786 (1843); SOKA Jihlava, AMJ, Stará registratura (Zbytky starých registratur) 1527–1726.

⁵⁷ DŘÍMAL, Jaroslav: *Kroniky a pamětní knihy městských písařů brněnských v době předbělohorské*. In: Brno v minulosti a dnes. II. Brno 1960, s. 82–124; d'ELVERT, Christian (hrg): *Chronik der königlichen Stadt Iglau (1402–1607) vom iglauer Stadtschreiber Martin Leupold von Löwenthal*. Brünn 1861.

⁵⁸ ZAOpO, fond Rodinný archiv Žerotínů, Bludov (RA Žerotínů Bludov), inv. č. 426, fol. 6v.

2. Rozhled po správě veřejných a komorních financí v sousedních zemích

Podobně jako v Markrabství moravském vytváření správy komorních financí se vyvíjelo i v dalších zemích. Pro panovníky klíčová pozice správce komorních a veřejných financí byla svěřena jednotlivci či celému úřadu.

Sousední Čechy měly v rámci úřadu podkomořího podobný vývoj. Úřad podkomořího měl, v obou zemích, podobnou tradici, ovšem v Čechách měl jiný vývoj. Vznikl zde během 13. století a zastupoval komorní zájmy panovníka. Během jagellonského období však neposiloval, ale naopak ztrácel na důležitosti, jelikož královská města byla zastavována.⁵⁹ Do roku 1486 byl podkomořím jmenován příslušník městerského stavu a od tohoto roku pak člen stavu rytířského. Došlo i k dohodě (1497), podle níž bude podkomořím jmenována osoba z rytířského stavu, která žila a vlastnila nemovitost na Starém Městě pražském.⁶⁰

Po nástupu Habsburků byla pro všechny Země koruny české zřízená česká komora. Jak velký vliv měla na Moravě, bude popsáno v následujících kapitolách. V Čechách byl úřad podkomořího zařazen pod českou komoru a centrálním úřadem pro vybírání berní a královských důchodů se stal úřad rentmistra.⁶¹ Po porážce stavovského odboje v roce 1547 se proměnilo postavení českých královských měst v systému politické moci.⁶² Od této doby převzala část pravomocí nad městy česká komora, která zasahovala i do obnovování rad a městské soudnictví bylo podřízeno apelační radě. Pravomoci českého podkomořího tak byly velmi okleštěné. Do měst byli také dosazeni královští rychtáři, kteří v panovnickém zájmu ovlivňovali dění ve městě.⁶³ Český podkomoří měl na starosti mnohem větší počet královských měst, než jak tomu bylo na Moravě. V polovině 16. století to bylo 23 královských měst a v roce 1624 v pravomoci českého podkomořího zůstalo, jak uvádí Ďurčanský, 22 měst.⁶⁴ V 70. letech 16. století došlo sice k určitému uvolnění napětí, nicméně pro česká města to neznamenal

⁵⁹ ČELAKOVSKÝ, J.: *Úřad podkomořský v Čechách*, s. 31–33.

⁶⁰ JANÁK, Jan – HLEDÍKOVÁ, Zdeňka – DOBEŠ, Jan: *Dějiny správy v českých zemích od počátku státu do současnosti*. Praha 2005, s. 89.

⁶¹ ČELAKOVSKÝ, J.: *Úřad podkomořský v Čechách*, s. 49–52.

⁶² Více k stavovskému odboji viz VOREL, Petr (ed.): *Stavovský odboj roku 1547: První krize Habsburské monarchie. Sborník příspěvků z vědecké konference konané v Pardubicích 29.–30. září 1997*. Pardubice – Praha 1999.

⁶³ ČELAKOVSKÝ, J.: *Úřad podkomořský v Čechách*, s. 58–59.

⁶⁴ ĎURČANSKÝ, M.: *Česká města*, s. 74–80.

omezení sankcí, ale svou politickou ztrátu si kompenzovala ekonomicky. V roce 1579 byl vydán Koldínův zákoník, který přispěl ke kodifikaci městského práva. Podle zákoníku měla města stále vliv na obsazování městské rady.⁶⁵ I v případě českého podkomořího vidíme ovlivňování náboženských záležitostí prostřednictvím jmenovaných osob do rad v královských městech.⁶⁶ Města se samozřejmě stavěla naproti těmto zásahům, ale neměla podporu vyššího stavu, a tak porušování městské autonomie vedlo ke konfliktům namířeným hlavně proti osobě tehdejšího podkomořího Purkarta Točníka z Křimic, podkomořího v prvních dvou desetiletích 17. století.⁶⁷ V Čechách existovala, kromě královských měst, i věnná města. Města královen, sloužící k jejich hmotnému zajištění, jejich správu zajišťoval podkomoří věnných měst.⁶⁸

Už od poloviny 14. století jsou dědičné rakouské země spojené vládou Habsburků, nicméně i u těchto původně jednotlivých zemí vidíme odlišný vývoj v zemích zvaných Rakousy nad Enží (Horní Rakousy) a Rakousy pod Enží (Dolní Rakousy). Ty posledně jmenované jsou českým zemím vývojově blíží, jejich pojátkem byl mimo jiné i centrální finanční úřad, dvorská komora, která vznikla v roce 1527 a na ni navazující komory jednotlivých zemí habsburského soustátí.⁶⁹ I zde jsou základními příjmy panovníků daně, mimořádné daně, korunovační daň, komorní majetek, cla, mýta a solný regál. Základní přehled pro habsburské soustátí, centralizaci a koordinaci finančních zdrojů v době Ferdinanda I. a Maxmiliána II. přinesl Peter Rauscher.⁷⁰ Nejen z jeho výzkumů plyne, že velkým hybatelem fiskální politiky bylo vojenské zatížení. Jak mnoho zasáhlo vedení válek do financování rakouských, potažmo dalších habsburských zemí obsáhle shrnul Thomas Winkelbauer.⁷¹ Přesné informace a částky o financování habsburského dvora v druhé polovině 16. století najdeme také v článku

⁶⁵ ĎURČANSKÝ, M.: *Česká města*, s. 63.

⁶⁶ ČELAKOVSKÝ, J.: *Úřad podkomořský v Čechách*, s. 63–65.

⁶⁷ ĎURČANSKÝ, M.: *Česká města*, s. 63–64.

⁶⁸ K těmto městům nejnověji: SEMOTANOVÁ, Eva – ŽEMLIČKA, Josef a kol.: *Věnná města českých královen*. Praha 2022.

⁶⁹ RAUSCHER, Peter: *Verwaltungsgeschichte und Finanzgeschichte. Eine Skizze am Beispiel der kaiserlichen Herrschaft (1526–1740)*. In: HOCHEDLINGER, Michael – WINKELBAUER, Thomas (herg.) *Herrschaftsverdichtung, Staatsbildung, Bürokratisierung: Verfassungs-, Verwaltungs- und Behördengeschichte der Frühen Neuzeit*. Wien – München 2010, s. 194.

⁷⁰ RAUSCHER, Peter: *Zwischen Standen und Glaubigen*, Institut für Österreichische Geschichtsforschung, Band 41. Oldenbourg – Wien – München 2004.

⁷¹ WINKELBAUER, Thomas: *Kriegswesen und Finanzen*. In: *Ständefreiheit und Fürstenmacht: Länder und Untertanen des Hauses Habsburg im konfessionellen Zeitalter*. Teil 1. Wien 2003, s. 409–529.

Petera Rauschera.⁷² Města rakouských zemí a jejich finanční správu popsala ve své studii Andrea Pühringerová.⁷³

Uherská komora vznikla jako centralizovaný úřad za Ferdinanda I. v roce 1528, pro Horní Uhry za Maxmiliána II. pak v roce 1567 Spišská komora.⁷⁴ Tyto komorní úřady, podobně jako česká či dvorská komora, měly ve správě příjmy panovníka. V průběhu 16. století se komorní majetky v Uhrách velmi rozrostly, badatel Keneyres to přisuzuje financování hraničních pevností protiturecké obrany. Oproti ostatním zemím pod vládou habsburského domu je nárůst královského majetku opravdu pozoruhodný.⁷⁵

Nejstarší zmínka o úřadě podkomořího v Malopolsku (oblast Krakovského, Sandoměřského a Lublinského vojvodství) sahá také do 13. století. V 16. století, kterým se tato práce zabývá především, se ve všech třech vojvodstvích jednalo o celý úřad, který spravovalo několik osob (v krakovském devět, sandoměřském a lublinském vojvodství osm osob).⁷⁶

Francie, země, která sváděla s Habsburskou monarchií boj o evropskou hegemonii, měla centrální úřad pro správu veřejných a komorních financí od roku 1320 (chambres des comptes). Na konci středověku existovaly čtyři úřady, které se podílely na správě veřejných financí a královského majetku – les Chambres des comptes, les Cour des aides, la Cour de Trésor, La Cour des Monnaies.⁷⁷ Během 15. a 16. století se vytvářely i v jednotlivých regionech komory pro správu daní a komorních financí.⁷⁸ Úřad les Chambres des comptes měl v kompetenci správu veřejných financí, péči o královský majetek, kontroloval výroční účty, v případě potřeby vedl soudní spory

⁷² RAUSCHER, Peter: *Die Finanzierung des Kaiserhofes in den zweiten Hälfte des 16. Jahrhunderts*, Frühneuzeit-Info, 12, 2001, sešit 2, str. 49–64.

⁷³ PÜHRINGER, Andrea: *Die Rechnungen der Finanzverwaltung in den oesterreichischen Städten*. In: PAUSER, Josef – SCHEUTZ, Martin – WINKELBAUER, Thomas (hgg.): *Quellenkunde der Habsburgermonarchie (16.–18. Jahrhundert)*. Ein exemplarisches Handbuch. Oldenbourg – Wien – München 2004, s. 611–623.

⁷⁴ KENYERES, István: *Grundherrschaften und Grenzfestungen. Die Kammerherrschaften und die Türkenabwehr im Königreich Ungarn des 16. Jahrhunderts*. In: CSAPLÁR-DEGOVICS, Krisztián – FAZEKAS, István (hgg.): *Geteilt – Vereinigt Beiträge zur Geschichte des Königreichs Ungarn in der Frühneuzeit (16.–18. Jahrhundert)*. Studien. Band I. Berlin 2011, s. 98–99.

⁷⁵ KENYERES, I.: *Grundherrschaften und Grenzfestungen*, s. 101–102.

⁷⁶ PIELAS, Jacek: *Kariery urzędnicze i pozycja społeczno-majątkowa podkomorzycy ziemskich w Malopolsce w XVI–XVII wieku na tle porównawczym*. Klio. Czasopismo poświęcone dziejom Polski i powszechnym tom 32, 2015, nr. 1, s. 37.

⁷⁷ PINET, Marcel (ed.): *Histoire de la Fonction publique en France. Tome II. Du XVIe–XVIIIe siècle*. Paris 1993, s. 107.

⁷⁸ BARBICH, Bernard: *Les institutions de la monarchie française à l'époque moderne XVIe–XVIIIe siècle*. 2e édition revue et corrigée. Vendôme 2001, s. 359–360.

o královské příjmy.⁷⁹ Na úřad navazovaly „účetní dvory“ Cour des aides, které vznikly nejdříve ve třech centrech – Paříži, Montpellier a Rouenu. Jejich role byla více soudní než účetní, ale brzy získaly pod svou správu také agendu mimořádných daní. Během 16. století se oba tyto úřady značně personálně rozrostly právě kvůli složitosti finanční agendy a panovníkově finanční potřebě. La Cour de Trésore měl, do 16. století, na starosti hlavně královské příjmy a majetek, nicméně během 16. století, právě kvůli růstu hlavně la Cour des aides jeho agenda přešla pod tento úřad a jeho význam postupně upadal a agendu převzaly zmiňované dva úřady.⁸⁰

⁷⁹ BARBICH, B.: *Les institutions de la monarchie française*, s. 360–361.

⁸⁰ PINET, Marcel (ed.): *Histoire de la Fonction publique*, s. 108.

3. Úřad podkomořího do roku 1526

3.1 Geneze úřadu do nástupu Ferdinanda I.

Ve 13. století proběhlo velké množství změn, paralelní a vzájemně související procesy v oblasti ekonomiky, společenských a politických vztahů. Transformovaly se finanční toky do panovnické pokladny, hodnota soudních pokut a dávek z hradeckých center se zmenšovala a naproti tomu vzrůstala důležitost klášterů a jejich kolonizační činnosti a hlavně ekonomický potenciál měst. Úřad podkomořího se v pramenech poprvé objevuje právě ve 13. století, kdy došlo i k utváření zemských a dvorských úřadů.⁸¹ V této době se rozděluje panovnické dominium generale a speciale. Vlastní vytváření královské správy a nové finanční možnosti v podobě příjmů z mimořádné daně z měst a klášterů vyústily v potřebu samostatného úřadu kontrolujícího komorní statky.⁸² Počátky podkomořího úřadu nejsou zcela jasné. Jaromír Čelakovský viděl souvislost podkomořího a komorníka, reps. kladl podkomořího do podřízeného postavení komorníkovi. Domníval se, že v Čechách i na Moravě byla správa královského majetku a z toho plynoucích důchodů v rukou komorníka, který měl k dispozici i několik podkomořího.⁸³ Václav Vaněček předložil tvrzení, že situace konce 12. století a nárůst finanční agendy si vyžádaly vznik zvláštního úředníka přímo pro panovnickou komoru.⁸⁴ Zdeněk Fiala také zastával odmítavý postoj k teorii podřízenosti podkomořího komorníkovi. Činnost podkomořího lze, podle Fialy, charakterizovat jako financování dvora, nejednalo se tedy fakticky o úřad, ale spíše o opatrovatele hotovosti a Fiala zmiňuje i častou fluktuaci osob v tomto úřadě.⁸⁵ Přesnou náplň činnosti podkomořího ve 13. století neznáme, rekonstrukci provedl ve svém příspěvku k počátkům úřadu až Libor Jan.⁸⁶ Na základě detailního rozboru dochovaných pramenů

⁸¹ VÁLKA, Josef: *Dějiny Moravy Díl 1. Středověká Morava*. Brno 1991, s. 62; JAN, Libor: *Moravští podkomoří v době Václava II.* Český časopis historický 95, 1997, č. 2, s. 318–319.

⁸² KROFTA, Kamil: *Začátky české berně*. Český časopis historický 36, 1930, č. 1, s. 13–15.

⁸³ ČELAKOVSKÝ, J.: *Úřad podkomořího v Čechách*, s. 4–5 píše: „V době posledních Přemyslovců ústřední správa statkův a důchodův koruních soustředěna byla v rukou královského komorníka, jenž ji vykonával, maje k sobě ku pomoci přidaného jednoho neb i dva úředníky, zvané podkomořími... Podobně i na Moravě v každém kraji zvláštní komorníci obstarávali správu finanční, se soudní právomocností nerozlučně v ten čas spojenou, a opět nad celou zemí ustanoven byl královský komorník, jemuž k ruce dán byl v stejný asi čas jako v Čechách podřízený úředník, zvaný podkomoří (subcamerarius).“

⁸⁴ VANĚČEK, V.: *Komorník a podkomoří*, s. 60–64.

⁸⁵ FIALA, Z.: *Komorník a podkomoří*, s. 75–80.

⁸⁶ JAN, L.: *Moravští podkomoří v době*, s. 319.

sleduje podkomoří už od nástupu krále Přemysla Otakara II. a dokládá i podřízenost Židů z Brna moravskému podkomořímu. Díky jeho výzkumu víme, že moravští podkomoří byli jmenováni na dobu jednoho roku s jasným záměrem, resp. stanovenou sumou, již měli panovníkovi odvést. Mezi kompetence podkomořího spadala v tomto období také soudní pravomoc. Soudil spory subjektů královské komory, schvaloval záležitosti městské samosprávy, zastupoval měšťany v záležitostech jejich dlužníků (většinou šlechticů) před zemským právem a samozřejmě zajišťoval panovníkovi dispozice se zeměpanským majetkem. Libor Jan rovněž doložil, že s funkcí podkomořího se v naprosté většině případů pojil úřad purkrabího některého z královských hradů.⁸⁷

Postupnou proměnu podkomořské funkce v regulérní úřad situovali Zdeňka Hledíková spolu s Janem Janákem a Janem Dobešem na přelom 13. a 14. století.⁸⁸ V Čechách i na Moravě prodělal podkomoří od počátku podobný vývoj, rozdíly jsou patrné až s nástupem husitství. Oproti moravským královským městům, která byla věrná panovníkovi, se ta česká k husitství připojila. Do jejich čela se postavila pražská města, která s patnácti venkovskými městy uzavřela úmluvu mj. i o tom, že kromě úředníků poslaných z Prahy nebudou nikomu jinému odvádět finance a to „... *tak dlúho, donižby pán Buoh všemohúci této koruně České pána a krále nedal, a ten s jednotejným swolením vsie obce české králowstvie nedošel korunowanie řádného skutečného a w této zemi obyčejného*“.⁸⁹ Na základě těchto ustanovení ve městech pražských obnovovali rady, přenášeli na konšely soudní pravomoci rychtářů a přijímali od měst finanční a jiné pomoci na válečná tažení. Stejně tak se ujali správy církevních statků a klášterů, jež z velké části rozprodávali.⁹⁰ Na Moravě se na rozdíl od Čech ani v předcházejícím, ani v následujícím období nezformovala samostatná královská komora či jiný úřad, který by spravoval panovníkovy finance. Jejich hlavním správcem zde tedy byl i nadále podkomoří. V období nepokojů a neobsazenosti markrabského úřadu však nemáme o podkomořím mnoho zpráv. Ostatně i zasedání zemského soudu

⁸⁷JAN, Libor: *Moravští podkomoří ve druhé polovině 13. století*. In: JAN, Libor: *Vznik zemského soudu a správa středověké Moravy*. Brno 2000, s. 169–191.

⁸⁸ JANÁK, Jan – HLEDÍKOVÁ, Zdeňka – DOBEŠ, Jan: *Dějiny správy v českých zemích od počátku státu do současnosti*. Praha 2005, s. 59.

⁸⁹ PALACKÝ, František (ed): *Archiv český, čili, Staré písemné památky české i moravské: z archivův domácích i cizích. Díl prvý*. Praha 1840, s. 202.

⁹⁰ ČELAKOVSKÝ, J.: *Úřad podkomořský*, s. 26–27.

byla přerušena (do obnovení jeho činnosti zasedal zemský soud jen pětkrát ve velmi krátkých intervalech). Za vlády Matyáše Korvína na Moravě navíc král jmenoval polního hejtmána, jak pro obranu země, tak i jako správce měst a klášterů, tedy oblastí, které za normálních okolností spravoval podkomoří. Úřad byl obnoven až panovnickým privilegiem z roku 1477.⁹¹

Přesto podkomořský úřad vstupoval do jagellonské éry bez větších změn. Veškeré politické dění a směřování země kontrolovala zemská vláda v čele s hejtmánem, jejíž součástí byl samozřejmě i podkomoří.⁹² Na základě Bočkova soupisu víme, že v úřadu se pro druhou polovinu 15. století střídali příslušníci významných panských rodů, mj. páni z Boskovic, z Vlašimi, z Lichtenburka či z Lomnice.⁹³ To koresponduje s domněnkou, že v této době byly nejvyšší úřady pod kontrolou panského stavu.⁹⁴

3. 2 Zakotvení úřadu v zemském právu Markrabství moravského

Po ukončení husitských válek a obnovení činnosti zemského soudu byla sepsána právní kniha, tzv. Tovačovská kniha. Cílem této kodifikace bylo zaznamenat činnost zemských úřadů a institucí po delší časové pauze, autor sám v předmluvě připomíná představitelům zemské obce ztrátu povědomí o základech zemského práva. Ctibor Tovačovský vycházel z praxe zemského práva, texty obsahují vlastní autorské formulace i převzaté části nálezů, usnesení a panovnických či jiných listin.⁹⁵ Za první obecné sepsání povinností podkomořího můžeme považovat právě kapitolu v této knize.⁹⁶ Tovačovská kniha kodifikovala kompetence úřadu a právně jej ukotvila v systému markrabství. „*Když jeho Milost opatří stavy rytířské, dědičné i manské a řád pánuov a rytířstva, má Jeho Milost také opatřiti řád duchovní i městský, kteříž slovu komora Jeho Milosti, preláty a města a těm také má dán býti úředník, kterýž slove podkomoří. A ten muož býti z panského aneb rytířského řádu, člověk hodný, kterýž*

⁹¹ VÁLKA, J.: *Dějiny Moravy. Díl 1*, s. 163–164.

⁹² VOREL, P.: *Velké dějiny zemí Koruny české. Sv. 7*, s. 560–561.

⁹³ BOČEK, A.: *Přehled Knížat*, nestr.

⁹⁴ VÁLKA, J.: *Dějiny Moravy. Díl 1*, s. 170.

⁹⁵ JANIŠOVÁ, J. – JANIŠ, D.: *Zemské zřízení Markrabství moravského z roku 1516 (Počátky kodifikace zemského práva na Moravě)*. Olomouc 2013, s. 17–18; DEMUTH, Karel Josef (ed.): *Knih Tovačovská aneb Pana Ctibora z Cimburka a z Tovačova zemského hejtmána markrabství Moravského sepsání obyčejů, řádů, zvyklostí starodávných a práv markrabství Moravského*. Brno 1858, s. 2.

⁹⁶ JANIŠOVÁ, J. – JANIŠ, D.: *Zemské zřízení Markrabství moravského z roku 1516*, s. 16–17.

*komoru Jeho Milosti má spravovati, užitky Jeho Milosti bráti, z nich počty činiti a vydávati vedle Jeho Milosti vuole. Ptáti se také má na Jeho Milosti duochody a oznamovati nápady a na místě Jeho Milosti jich dobývati súdem neb jiným slušným během. Sám také má komoru Jeho milosti súditi, spravedlivé jiným od nich činiti, v tom zvláště, co ku právu zemskému nepřisluší a v mezích městských jest.*⁹⁷ Kniha vymezila sedm základních okruhů, spadajících do gesce úřadu a popsala, jak se má podkomoří chovat na zemských sněmech, na nichž předsedal společné kurii měst a duchovních.⁹⁸ Na základě textu měl podkomoří zastupovat duchovní a města patřící do panovnickovy komory. Pocházet měl z panského či rytířského stavu, v roce 1523 byl úřad vyhrazen rytířskému stavu, což po patnácti letech potvrdil i Ferdinand I.⁹⁹ Jak bude vysvětleno dále, přesto stále probíhala praxe střídání panského a rytířského stavu v úřadu. Své pojednání o úřadu podkomořího přitom Tovačovský uzavřel slovy: „*Proto jest o tom úřadě tak mnoho tuto vypsáno, aby potom v jiných věcech jimi jiné zaneprázdnění nebylo.*“¹⁰⁰

Do pozdějších zemských zřízení pronikly jen drobnější úpravy, zemské sněmy zaznamenávaly pouze odchylky od tradičních vzorců chování. Podle ustanovení ze zemského zřízení z roku 1523 si Vilém Kuna u panovníka Vladislava Jagellonského vyjednal doživotní držení úřadu. Tato praxe nenašla ve stavovské obci pochopení, byla odmítnuta a jeho nárok nebyl stavy uznán. Podobné dohody byly pozdějším podkomořím dokonce zakázány.¹⁰¹ V ustanoveních zemského zřízení se to odrazilo následujícím způsobem: „...*aby toho více nebývalo a žádný podkomoří aby sobě více úřadu toho do života nevyjednával.*“¹⁰² Druhý podkomoří, jehož jméno proniklo na folia právních knih, byl Jan z Kunovic. S největší pravděpodobností právě z jeho popudu vzešla žádost na moravský sněm, aby, jakožto příslušník panského stavu, seděl v kurii vyhrazené tomuto stavu a pouze, byl-li by žádán členy třetí kurie (spojená sekce prelátů a měst), měl v této kurii zasednout a sdělit jejich mínění široké stavovské obci. Kompetence podkomořího se v souvislosti s výkonem jeho úřadu prolínaly i s dalšími

⁹⁷ DEMUTH, K. J. (ed): *Kniha Tovačovská*, s. 24.

⁹⁸ DEMUTH, K. J. (ed): *Kniha Tovačovská*, s. 24–25.

⁹⁹ NA, Morava, č. 54.

¹⁰⁰ DEMUTH, K. J. (ed): *Kniha Tovačovská*, s. 25.

¹⁰¹ JANIŠ, Dalibor (ed.): *Moravský zemský sněm na prahu novověku. Edice Památek sněmovních 1518–1571. I. Památky sněmovní I.* Praha 2010, s. 103, čl. 90.

¹⁰² JANIŠOVÁ, Jana – JANIŠ, Dalibor: *Komentář k moravským zemským zřízením z let 1516–1604. Sv. I, články 1–74.* Praha 2017, s. 279.

subjekty zemského práva. Jelikož mezi jeho povinnosti náležely všestranné spory subjektů královské komory, vystupuje i ve smlouvě mezi městy a šlechtickým stavem z roku 1486 či ve sporech o jurisdikci zemského soudu. Jeho stanovisko bylo vyžadováno i ve sporech o cla a mýta, byl volán jako zástupce královských měst, resp. královské komory i v dalších záležitostech dotýkajících se alespoň okrajově královských příjmů, odúmrť, kompetenčních sporů apod.¹⁰³

3. 3 Tři podkomoří a jejich agenda přelomu 15. a 16. století do roku 1526

Před rokem 1526 měl podkomoří nastíněnu náplň úřadu v rámci zemského právního řádu a jeho role v Markrabství byla pevně dána. Proto, abychom vytvořili představu fungování tohoto úřadu v čase před nástupem Ferdinanda I., před obdobím upevňování panovnické moci a prosazování byrokratizace ve všech úřadech, pokusíme se rekonstruovat faktickou činnost podkomořího na základě dochovaných pramenů. Tyto informace nesmíme opomenout zasadit do kontextu politických a společenských procesů charakteristických pro jagellonské období.

Na následujících řádcích obraťme pozornost k rekonstrukci činnosti tří podkomořích zastávajících úřad na přelomu 15. a 16. století. Umožní nám to lépe postihnout proměny, jimiž úřad prošel po nástupu Ferdinanda I. na český trůn. Byrokratizace správních úřadů, k níž dal Habsburk podnět, totiž znamenala rovněž výkon podkomořské funkce na Moravě.

Klíčové problémy jagellonských panovníků by se daly shrnout do jednoho slova – peníze. Král měl omezený příjem hotových peněz, ty mohl čerpat zejména ze svého majetku (hrady, panství apod.), dále mu plynuly finance z královských měst a klášterů, berně a odúmrť, příjmy z urbury¹⁰⁴ a mincovny.¹⁰⁵ Ovšem tento ideální stav neplatil snad v žádném období a královské majetky i berně bývaly zastavovány. Příjmy z obecné berně navíc citelně poznamenala stoupající moc stavů, na jejichž souhlas bylo povolení dávky vázáno. Na Moravě si Vladislav Jagellonský prosadil výběr berně dvakrát v letech 1493 a 1510, jeho syn Ludvík, v obavě z tureckého vpádu, dokázal

¹⁰³ JANIŠOVÁ, J. – JANIŠ, D.: *Komentář*, Sv. I, články 1–74, s. 278.

¹⁰⁴ Podíl panovníka na zisku z dolování; blíže o panovníkových financích viz MACEK, Josef: *Jagellonský věk v českých zemích 1,2*. Praha 2001, s. 226–262.

¹⁰⁵ MACEK, J.: *Jagellonský věk*, 1,2, s. 226.

vybrat berni na Moravě už rok po svém nástupu.¹⁰⁶ Podkomořímu byla z celkové sumy berně odváděna částka určená „*pro dvůr Jeho Milosti*“, proto se i on částečně musel angažovat v berní agendě.¹⁰⁷ Vybírání městské daně, nazývané též speciální, zvláštní či komorní berně (berna specialis), se dělo každoročně a nepodléhalo schvalování sněmu.¹⁰⁸ Z původních 22 měst, náležících na počátku 15. století komoře, jich však v době Vladislavovy vlády zůstala v královském držení jen šestice. Byla to města Brno, Olomouc, Jihlava, Znojmo, Uherské Hradiště a Uničov. Dohromady královská města odváděla částku téměř 1900 hřiven grošů,¹⁰⁹ v porovnání s početně silnějšími královskými městy v Čechách se jednalo o 67 % jejich odvodů. Z toho jasně plyne, že fiskální potenciál moravských královských měst byl velký.¹¹⁰ V době panování Vladislava Jagellonského se jeví jako pravděpodobné, že jeden ze stěžejních úkolů podkomořích, tedy starost o panovníkovy příjmy od komorních subjektů, byl komplikován vysokou mírou zástav právě na speciální berni.¹¹¹ Jako příklad uvedme města Brno a Olomouc. Větší díl olomoucké berně, jíž měl být umořen králův dluh u něj, plynul Hanuši Haugvicovi z Biskupic.¹¹² Na konci 15. století město Olomouc dokonce do panovnické pokladny neodvádělo vůbec nic, protože berně byla rozdělena mezi šlechtu a duchovenstvo, zbylou část pak král Vladislav ponechal měšťanům vyrovnávajícím se s následky požáru, jenž město postihl roku 1492.¹¹³ Brno platilo nejvyšší berni ze všech královských měst. Její částka dosahovala výše 656 hřiven a 16 grošů. Ponechme stranou okolnost, že výměra berně byla královským městům určena již

¹⁰⁶ BOROVSÝ, Tomáš – CHOCHOLÁČ, Bronislav – PUMPR, Pavel (ed.): *Peníze nervem společnosti. K finančním poměrům na Moravě od poloviny 14. do počátku 17. století*. Brno 2007, s. 56–57.

¹⁰⁷ Přehledně k berním systému a výběru berní viz CHOCHOLÁČ, Bronislav – STERNECK, Tomáš: *Die landesfürstlichen Finanzen in Mähren in der zweiten Hälfte des 16. Jahrhunderts*. In: EDELMAYER, Friedrich – LANZINNER, Maximilian – RAUSCHER, Peter (hgg.): *Finanzen und Herrschaft. Materielle Grundlagen fürstlicher Politik in den habsburgischen Landern und im Heiligen Romischen Reich im 16. Jahrhundert*. Wien – München 2003, s. 123–142.

¹⁰⁸ Více o rozlišení moravského a českého vývoje viz BOROVSÝ, Tomáš: *Zvláštní berně v českém středověku*. *Dějiny a Současnost* 24, 2002, č. 3, s. 8–14.

¹⁰⁹ Města Brno a Olomouc odváděly panovníkovi poměrně vysokou částku okolo 600 hřiven grošů pravidelně ve dvou splátkách na sv. Jiří a na sv. Michala Jihlava a Znojmo odváděla 220 hřiven a i česká města jako Čáslav, Litoměřice nebo Plzeň odváděla kolem 200 kop grošů, Uničov a Uherské Hradiště menší částku kolem 100 kop grošů viz JAN, L. (ed.): *Dějiny Brna 2*, s. 462.

¹¹⁰ BOROVSÝ, T. – CHOCHOLÁČ, B. – PUMPR, P. (ed.): *Peníze nervem společnosti*, s. 67–68.

¹¹¹ Podkomořím v letech 1491–1507 blíže viz SEICHTEROVÁ, Hana: *Podkomoří Markrabství moravského v 16. století, I. část. Václav z Ludanic a na Veveří*. Olomoucký archivní sborník 14, 2016, s. 41–46.

¹¹² O zastavování olomoucké městské berně viz DRÍMAL, Jaroslav: *Městské berně z královských měst moravských od polovice 15. století do r. 1526*. Brno v minulosti a dnes IV, s. 85–95; také NEŠPOR, Václav: *Dějiny města Olomouce*. Olomouc 1927, s. 98.

¹¹³ DRÍMAL, J.: *Městské berně*, s. 89.

v předhusitském období a neodrážela tedy pozdější situaci, kdy příkladně Brno nebo Znojmo procházely érou jisté hospodářské stagnace.¹¹⁴ Do královské pokladny plynula z brněnské berně zhruba polovina. V roce 1515 město poškodil požár a král Vladislav osvobodil Brno na šest let od všech dávek.¹¹⁵ Na počátku vlády krále Ludvíka pak faktická suma odváděná do královské komory činila jen cca 600 hřiven z městské berně.¹¹⁶ Nastupující podkomoří Jiří z Vlašimi¹¹⁷ neměl sám zcela jasno v částkách odváděných věřitelům, a proto požádal všechna královská města o výpis, komu a kolik ze své berně odvádějí. Situace byla zřejmě velmi nepřehledná i pro samotná města, když musel Jiří z Vlašimi svůj požadavek několikrát urgovat.¹¹⁸ Městské rady pravděpodobně s odpovědí podkomořímu nespěchaly i proto, že nejasnosti kolem odváděných částek jim poskytovaly prostor pro manipulaci s výší městské berně.

Dalším z charakteristických rysů vlády jagellonských panovníků byla emancipace šlechty. Dlouhodobá nepřítomnost panovníka v zemi měla za následek vzrůst sebevědomí zejména panského stavu, veškeré politické dění a směřování země pak kontrolovala zemská vláda v čele s hejtmanem a jejíž součástí byl samozřejmě i podkomoří.¹¹⁹ V tomto období také docházelo ke sporům mezi šlechtou a emancipujícím se městským stavem. Na Moravě sice zaznamenáváme rozepře mezi šlechtou a měšťany, ale oproti situaci v Čechách byly vyřešeny poměrně brzy a v intencích panského stavu. Například spory šlechticů, vlastníci majetky v královských městech nebo otázka soudních pravomocí nad šlechtici, kteří spáchali trestný čin ve městě, byly uzavřeny panovníkem v roce 1493 de facto potvrzením starších smluv.¹²⁰ Na Moravě tudíž nedošlo k tak vyhroceným střetům mezi královskými městy a šlechtickým stavem jako tomu bylo v Čechách, kde rozepře

¹¹⁴ DŘÍMAL, J.: *Městské berně*, s. 116.

¹¹⁵ DŘÍMAL, J.: *Městské berně*, s. 95–99.

¹¹⁶ BOROVSÝ, T. – CHOCHOLÁČ, B. – PUMPR, P. (ed.): *Peníze nervem společnosti*, s. 69.

¹¹⁷ Podkomořím v letech 1507–1521 blíže viz SEICHTEROVÁ, Hana: *Podkomoří Markrabství moravského v 16. století, II. část. Jiří z Vlašimi*. Olomoucký archivní sborník 15, 2017, s. 66–75.

¹¹⁸ DŘÍMAL, J.: *Městské berně*, s. 94 – jak Dřímál píše, tyto výpisy se nedochovaly. Žádost podkomořího viz SOKA, AMO, kn. č. 6680, fol. 135v–136r.

¹¹⁹ ČORNEJ, Petr – BARTLOVÁ, Milena: *Velké dějiny země Koruny české. Sv. 6., 1437–1526*. Praha 2007, s. 560–561.

¹²⁰ PALACKÝ, František (ed.): *Archiv český, čili, Staré písemné památky české i moravské: z archivův domácích i cizích. Díl pátý*. Praha 1862, s. 450 – Haas 6, č. 273; dostupné z: <http://monasterium.net/mom/CZ-NA/ACK/1802/charter> [cit. 20. 3. 2023].

vyústily ve Svatováclavskou smlouvu.¹²¹ Rovněž výkup rycht přinesl městským obcím více svobody. Měšťané se tak zbavovali dohledu králem pověřeného úředníka, který mohl mít z jeho pověření svrchovanou soudní moc a dozor ve městě. Město Olomouc svoji rychtu vykoupilo v roce 1500.¹²² Podkomoří se tak stal jediným úředníkem strážícím ve městě panovníkovy zájmy.

Jednou z nejvýznamnější mocenských pravomocí podkomořích bylo obnovování rad v královských městech. Z pohledu městských obcí se jednalo o důležitý legitimizační akt, doprovázený rituálním jednáním, při němž panovníka zastupoval právě podkomoří. Radní měli právo navrhnout své nástupce, podkomoří je však musel nejprve schválit, aby mohla být provedena přísaha a usazení nové rady. Obnovení rady se v Olomouci konalo na sv. Vavřince (10. srpna), v Brně připadalo na první týden po Velikonocích, ve Znojmě pak při času sv. Lucie (13. prosince), v Uničově ke sv. Bartoloměji (24. srpna). Za provedení úkonu dostával podkomoří od města fixní částku stanovenou již v roce 1410.¹²³ Město navíc muselo podkomořího a jeho družinu hostit na své náklady. Šíře doprovodu se tu a tam stávala předmětem stížností,¹²⁴ nicméně v zájmu hostitelských obcí bylo, aby rituál proběhl co možná nejrepresentativněji a v souladu s tradicí. Proto si také měšťané střežili způsob vykonávání obnovy rady a trvali na dodržení stanoveného termínu. Dokládá to žádost podkomořího o přeložení termínu rituálu, kterou však olomoučtí měšťané chápali jako zásah do svých práv a oponovali, že „*ještě svatého Vavřince den nepřišel kdež se podle starodávného obyčeje vždy na ten den rada obnovuje...*“.¹²⁵

Následkem početní nerovnováhy mezi patricií a střední vrstvou se v první čtvrtině 16. století rozhořely v královských městech konflikty, které Jaroslav Dřímál nazval sociálním bojem.¹²⁶ Šlo v zásadě o to, že městské obce chtěly zasahovat do obnovování městských rad, žádaly možnost kontrolování městských financí, stěžovaly

¹²¹ KREUZ, Petr – MARTINOVSKÝ, Ivan (ed.): *Vladislavské zřízení zemské a navazující prameny (Svatováclavská smlouva a Zřízení o ručnicích)*. Praha 2007, s. 78–84.

¹²² MACEK, Josef: *Jagellonský věk v českých zemích 3,4*. Praha 2002, s. 37–38.

¹²³ Srov. *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae* (CDM) XIV, s. 120–121, č. 132.

¹²⁴ Např. Poselstvo z královského města Olomouce si stěžovalo panovníkovi, že podkomoří měl s sebou velkou družinu (třicet či čtyřicet koní) a oni tak mají velké náklady. Podkomoří napsal (zřejmě po roce 1512) o tom, co se dozvěděl od samotného panovníka „*došla jest mne řeč, kterak by poselstvo věsti před krále jeho milosti své mluvití měli...*“.¹²⁵ Další korespondence pro dokreslení této konkrétní rozepře se nedochovala viz SOKA Olomouc, AMO, kn. č. 6680, fol. 169v.

¹²⁵ SOKA Olomouc, AMO, kn. č. 6680, fol. 53r – list je zřejmě datován k roku 1520.

¹²⁶ DŘÍMÁL, Jaroslav: *Sociální boje v moravských královských městech ve 20. letech 16. století*. Brno v minulosti a dnes V, 1963, s. 114–167.

si na obchody kramářů, omezování volného trhu potravin, na nové míry, monopoly šenkovních domů apod. V době, kdy se více rozevíraly nůžky mezi nejbohatší a střední vrstvou se jako kruciální jevílo obsazování rad. Zhruba 40–50 příslušníků patriciátu ovládalo a spravovalo města s mnohem početnější chudou a střední vrstvou obyvatel. Ve všech královských městech se v podstatě opakoval podobný scénář, kdy se obec postavila proti radě s výše uvedenými požadavky. První protesty se v Olomouci uskutečnily roku 1510 a spory zde byly řešeny ve prospěch rady. Král se na městskou radu obrátil prostřednictvím podkomořího a vyzval ji, aby vzala na vědomí stížnosti obce. Konšelé měli být podle jeho názoru vybírání i z rad obce, ale k faktickému naplnění panovníkova pokynu nedošlo.

Několikerá urgence podkomořího týkající se znění přísahy městské rady také vyzněla naprázdno. Odpověď města byla poněkud vyhýbavá: „... že jsme na svá místa dobré a hodné lidi vsadili, kteří se dobře hodí jeho královské milosti... a ti jsou přísahu učinili vedle zvyklosti starodávny německým jazykem jeho milosti králi Vladislavovi a králi Ludvíkovi...“¹²⁷ Obě záležitosti se v podkomořských listech objevují i v následujících letech, město se však zjevně bránilo přistoupit ke kodifikaci upraveného znění přísahy chápaného jako zasahování do tradice.¹²⁸ Podobný spor vedl podkomoří Jiří z Vlašimi s radou města Brna, jejíž konšely odmítl jmenovat pravděpodobně v roce 1521. Až panovníkův mandát, který si na králi Ludvíkovi vyjednalo brněnské poselstvo, jej donutil konšele jmenovat. Pravděpodobně jako výraz nesouhlasu s postupem rady se pak podkomoří neúčastnil rituálu osobně, ale poslal zmocnění.¹²⁹ Větší úspěch mělo prosazování požadavků městské obce ve Znojmě, kde podkomoří spolu s hejtmanem rozhodli o sedm let později ve prospěch obce, avšak zápas trval dále, protože rada se s tímto verdiktem nesmířila. Poněkud důslednější se nám může v těchto sporech jevit postup podkomořího Viléma Kuny z Kunštátu, který v úřadu nahradil Jiříka z Vlašimi po jeho smrti v roce 1521.¹³⁰ Kunova rozhodnutí totiž

¹²⁷ SOKA Olomouc, AMO, kn. č. 6680, fol. 135v–136r.

¹²⁸ SOKA Olomouc, AMO, kn. č. 6680, fol. 135r–136r, 139r, 140v, 180v, 190r.

¹²⁹ DŘIMAL, J.: *Kroniky a pamětní knihy*, s. 83.

¹³⁰ Podkomořím v letech 1521–1527. Blíže ke Kunovi viz SEICHTEROVÁ, Hana: *Podkomoří Markrabství moravského, III. část. Vilém Kuna z Kunštátu a na klášteře Smilhaimu*. Olomoucký archivní sborník 16, 2018, s. 165–169.

dle dochovaných záznamů vyznívala spíše ve prospěch obcí než rad.¹³¹ Kuna dosadil do brněnské městské rady i osoby, které v ní dosud nikdy nezasedaly, jak se alespoň snažili argumentovat etablované městské elity, oponující postupu podkomořího.¹³² Jaroslav Dřímál formuloval tezi, podle níž podporou městských obcí sledoval podkomoří posílení vlastních pravomocí uvnitř královských měst.¹³³ Přestože jeho tezi nelze zcela spolehlivě doložit dalšími prameny, nahrává jí i chování olomoucké rady k Jiřímu z Vlašimi. Ten si opakovaně stěžoval na laxní přístup k jeho žádostem a nevhodné oslovování v korespondenci, jímž konšelé dávali najevo nedostatečné respektování jeho osoby a úřadu. Snaha obměnit konšely za nové, dosazené z popudu podkomořího a jemu tím zavázené, s Dřímálovou tezí také koresponduje.¹³⁴ Tuto myšlenku však nemůžeme plně doložit hlavně z toho důvodu, že v dalších letech přitahovalo pozornost všech turecké ohrožení ústící až v tragickou porážku krále Ludvíka u Moháče v roce 1526, která nečekaně ukončila vládu Jagellonců v českých zemích.

¹³¹ DŘÍMAL, J.: *Sociální boje v moravských královských městech*, s. 146–152; DŘÍMAL, Jaroslav: *Sociální boje v Brně ve 20. letech 16. století*. Brno v minulosti a dnes I, 1959, s. 221–286.

¹³² DŘÍMAL, J.: *Kroniky a pamětní knihy*, s. 93.

¹³³ DŘÍMAL, J.: *Sociální boje v moravských královských městech*, s. 153.

¹³⁴ Např.: „*A milí páni Olomučané nevím komu to k vůli činíte co se mnu v takové věci zacházíte ješto bych s vámi mimo jiné chtěl rád přátelsky jednati...*“ viz SOKA Olomouc, AMO, kn. č. 6680, fol. 139r – list z roku 1511; Další upozornění z podkomořího strany v listu zřejmě z konce roku 1511 nebo z roku 1512: „*Již já to zřetelně znám, že lehkosti mej hledíte ješto mi se od žádných pánův to ani ode pána mého neděje, aby mi jeho milost odpovědi nedal kdy jeho milosti oč píší jakož jste vy mi ji nedali i žádám toho na vás i z auřadů svých, že mi tu věc oznámíte...*“ viz SOKA Olomouc, AMO, kniha č. 6680, fol. 159v.

4. Ferdinand I. a podkomoří Jan z Kunovic (podkomoří do roku 1545)

Jak bylo popsáno v předchozí kapitole, podkomoří se z osoby zabezpečující panovníka hotovými penězi proměnil v osobu kontrolující příjmy a statky spadající do gesce královské komory na Moravě.¹³⁵ Změna na panovnickém trůně s sebou obvykle nesla rovněž personální obměnu ve stěžejních úřadech habsburských zemí. Nástup Ferdinanda I., jenž byl moravskými stavy přijat za markraběte na základě svých dědičných nároků, nebyl v tomto směru výjimkou.¹³⁶ Již na brněnském zemském sněmu v roce 1527 totiž ve funkci podkomořího figuroval Jan z Kunovic, který nahradil Viléma Kunu z Kunštátu.

Podkomoří byl z povahy úřadu královským či dvorským úřadem, podobně jako jím byl hofrychtěř, a patřil tak mezi nejvyšší úředníky v zemi. Po nástupu Jagellonců vzrostla role podkomořích mj. z důvodu potřeby hotových peněz, které schopný podkomoří zajišťoval. Jak potvrzuje Richard Horna, mocenský vzestup původně královských úředníků byl také důsledkem stálé nepřítomnosti panovníka v zemi a volnější samosprávy.¹³⁷ Zastavme se nyní u postupu výběru vhodných kandidátů na uprázdněnou pozici. Volba podkomořího byla zcela na panovníkovi, ale na Moravě si stavy udržely možnost doporučovat a veřejně vyhlášovat podkomoří na zemském sněmu, a to i za panovníků habsburské dynastie. Nedostatek dochovaných materiálů, z kterých bychom mohli rekonstruovat proces výběru podkomořího, nás nutí srovnávat a vycházet z dokladů dochovaných k jiným moravským úřadům. V první polovině 16. století ještě můžeme souhlasit s tezí Richarda Horny, že se vybraní zástupci panského a rytířského stavu dostavili na určené místo, kde do zemských úřadů navrhovali vhodné osoby.¹³⁸ Ovšem pro druhou polovinu 16. století už máme doklady, že i podkomoří byl císaři navrhován písemně. A jak uvádí Karel Stloukal, císař se písemnou volbu snažil prosadit i u dalších nejvyšších úřadů.¹³⁹ Podobně jako u hofrychtěřského úřadu, u kterého jsou hlasovací lístky doložené z roku 1571,

¹³⁵ DEMUTH, K. J. (ed.): *Kniha Tovačovská*, s. 24.

¹³⁶ VOREL, Petr: *Velké dějiny země Koruny české. Sv. 7., 1526–1618*. Praha – Litomyšl 2005, s. 30–40.

¹³⁷ HORNA, R.: *K dějinám moravských úředníků. Část II*, s. 20.

¹³⁸ HORNA, R.: *K dějinám moravských úředníků. Část II*, s. 27–28.

¹³⁹ STLOUKAL, Karel: *Akta o volbě a jmenování nejvyšších úředníků moravských s počátku XVII. století*. In: Sborník prací věnovaných prof. Dru Gustavu Friedrichovi k šedesátým narozeninám 1871–1931. Praha 1931, s. 396–405.

předpokládáme stejný postup i u úřadu podkomořího.¹⁴⁰ Což potvrzuje i volba podkomořího po smrti Přemka z Víckova v roce 1561. Ferdinand I. oslovil moravského hejtmana již 18. srpna 1561, ve stejném znění pak i nejvyššího sudího Václava Berku z Dubé, přísedícího moravského zemského soudu Zachariáše z Hradce a místokancléře Zikmunda Helta z Kmentu.¹⁴¹ Vzhledem k tomu, že potřeboval obsadit dva úřady (Přemek z Víckova zastával i hofrychtěřský úřad) vybídl je, aby napsali tři osoby, které by se hodily pro funkci podkomořího a hofrychtěře a v zapečetěném listu je odeslali panovníkovi k výběru.¹⁴² Proces výběru a jmenování podkomořího můžeme částečně srovnat i s volbou zemského hejtmana v roce 1578, popsanou Markem Starým. Stloukal i Starý se shodují, že panovník žádal o návrhy vhodných osob členy moravského zemského soudu.¹⁴³ I při výběru kandidáta na podkomořský úřad byli osloveni dva příslušníci zemského soudu. Oproti volbě zemského hejtmana, kde se vyjádřilo 21 pánů a rytířů, v případě podkomořího panovníkovi poslaly své návrhy čtyři osoby. Jako v případě moravského hejtmana můžeme i pro podkomořího potvrdit, že hlasy měly doporučující charakter. Koho nakonec panovník zvolil, záleželo jen na něm. Pravděpodobně i při jmenování podkomořího se mohl řídit doporučením české královské rady.¹⁴⁴ Máme doloženo, že i královská města se chtěla podílet na návrhu osob, které je budou zastupovat u panovníka a chránit jejich zájmy vůči ostatním subjektům královské komory. Tyto doklady jsou ojedinělé, nicméně např. na základě dochovaných listů z archivu města Jihlavy můžeme konstatovat, že se města k navrhování vhodného kandidáta scházela pravidelně. Z korespondence vyplývá, že si členové projednávající návrhy uvědomovali, že jejich doporučení panovník nemusí vzít v potaz. Ovšem svůj návrh považovali za natolik opodstatněný, že tato shromáždění uskutečnili a s velkou pravděpodobností králi i odeslali.¹⁴⁵ I na počátku 17. století, v případě jmenování nového podkomořího po smrti Mikuláše z Hrádku, oslovil panovník k návrhu vhodných osob opět hejtmana, nejvyššího zemského sudího

¹⁴⁰ NA, Morava, inv. č. 1363.

¹⁴¹ Viz BOČEK, A.: *Přehled Knížat a Markrabat*, nestr.

¹⁴² NA, RG, kniha č. 71, fol. 41v.

¹⁴³ STARÝ, Marek: *Jmenování moravského zemského hejtmana v roce 1578*. Časopis Matice moravské 127, 2008, s. 441–443.

¹⁴⁴ Viz STARÝ, M.: *Jmenování moravského zemského hejtmana*, s. 448.

¹⁴⁵ SOKA Jihlava, Stará registratura (Zbytky starých registratur) 1527–1726 sg. I 3 Jednání s panovníkem ve všeobecných věcech městských se zemskými a panovnickými úředníky, jejich jmenování (kromě obnov rady). 1527–1716, sg. I 3, 13. července 1545; 1199/4 a I 3, 18. srpna 1561.

a přisedícího zemského soudu. V případě úmrtí Přemka z Víckova byl ještě osloven i místokancléř, ale to můžeme přičítat potřebě obsadit dva úřady, podkomořský i hofrychtéřský.¹⁴⁶ Je zajímavé, že volba nejvyšších zemských úředníků pomocí hlasování – vót nebyla jasně vymezena ve zřízení zemském před rokem 1610. Když se moravské stavy dotazovaly, proč nebylo v reskriptech z české kanceláře uvedeno, že volba nejvyšších zemských úředníků se právě děje pomocí hlasů, odpověděl jim král, že to bylo zřejmě opomenuto, ale současně dodal, že zmínky o takovém postupu nebyly nalezeny v jiných listinách ani ve zřízení zemském. A dochované prameny jednou hlasovací lístky obsahují a po druhé nikoliv.¹⁴⁷

Poté co byl kandidát vybrán, bylo určeno několik komisařů, kteří se s královským pověřením vypravili oznámit rozhodnutí panovníka dané osobě. Podkomoří musel být vyhlášen zemským sněmem a soudem, tím byl uveden do úřadu.¹⁴⁸ Současně složil přísahu, jejíž text je přepsán v Tovačovského knize: „*Já N. slibuji a přísahám nejjasnějším etc., že úřad podkomořství chci spravedlivě vésti, chudému i bohatému, duchovnímu i světskému spravedlivě činiti, pokudž muoj rozum najdál statčie pravdu velebiti, křivdu tupiti, na jeho milosti nápady se ptáti, sic všechny jiné věci k tomu úřadu podkomořství příslušné věrně a právě k jeho milosti dobrému a poctivému zpravovati. Tak mi pán Buoh pomáhaj ut supra.*“¹⁴⁹ Tato formule byla východiskem pro texty přísah opsaných s drobnými úpravami do zemských zřízení a sněmovních usnesení v letech 1550 a 1604. Text apeluje na spravedlivý a nestranný výkon úřadu, přičemž zdůrazňuje aktivitu podkomořího v oblasti odúmrť. Z textu přísahy je přitom zjevná větší provázanost úřadu s panovníkem, neboť podkomoří na rozdíl od hejtmána, nejvyššího komorníka, nejvyššího sudího a nejvyššího písaře neskládal závazek zemské obci, ale výhradně panovníkovi.¹⁵⁰ Tento způsob provedení se zdál být závazný, jak naznačuje odpověď pozdějšího podkomořího Jana Mošovského z Moravčina uničovské městské radě v záležitosti žádosti tamních konšelů o obnovení rady. Mošovský v roce 1603 argumentoval tím, že jelikož nebyl ještě sněmem a soudem vyhlášen za podkomořího, nemůže rituál provést. Také list zemského hejtmána

¹⁴⁶ NA, Morava, inv. č. 4093, 4094, 4095.

¹⁴⁷ NA, Morava inv. č. 5930 a 5936.

¹⁴⁸ NA, Morava, inv. č. 4930 a 4981.

¹⁴⁹ DEMUTH, K. J (ed.): *Knihy Tovačovská*, s. 25.

¹⁵⁰ JANÁK, J. – HLEDÍKOVÁ, Z. – DOBEŠ, J.: *Dějiny správy*, s. 90.

Ladislava Berky z Dubé, adresovaný v roce 1603 panovníkovi, potvrzuje zmíněný předpoklad, neboť hejtman sděloval, že podkomoří nebyl dosud do svého úřadu řádně uveden, jelikož se zemský sněm ještě nekonal.¹⁵¹

V roce 1523 bylo na zemském sněmu dohodnuto, že úřad podkomořího měl být obsazován osobou pocházející z rytířského stavu.¹⁵² Ovšem v praxi se tato dohoda nedodržovala. Dokonce bylo porušeno i střídání panského a rytířského stavu v úřadu, když po Vilému Kunovi z Kunštátu byl Ferdinandem I. jmenován Jan z Kunovic opět z panského stavu. Rozdělení nejvyšších úřadů mezi panský a rytířský stav znovu potvrdil i Ferdinand I. v roce 1538, kdy rytířskému stavu byl vyhrazen úřad podkomořího.¹⁵³ Na základě posloupnosti dalších podkomořích a dochovaného listu Rudolfa II. můžeme ale s určitostí tvrdit, že stále bylo uplatňováno staré pravidlo střídání panského a rytířského stavu v úřadu. Dokonce tak striktně, jak ukazuje případ Hanuše Haugvice z Biskupic. Ten po smrti císaře Maxmiliána II., stejně jako další nejvyšší úředníci složil svůj úřad. Rudolf II. jej ale v úřadu podkomořího znovu potvrdil, a soudcům zemského soudu v roce 1577 napsal, že podkomoří Hanuš Haugvic z Biskupic měl obavu z možného znevážení úřadu podkomořího, potažmo panovníka, když bude dál vykonávat funkci podkomořího, přestože žádal o zproštění ze zdravotních důvodů.¹⁵⁴ Vraťme se ještě ke jmenování podkomořích Ferdinandem I. po potvrzení dohody v roce 1538. Po tomto datu byl jmenován Přemek z Víckova z rytířského stavu, jeho následovník Albrecht z Boskovic byl z panského stavu. V panovníkově listu Albrechtovi o jmenování do úřadu z roku 1562 se neuvádí, že by to bylo jakkoliv v rozporu s dosavadním územím, a ani jinak se neupozorňuje na dohodu z roku 1538.¹⁵⁵ Další podkomoří se střídali podle pořádku sepsaného v Tovačovské knize.¹⁵⁶ K definitivnímu zamítnutí Ferdinandovy listiny došlo v době stavovského povstání. Na zemském sněmu v roce 1620 byla přijata dohoda o poměru mezi oběma šlechtickými stavy a také o střídání panského a rytířského stavu v úřadu podkomořího,

¹⁵¹ NA, Morava, inv. č. 4930.

¹⁵² MZA, Stavovské listiny, inv. č. 641; NA, Morava, inv. č. 54; KAMENÍČEK, F.: *Zemské sněmy a sjezdy moravské*. Díl první, s. 352–355; Blíže ke Kunovi viz SEICHTEROVÁ, Hana: *Podkomoří Markrabství moravského, III. část. Vilém Kuna z Kunštátu a na klášteře Smilhaimu*. Olomoucký archivní sborník 16, 2018, s. 165–169.

¹⁵³ NA, Morava, inv. č. 54. Ferdinand apeloval na stavy, aby mu byly tyto návrhy předkládány písemně viz KAMENÍČEK, F.: *Zemské sněmy a sjezdy moravské*. Díl první, s. 132.

¹⁵⁴ NA, Morava, inv. č. 1748, fol. 3–4.

¹⁵⁵ NA, Morava, inv. č. 331.

¹⁵⁶ Viz BOČEK, A.: *Přehled Knížat a Markrabat*, nestr.

s odkazem na „*starobylý pořádek země této*“.¹⁵⁷ Můžeme si klást otázku, proč nedošlo k naplnění dohody Ferdinanda I. a po celé 16. století se stále uplatňovalo střídání panského a rytířského stavu v úřadu. Možná odpověď je v celku jednoduchá, jednalo se o královský úřad a tím pádem nebyl pro moravskou stavovskou obec tak důležitý, jako obsazování zemských úřadů. Je možné, že se do potvrzovacích listin úřad podkomořího dostal spíše z tradice, než že by o něj měl rytířský stav tak eminentní zájem. Snad bylo pravidlo popsané v Tovačovské knize odrazem praktického uspořádání a panovník sice dostal na výběr mezi několika navrhovanými kandidáty, ale konečné slovo měl on.

Po nástupu Ferdinanda I. došlo k vystřídání osob v podkomořském úřadu. Odchod Viléma Kuny z Kunštátu nemusel být nutně podmíněn jiným náboženským přesvědčením či vyjádřením panovníkovy nedůvěry.¹⁵⁸ Z korespondence vyplývá Kunovo zapojení do řešení finančních záležitostí královny Marie (vdovy po Ludvíku Jagellonském), dokonce ještě v době jeho mandátu, co by podkomoří, byl jmenován královniným hejtmanem.¹⁵⁹ Přesun v úřadech si mohla vyžádat právě královna Marie, ostatně i další Kunova kariéra ukazuje, že byl činný v hospodářské oblasti, zdomácněl i v záležitostech dolování a snažil se prosadit v Hankštejnském revíru,¹⁶⁰ který se tehdy ekonomicky pozvedal. Postup do úřadu podkomořího byl začátkem kariéry a Kunova žádost o doživotní držení úřadu v roce 1523 naznačuje, že v tomto období byl podkomořský úřad pro šlechtu zajímavý. Šlechtic se mohl skrze úřad dostat blíže k panovníkovi, resp. komorním financím, a za dobré služby mu z části těchto financí mohla plynout plnohodnotná odměna. Ve službách krále a královny Marie zůstal Vilém Kuna až do své smrti v roce 1547. Jeho osud ukazuje schopného člověka, jenž svůj kariérní růst začal za éry Jagellonských panovníků a díky svým schopnostem neztratil své postavení ani během panování Ferdinanda I.¹⁶¹ Věnujme se nyní období působení Jana z Kunovic a na Uherském Brodě, který byl zapsán jako podkomoří na brněnském zemském sněmu konaném 15. září 1527.¹³ Jan z Kunovic držel rozsáhlé majetky, byl

¹⁵⁷ JANIŠOVÁ, J. – JANIŠ, D.: *Komentář k moravským zemským zřízením z let 1516–1604. Sv. I*, s. 280.

¹⁵⁸ O Kunově zájmu o habrovanské a jejich podpoře viz PLÁČEK, Miroslav – FUTÁK, Peter: *Páni z Kunštátu: Rod erbu vrchních pruhů na cestě k trůnu*. Praha 2006, s. 477.

¹⁵⁹ FIALOVÁ, Vlasta: *Znojmo a královna Marie, vdova po Ludvíku Jagellonském*. Vlastivědný věstník Moravský 16, 1964, č.1, s. 94.

¹⁶⁰ Dnes Horní Město na Bruntálsku.

¹⁶¹ Např. NA, RG, kniha č. 11, fol. 28r–v, 39r–v, 72v.

vzdělaný a již dříve zastával úřad nejvyššího komorníka, byl tedy více než vhodným kandidátem.

4. 1 Centralizační a finanční reformy Ferdinanda I. a jejich vliv na podkomořský úřad

Tristní situace královských financí a zadlužení předchozích panovníků, jejichž pohledávky slíbil Ferdinand I. částečně uhradit, vedla krále k myšlenkám na striktní uplatňování panovnických regálů, k provedení reformy v oblasti výběru financí a ke snaze o celkové zefektivnění správy státních financí. Základy těchto změn byly položeny již na počátku Ferdinandova panování. Vydáním dvorského řádu roku 1527 panovník založil a zorganizoval základní instituce správy monarchie, tedy ústřední úřady finanční správy jako dvorská komora, dvorská kancelář či dvorská a tajná rada, usnadňující prosazování jeho centralizačních snah.¹⁶² Dvorská komora se sídlem ve Vídni byla centrálním finančním úřadem nadřízeným všem čtyřem zemským komorám (české, dolnorakouské, innsbrucké a uherské).¹⁶³ Pro české země byla v Praze ustavena v březnu 1527 Česká komora, již byly instrukcí dány do gesce majetkové a finanční zájmy českého krále. Komora se stala zároveň prvním úřadem nijak nepodléhajícím stavovské obci.¹⁶⁴ Vznik České komory však na postavení moravského podkomořího, který do úřadu nebyl nijak vtažen, nic nezměnil. František Kameníček se sice domníval, že podkomoří byl České komoře podřízen, sám ale uváděl, že pravomoci České komory na Moravě nebyly nikdy velké.¹⁶⁵ Na základě analýzy pramenů můžeme Kameníčkův dohad, přinejmenším pro dobu vlády Ferdinanda I., zcela vyloučit. Subordinace podkomořího se ostatně neodrazila ani ve znění komorní ani podkomořské instrukce, kde by jinak jistě byla zmíněna.¹⁶⁶ Podkomoří přijímal nařízení přímo od panovníka,

¹⁶² JANÁČEK, Josef: *České dějiny*. Doba předbělohorská 1526–1547. Kniha I. Díl I. Praha 1968, s. 20–21; HRDLÍČKA, Josef: *Úředník*. In: BŮŽEK, Václav – KRÁL, Pavel (edd.): *Člověk českého raného novověku*. Praha 2007, s. 218–220.

¹⁶³ VOLF, Miroslav: *Dvorská komora a české finance před Bílou Horou a po ní (1610–1640)*. Sborník archivních prací 1 1980, č. 30, s. 62.

¹⁶⁴ PEŠÁK, V.: *Dějiny královské české komory od roku 1527*, s. 16.

¹⁶⁵ KAMENÍČEK, F.: *Zemské sněmy a sjezdy moravské*. Díl první, s. 130.

¹⁶⁶ PEŠÁK, Václav: *Dějiny královské české komory od roku 1527*, s. 130–131.

později i od dvorské komory či české kanceláře a zasílal svá dobrozdání a zprávy zmíněným institucím, zejména dvorské komoře.¹⁶⁷

První léta Ferdinandovy vlády byla spojena s upevňováním panovnické autority, získáváním finančních prostředků nutných pro získání uherské koruny a také s bojem proti „nepříteli všeho křesťanstva – Turku“.¹⁶⁸ Velkou část agendy komorních úřadů tvořilo dohledávání faktických panovnických dluhů, které se Ferdinand v rámci korunovačního slibu zavázal splatit. Na Moravě dluhy prověřovali zvláštní královi komisaři a důsledně dodržovali panovníkův slib, že zaplatí pouze moravské dluhy. Přístup těchto králových pověřenců posvětili roku 1527 sami stavové, když králi odpovídali „aby skrze podkomoří či skze kterúzkoli jinú osobu ty [myšleno dluhy] vyhledány byly“.¹⁶⁹ Tímto vyjádřením dostal Ferdinand možnost využít k prověřování dluhů a zástav předchozích panovníků vedle podkomořího či příslušníků stavů i jiných osob, čehož samozřejmě ochotně využíval. Později byl k revizím majetkových a jiných finančních záležitostí využíván podkomoří spolu s královským prokurátorem a od 60. let 16. století k nim přibyl i rentmistr.

Panovnické příjmy nesestávaly pouze z daní, ale právě daně tvořily jejich rozhodující podíl. Schvalování berní, bylo v rukou stavů, jimž panovník navrhl, jakou berni (a k jakému účelu) chce vybírat a na zemském sněmu byly jeho návrhy projednávány a případně schváleny. Po akceptování výše berně byl na sněmu určen klíč, podle kterého měla být tato vybírána a byly ustanoveny berní komise.¹⁷⁰ Berníci, totiž osoby, kterým měla být finanční částka odváděna v hlavních městech berních krajů (na Moravě byly tři – znojemský, brněnský a olomoucký), berni fakticky spravovali, kontrolovali a vymáhali. Hned z počátku vlády měl Ferdinand I. snahu i tento systém reformovat tak, aby byly daně schvalovány na několik let dopředu. Habsburk po své intronizaci neměl k dispozici žádný berní aparát a berní správu monarchie tudíž začal budovat shora zřízením již uvedené dvorské komory. Právě z tohoto důvodu začíná

¹⁶⁷ Viz CHOCHOLÁČ, Bronislav – STERNECK, Tomáš: *Die landesfürstlichen Finanzen*, s. 125; STERNECK, Tomáš: *Několik poznámek o správě veřejných financí na Moravě kolem roku 1600*, Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity, C51, 2004, s. 37–39.

¹⁶⁸ VÁLKA, Josef: *Dějiny Moravy. Díl 2. Morava renesance reformace baroka*. Brno 1991, s. 10.

¹⁶⁹ KALOUSEK, Josef (ed.): *Archiv český, čili, Staré písemné památky české i moravské, sebrané z archivů domácích i cizích..* Díl XI. Praha 1892, s. 399.

¹⁷⁰ PLACHT, O.: *České daně*, s. 10–13.

panovníkův tlak na osobu podkomořího, coby královského úředníka na Moravě, tedy osobu mající hájit jeho zájmy.¹⁷¹

Kromě speciální daně, o které již byla řeč, byla zavedena nová daň, posudné či pobečevné (německy „biergelt“). Výnos z posudného byl používán pro potřeby panovníkova dvora.¹⁷² Daň byla v Markrabství moravském zavedena na sklonku vlády Ferdinanda I. (1546), byla vybírána dvakrát ročně a na jejím výběru se přitom podílel i podkomoří.¹⁷³ Posudné původně nebylo pravidelnou daní, ale bylo stavy schváleno mimořádně na tři roky. Bylo ovšem prodlužováno, až se nakonec stalo pravidelnou dávkou.¹⁷⁴

Na Moravě nemusel být zpočátku při vypisování daní vyvíjen takový tlak, argumentace pro schvalování mimořádných daní zde byla ulehčena tureckým ohrožením. Markrabství bylo přímo zapojené do obrany své východní hranice, ležící blízko uherského bojiště, což Ferdinandovi poskytlo silný argument pro zvýšení berního zatížení země.¹⁷⁵ Poměr daňového zatížení jednotlivých zemí české koruny nebyl v předbělohorské době pevně daný a měnil se v závislosti na úspěšnosti či neúspěšnosti vyjednávání stavovské reprezentace s panovníkem. Srovnávání financí přináší určitá úskalí. Nemůžeme se opřít o spolehlivá čísla uvedená v daňových příznáních a v některých případech není dochovaná souvislá řada pramenů. Přesto, vezmeme-li v úvahu zjištění Otto Plachta a Tomáše Sternecka, převyšovaly moravské příspěvky české platby v průběhu 16. století a na počátku 17. století zhruba v poměru 2:5 a 2:3. Výši moravských berní přitom ovlivňovala právě nutnost bránit zemskou hranici před válečnými událostmi. Celkově potom berní odvody českých zemí výrazně přesahovaly úhrnné platby všech rakouských zemí a měly pro podunajskou monarchii nezastupitelný ekonomický význam.¹⁷⁶ Oproti Čechám, kde sídlil centrální berní úřad, na Moravě neexistoval ústřední úřad, v jehož kompetenci by správa berní spočívala.

¹⁷¹ KALOUSEK, J. (ed.): *Archiv český*, č. CLX, s. 398. Zde panovníka stavy odkazují na jeho úředníka podkomořího, pro revizi komorních příjmů a majetku.

¹⁷² PLACHT, O.: *České daně*, s. 24–25.

¹⁷³ Viz např. NA, RG, kniha č. 35, fol. 69r. Jako výběřčí řádného posudného byl ustanoven podkomoří Přemek z Víckova.

¹⁷⁴ KAMENÍČEK, F.: *Zemské sněmy a sjezdy moravské*, Díl první, s. 218–226.

¹⁷⁵ VÁLKA, J.: *Dějiny Moravy*. Díl 2, s. 10–11.

¹⁷⁶ STERNECK, T.: *Město, válka a daně*, s. 159; PLACHT, O.: *České daně*, s. 165–168.

Ustavení výběrčí zajišťovali výběr berně (samozřejmě s dalšími osobami v jednotlivých krajích) a proplácení dílčích výnosů dalším příjemcům.¹⁷⁷

Mohlo by se zdát, že úřad podkomořího byl protipólem Ferdinandových centralizačních a panovnicko-emancipačních snah. Úřad kontrolující finance plynoucí do královské komory totiž zastával šlechtic participující na chodu země, spojený nadto se zemskou obcí mnohačetnými politickými i příbuzenskými vazbami. Je však třeba uvážit, že král neměl důvod zasáhnout do správy svých financí na Moravě. Jak již bylo napsáno výše, Morava odváděla vysoké částky daní a pokud v podkomořím panovník našel loajální osobu, mohl skrze ni ovlivňovat schvalování berní a další finanční záležitosti ve svůj prospěch.

Stejně jako panovník začal prosazovat v českých zemích svou finanční politiku, oslaboval obdobně cíleně politickou moc stavů. Velká část stavovské politické komunikace probíhala na krajských a zemských sněmech, kde se dal nejlépe formulovat politický názor a program. Panovník si potřeboval udržet kontrolu nad politickou aktivitou stavů a proto přistoupil ke krokům, které měly tato shromáždění eliminovat. V Čechách zakázal konání krajských sněmů a velkých městských obcí bez svého souhlasu.¹⁷⁸ Na Moravě se krajské sněmy nekonaly, nebylo tudíž potřeba přistupovat k podobnému kroku.¹⁷⁹ Ferdinand a další panovníci z habsburského rodu prosadili větší pozornost panovnickým požadavkům i na moravských zemských sněmech. Jejich proposice se projednávaly jako první a postupně si zavazovali více šlechticů. A toto je právě prostor pro podkomořího, který přímo z podstaty svého úřadu, dostal za povinnost hájit královské zájmy na sněmech. „*Aby ty dva stavy buď v sněmích obecních neb na sjezdích i jiných místech k tomu vedl, aby se v jednání v potřebách a žádostech našich kterýž bychom tak na stavy vzložili povolně zachovali a vůli naši plníc na žádnou stranu se neuchylovali, ani v jaká jednání postraní buď společně neb rozdílně co by proti nám bylo se nedávali.*“¹⁸⁰ Jak vyplývá z textu, panovník vůbec neuvádí třetí kurii (preláty a města), která jednak neměla dohromady valný hlasovací potenciál, ale hlavně byla

¹⁷⁷ KAHUDA, Tomáš: *K moravské zemské berní správě v době předbělohorské*. In: CHOCHOLÁČ, Bronislav – JAN, Libor – KNOZ, Tomáš (ed.): *Nový Mars Moravicus aneb Sborník příspěvků, jež věnovali Prof. Dr. Josefu Válkovi jeho žáci a přátelé k sedmdesátinám*. Brno 1999, s. 307–308.

¹⁷⁸ VOREL, P.: *Velké dějiny země Koruny české. Sv. 7., s. 71–72.*

¹⁷⁹ Více o politické komunikaci viz VYBÍRAL, Zdeněk: *Politická komunikace aristokratické společnosti českých zemí na počátku novověku*. České Budějovice 2005, s. 132–134.

¹⁸⁰ NA, ČDMK, kt. 153.

součástí královské komory. Jako příslušník stavovské vrstvy měl na sněmu šlechtic v úřadu podkomořího místo buď mezi kurií panskou či rytířskou, záleželo na jeho příslušnosti. Coby podkomoří předsedal společně kurii měst a duchovních, kteří si na rozdíl od Čech své místo na sněmech udrželi. Podle sněmovního usnesení z roku 1523 platilo pro Jana z Kunovic sezení na sněmu s příslušníky panského stavu. Pokud byl požádán příslušníky spojené třetí kurie, měl zasedat s nimi a oznamovat jejich stanoviska.¹⁸¹

4. 2 Úřad podkomořího v prvních letech vlády Ferdinanda I.

Výměnou podkomořího po nástupu prvního Habsburka zůstal úřad delší dobu obsazen stejnou osobou. Přesto, dle královy dochované odpovědi na podkomořího list, se Jan z Kunovic snažil už v roce 1533 svoje působení v úřadu ukončit. Díky korespondenci známe částečně důvody možného Kunovicova odchodu: „...že by v tom úřadě k dobrému našemu a svému poctivému sloužití nemohl.“¹⁸² Kunovic neuváděl zdravotní či finanční důvody nebo nemohoucnost způsobenou věkem, ale naznačil, že v úřadu nemohl hájit panovníkovy zájmy. Odpověď Habsburka byla vcelku nekompromisně zamítavá, navíc mu přislíbil ochranu v případě neposlušnosti měšťanů a duchovních, před každým, kdo by napadal autoritu jeho úřadu.¹⁸³ Dále panovník poukázal i na důvěru již se u něj podkomoří těší: „...i poněvač ráčíme znáti hodnost osoby tvé i věrnost kterouž nám v tom úřadě okazovati i platně služiti nepřestaváš, prosbě tvé místa v tom dáti neráčíme.“¹⁸⁴ Je ovšem pravděpodobné, že dovětek o ochraně osoby podkomořího byl zcela formální. Jan z Kunovic patrně předpokládal kladné vyřízení své žádosti, protože v téže době vysvětlil svou nepřítomnost na obnovování rady brněnským měšťanům tím, že úřad nezastává.¹⁸⁵ Neklidná atmosféra pokračujících rozbrojů daných sociální nejednotností obyvatel královských měst výměně v úřadu nepřála.¹⁸⁶ Rozpory mezi městskými radami a městskými obcemi, které započaly ve

¹⁸¹ JANIŠ, D. (ed.): *Moravský zemský sněm na prahu novověku. Edice Památek sněmovních*, s. 103, čl. 90.

¹⁸² NA, RG, kniha č. 11, fol. 47v.

¹⁸³ Viz NA, RG, kniha č. 11, fol. 47v: „...než tebe s pilností žádáme poroučejíc aby ten úřad podkomořství, tak jak jsme jej tobě svěřiti ráčili, nám k dobrému spravovat i opatrovat...“

¹⁸⁴ NA, RG, kniha č. 11, fol. 47v.

¹⁸⁵ NA, RG, kniha č. 13, fol. 175.

¹⁸⁶ Držím se terminologie, kterou použil Jaroslav Dřímál viz DŘÍMAL, J.: *Sociální boje v moravských královských městech*, s. 146–152; DŘÍMAL, J.: *Sociální boje v Brně*, s. 221–286.

20. letech 16. století, totiž byly i nadále velmi silné. Oproti předchozímu podkomořímu Jiřímu z Vlašimi v nich Jan z Kunovic vystupoval autoritativněji. Jeho jednání přitom vycházelo z politiky Ferdinanda I., který omezoval moc tzv. velkých obcí. Hned od počátku se Habsburk vymezil vůči konfliktům a postavil se za zájmy městských rad. Souviselo to i se snahou dostat pod kontrolu platformu městské politické komunikace.¹⁸⁷ Byla zrušena některá dřívější ujednání a obcím byla zapovězena jakákoliv forma agitace a shromažďování.¹⁸⁸ Velice brzy pocítila panovnickou politiku např. brněnská obec, jež přišla o všechny své úspěchy vybojované během let 1520–1526.¹⁸⁹ Je to také doba, kdy se objevují ve městech první protestanští kazatelé (jako byl v Jihlavě Pavel Sperát). Příslib větší panovnické podpory snad podkomořího přesvědčil, protože v úřadu sloužil dalších 13 let. S jistotou nemůžeme potvrdit či vyvrátit existenci dalších žádostí o zproštění úřadu, nezdaří se však pravděpodobné, právě s přihlédnutím k délce Kunovicova mandátu.

Nevíme, zda se Jan z Kunovic řídil ve svém úřadu instrukcí. Pokud nějakou vůbec obdržel, je možné, že se tak stalo až v průběhu vykonávání funkce. První pokusy o revidování kodifikovaných povinností podkomořského úřadu, jež by mohly instrukci předcházet, najdeme v korespondenci z roku 1537. Panovník chtěl od podkomořího předložit usnesení stavů z doby krále Ludvíka týkající se právě podkomořského úřadu. Z blíže nespecifikovaného důvodu ale Kunovic panovníkovi požadované dokumenty neodeslal.¹⁹⁰ Zda se tato králova aktivita odrazila v náplni úřadu, netušíme, neboť se žádné usnesení nedochovalo (bylo-li vůbec doručeno). Prvním podkomořím (a následně i hofrychtěrem), který se ve svém úřadování prokazatelně řídil panovnickou instrukcí, byl až Kunovicův nástupce Přemek z Víckova.¹⁹¹

¹⁸⁷ Podrobněji viz PÁNEK, Jaroslav: *Centrální a regionální prvky dualistického politického systému (Země české koruny v 16. a na počátku 17. století)* In: XXIII. Mikulovské sympozium, IV. Sympozium „Spojující a rozdělující na hranici“. Ústřední moc a regionální samospráva 5.–7. října 1993. Brno 1995, s. 31–39; PÁNEK, Jaroslav: *Politický systém předbělohorského českého státu*. FHB 11, 1987, s. 41–101; nejnověji VYBÍRAL, Z.: *Politická komunikace*, s. 132–134.

¹⁸⁸ JORDÁNKOVÁ, Hana – SULITKOVÁ, Ludmila: *Kompetence brněnských radních v předbělohorské době: porovnání se situací v dalších moravských královských městech*. Documenta Pragensia XXI. Praha 2002, s. 46.

¹⁸⁹ DŘÍMAL, J.: *Sociální boje v Brně*, s. 265–267.

¹⁹⁰ NA, RG, kniha č. 16, fol. 135 a 151.

¹⁹¹ Ten úřad zastával v letech 1547–1561; NA, RG, kniha č. 71, fol. 45r–45v, datováno 18. srpna 1561 („I poněvadž mnohé věci psaní a potřeby naše, tolikéž instrukci k auřadu podkomorskému... při dotčeném otci tvém pozuostali na kterýchž nám nemálo záleží.“).

Sledovat písemnou komunikaci panovníka vůči podkomořímu můžeme v období Kunovicova mandátu až od roku 1533, odkdy jsou dochované knihy panovnické korespondence. Známe jen běžnou agendu sestávající ze zmocnění podkomořího k různým úkonům (např. o obsazení jihlavské fary, sporné dědictví olomouckého měšťana apod.) či pověření o jednání v městech markrabství v záležitosti panovníkových financí a samozřejmě obstarání půjček.¹⁹² Další záležitosti se vztahovaly k výběru berní, u nichž byla role podkomořího popsána výše. Za zmínku jistě stojí, že speciální úkoly Kunovic řešil ve spolupráci s Vilémem Kunou z Kunštátu. Opakovaná zmocnění přitom podkomořího (i jeho předchůdce) vyzývala k jednání ve věci vlastnických sporů točících se kolem města Kyjova, které královna držela v rozmezí let 1523–1530, a města Znojma, z něhož měly manželce Ludvíka Jagellonského plynout finanční prostředky.¹⁹³ Stejně jako v předchozím případě spolupracoval Jan z Kunovic na královo přání s Vilémem Kunou i v záležitostech obnovení dolování na Hankštejnských horách.¹⁹⁴

Díky dochovaným biskupským kopiářům můžeme nahlédnout i do roviny přátelské komunikace biskupa a podkomořího. Vzájemné informování o novinkách nejen ze soukromého, ale hlavně z veřejného života bylo obvyklou náplní šlechtické písemné komunikace. Kromě výměny informací ohledně poddaných se dochovaly dva zajímavé biskupovy listy.¹⁹⁵ První byl napsán v únoru roku 1532, několik měsíců před tím, než bylo v srpnu odvráceno (i s českou pomocí) obléhání Vídně.¹⁹⁶ Podle výpovědi komorníka Ibrahima paši chtěl sultán dobýt Vídeň a připravoval se na tažení do Itálie a do Říma.¹⁹⁷ Biskup v listu píše o setkání v Pasově, kam byli vysláni poslové krále, saský kníže i hofmistr českého království. Biskup oznamuje Janovi z Kunovic, že turecké vojsko je v pohotovosti a očekává střet. Zatím ještě nebylo všeobecně známo, co se na setkání ujednalo a ani panovník jeho výsledky nekomentoval.¹⁹⁸ Jak víme z pozdějších událostí, útoku na Vídeň zabránili obránci pevnosti Kysak, mezi nimiž byli

¹⁹² NA, RG, kniha č. 11, fol. 25v–26r, 28v–29r, 36v–37r, 239r.

¹⁹³ FIALOVÁ, V.: *Znojmo a královna Marie*, s. 89–96.

¹⁹⁴ Srovnej viz NA, RG, kniha č. 11, fol. 64v; kniha č. 13, fol. 200, 283–284, 319, 375–376, 406 a 446–447.

¹⁹⁵ ZAOpO, AO, kopiář č. 35, fol. 46r–v; kopiář č. 36, fol. 26r–v, 28v.

¹⁹⁶ VOREL, P.: *Velké dějiny zemí Koruny české. Sv. 7*, s. 134–135.

¹⁹⁷ STERNECK, Tomáš (ed.): *Historica Třeboň 1526–1547: Listy, listiny a jiné prameny k politickým dějinám období zrodu habsburské monarchie. I. Písemnosti z let 1526–1535*. Praha 2010, s. 231, č. 91.

¹⁹⁸ ZAOpO, AO, kopiář 36, fol. 2r–v.

i vojáci z českých zemí.¹⁹⁹ Druhý list je z dubna roku 1535, biskup v něm mimo jiné děkuje podkomořímu, že jej informoval o odložení výběru berně. Popsal Janovi z Kunovic situaci, kdy turecký vyslanec a jeho tlumočník spáchali sebevraždu, první ve Vídni a druhý ve Znojmě. Dále zmiňuje poselství pana vévody s jistým panem Broderokem, s nímž zatím nebyla uzavřena žádná dohoda, která by byla ku prospěchu křesťanstvu. V závěru listu už jen Kunovice informuje, že se v jeho dole našla ruda, kterou není třeba čistit a je výnosná a že tedy poplatí dluhy komorníkovi.²⁰⁰ Oba tyto listy nám ukazují přátelskou rovinu komunikační interakce mezi Janem z Kunovic a biskupem. Již předchozí biskup Filipec měl ke Kunovicovi příbuzenský vztah a je velmi pravděpodobné, že biskup Thurzo vycházel z určité přátelské vazby Jana z Kunovic na biskupský dvůr a osobu biskupa. Kunovic jistě biskupa respektoval jako hlavu církve na Moravě i jako příslušníka moravské stavovské obce, jak se běžně tyto roviny navzájem prostupovaly.

¹⁹⁹ VOREL, P.: *Velké dějiny zemí Koruny české*. Sv. 7, s. 134–135.

²⁰⁰ ZAOpO, AO, kopiář 38, fol. 5v–6r.

5. Přemek z Víckova, období silících náboženských sporů (léta 1546–1561)

„Dříve Morava v ohni a popeli zahyne, než aby trpěla nějakého u víře nucení.“ Tento výrok pronesl hejtman Václav z Ludanic při obraně moravských náboženských svobod na zemském sněmu v roce 1550.²⁰¹ Jak napsal Jaroslav Mezník, Morava si uvědomovala svou výsadu, a to, že zde vedle sebe mohli žít lidé různého vyznání.²⁰² Habsburští panovníci tuto náboženskou svobodu respektovali a pravidelně ji potvrzovali při konfirmacích stavovských privilegií, i v roce 1608 nový císař Matyáš slíbil, že „neráčí žádnému z stavů pro náboženství jakého outisku chtítí činiti ani jiným činiti nedopouštětí“.²⁰³

Evropská reformace rychle pronikala do českých zemí a náboženská otázka byla živá především v královských městech. Vždyť prvním místem, kde se na Moravě začaly prosazovat reformační myšlenky, byla královská Jihlava.²⁰⁴ Nekatolický kazatel Pavel Sperát působil ve městě v letech 1522–1523, tedy nijak dlouho, přesto zasáhl do konfesního dění tak zásadně, že dříve katolická Jihlava nastoupila cestu učení Martina Luthera.²⁰⁵ Kázání Pavla Speráta nezůstala ani ze strany panovníka bez odezvy. Nejdříve byl Sperát potrestán peněžitou pokutou a jihlavským udělena důtka. Když Sperát stále kázal pod ochranou městské rady, byl předvolán roku 1523 do Olomouce k výslechu.²⁰⁶ Jan z Kunovic, pozdější podkomoří, se za kazatele Speráta přimluvil (spolu s dalšími šlechtici) a díky tomu byl Sperát pouze vypovězen z markrabství a nikoliv upálen.²⁰⁷ Je to zajímavý pohled na Kunovice, o kterém máme zprávy jako o katolíku, jímž byl zřejmě pod vlivem strýce, biskupa Jana Filipce, který byl po smrti Kunovicova otce Janovým poručníkem. Konvenují s tím i doklady, podle nichž se na svých panstvích Jan choval spíše v duchu „nadkonfesijního křesťanství“, než jako

²⁰¹ DVOŘÁK, Rudolf: *Dějiny markrabství moravského. I. díl*. Brno 1906, s. 215.

²⁰² MEZNÍK, Jaroslav: *Tolerance na Moravě v 16. století*. In: *Problém tolerance v dějinách a perspektivě*. Praha 1995. ed. Milan Machovec, s. 78.

²⁰³ KAMENÍČEK, F.: *Zemské sněmy a sjezdy moravské*, Díl první, s. 121, 471 a 479.

²⁰⁴ VÁLKA, J.: *Dějiny Moravy. Díl 2*, s. 15.

²⁰⁵ JIRKOVÁ, Pavla: *Od Sperata ke Strobachovi. Jihlava v převratech konfesionalizace v 16. až 17. století*. In: *Město v převratech konfesionalizace v 15. až 18. století*. Documenta Pragensia XXXIII, s. 161.

²⁰⁶ PEČINKOVÁ, Anna: *Moravské královské město, náboženství a jeho aktéři v době předbělohorské. Případová studie Jihlavy*. Brno 2014, s. 35–36 (nepublikovaná magisterská práce).

²⁰⁷ VÁLKA, J.: *Dějiny Moravy. Díl 2*, s. 15.

přísný zastánce katolické víry.²⁰⁸ Jeho syn Jetřich se veřejně hlásil k myšlenkám protestantismu a nekatolickým zůstal rod až do Bílé Hory.²⁰⁹

Královská města, v této době velmi emancipovaná, nebyla ochotná svou samostatnost opouštět, hlavně čtveřice Brno, Olomouc, Znojmo a Jihlava, která vysílala své zástupce na zemské sněmy, se vnímala jako součást stavovské obce. Podhoubím pro rychlý průnik nekatolických tezí ve městech byla velká fluktuace obyvatelstva. Řemeslníci, tovaryši nebo studenti, ti všichni přicházeli do měst za obživou či se vraceli ze studií a s nimi se objevovaly i nové myšlenky. Přijímání nových idejí usnadnily obyvatelům časté excesy řeholníků a řeholnic a nedostatek katolických kněží.²¹⁰ V královských městech prosazování nekatolických denominací naráželo na víru „vlastního pána“, tj. panovníka, který využíval osobu podkomořího, aby eliminoval náboženské střety a prosazoval víru pod jednou. Právě koordinovaná spolupráce zeměpána a jeho úředníka byla jedním z pilířů protireformace.

Jak bylo zmíněno výše, již před působením Jana z Kunovic začaly získávat na síle nekatolické denominace, ovšem nábožensky motivované spory můžeme v podkomořské korespondenci doložit až od roku 1534. V červnu toho roku napsal panovník podkomořímu list, v němž popisoval případ dvou měšťanů z obou hlavních královských měst (Brně a Olomouci), kteří svolávali shromáždění, na nichž prezentovali své nekatolické postoje. Prošetření jejich počínání bylo svěřeno podkomořímu, s douškou, že ani v radách měst by neměli zasedat nekatolíci.²¹¹ Dalším případem byly hanlivé malby proti katolické církvi na domě olomouckého nožíře Jiříka Hebertawa v roce 1528. Přesné vyobrazení neznáme, můžeme se jen dohadovat, o co mohlo jít.²¹² Podkomoří Jan z Kunovic měl do města přijet a incident vyšetřit.²¹³ Nakonec byl Jiřík Hebertaw (vlastník onoho domu) uvězněn, ale podle královy vůle propuštěn s podmínkou, že má malbu odstranit. Snad podmínku splnil, protože další zprávy

²⁰⁸ Termín nadkonfesní křesťanství použil ve svém výkladu Josef Válka; ZEMEK, Petr (ed.) *Bartošková kronika*. Uherský Brod 2004, s. 220–221.

²⁰⁹ POKLUDA, Zdeněk: *Páni na kunovické tvrzi*. In: ČOUPEK, Jiří (ed.): *Kunovice v proměnách času*. Kunovice 1996, s. 258.

²¹⁰ MEZNÍK, Jaroslav: *Tolerance na Moravě*, s. 78–85.

²¹¹ NA, RG, kniha č. 11, fol. 340.

²¹² ZAHRADNÍČEK, Karel: *Olomoucká kovozpracující řemesla v kontextu celkového vývoje*. Olomouc 2011, s. 64 (nepublikovaná magisterská práce).

²¹³ NA, RG, kniha č. 20, fol. 213r a 236v.

o projednávání kauzy nemáme. Jiřík Hebertaw byl v pramenech známý jako člen poselstva, které v roce 1535 (1538) žádalo městskou radu o zrušení zákazu kázání pro bývalého kartuziána.²¹⁴ Nožír v královském městě několikrát veřejně demonstroval svou příslušnost k protestanské (luterské) konfesi. Počty dalších přívrženců ve městě neznáme, ale nebylo jich málo, odhaduje se, že katolická část města byla v menšině.²¹⁵ Příklad z Olomouce ilustruje, že zaznamenané jednotlivosti pravděpodobně nebyly nijak výjimečné.

Často se opakovaly panovníkovy instrukce ohledně náboženské skupiny novokřtěnců, protože moravští stavové novokřtěnce přijali a poskytovali jim plnou podporu. Ovšem Ferdinand I. deklaroval ochranu pouze utrakvistické konfesi, jiné „bludné sekty“ neměly být tolerovány. Novokřtěnci, anabaptisté či habáni, jak byli pojmenováni, se na Moravě usadili v první čtvrtině 16. století. Král Ferdinand I. proti nim ostře vystupoval a královská města jim měla být uzavřena. Velkou vlnu pronásledování zažili novokřtěnci právě za jeho vlády v letech 1535–36 a 1546–1554.²¹⁶ Poprvé dostal podkomoří upozornění na prošetření novokřtěnců v roce 1536 ve Znojmě. Panovníkovi se donesly zprávy, že někteří radní měli podstoupit „druhý křest.“ V roce 1544 panovník zadal podkomořímu k prošetření, zda nejsou, i přes jeho zákazy, novokřtěnci usazeni v moravských královských městech. Pokud by tomu tak bylo, instruoval podkomořího, aby radním nařídil novokřtěnce vyhnat a do města už nepouštět.²¹⁷ Reakci radních města Znojma máme dochovanou z roku 1548, kdy ujišťovali podkomořího Přemka z Víckova, že jej uposlechli a nařídili, aby novokřtěnci odešli z města a městských pozemků. Současně také popírají, že by měl někdo tohoto vyznání zasedat v městské radě.²¹⁸ Novokřtěnci se usadili hlavně na jihu Moravy, kdy je

²¹⁴ *První kazatel protestanský v Olomouci*. Časopis vlasteneckého spolku muzejního v Olomouci 53, 1897, s. 42–43.

²¹⁵ JAKUBEC, Ondřej: *Konfesní spory v raně novověké Olomouci, jejich charakter, aktéři a vizuální stopy*. In: *Město v převratech konfesionalizace v 15.–18. století*. Documenta Pragensia XXXIII. 2004, s. 124–125.

²¹⁶ PÁNEK, Jaroslav: *Moravští novokřtěnci (Společenské a politické postavení předbělohorských heretiků, sociálních reformátorů a pacifistů)*. Český časopis historický 92, 1994, č. 2, s. 249.

²¹⁷ NA, RG, kniha č. 32, fol. 26v–27r.

²¹⁸ SOkA Znojmo, AMZ, kniha inv. č. 41, fol. 138v–139r: „*Co se pak dotýče jestli že by někdo s námi v radě sedící nowokřtěnech se našiel a neb byl abychom se k takovému a neb k těm rovně na ten spůsob jako k jiným zachovali, co se o to mezi sebou v radě jednali, toho vaší milosti poslové naši kteří nyní k saudu zemskému do Brna vysláni budou austně spravu dáti mají.*“; NA, RG, kniha č. 13, fol. 525: „*... a na ně gruntovně předzvěděl, jestli že jsu které osoby v Znojmě v radě ještě by se po druhé křtíti dali...*“.

na svých panstvích moravská šlechta přijala vlídněji než panovník. Jejich kvalitní řemeslná výroba a spolehlivost brzy získaly ohlas. I biskup Stanislav Pavlovský oceňoval jejich um, když chtěl postavit kamna výhradně z kachlí jejich výroby.²¹⁹

Nyní si jen krátce představme podkomořího Přemka z Víckova. Pocházel z rozvětveného rytířského rodu pánů z Víckova, jeho rodiče byli Arkleb z Víckova a Kateřina ze Zástřizl.²²⁰ Podobně jako starší bratr Vilém, směřoval i on svou kariéru k zemským úřadům. V listopadu 1531 vystupoval v pramenech jako komorník menšího práva olomouckého, bezpečně tento úřad zastával do roku 1542 v tehdejší olomoucké cúdě.²²¹ V roce 1546 postoupil do funkce podkomořího.²²² O podrobnostech jeho volby mnoho nevíme,²²³ ale pravděpodobně byl jmenován již v prosinci roku 1545, protože z 23. ledna 1546 existuje list, který vystavil právě z titulu podkomořího.²²⁴ Panovník našel v Přemkovi z Víckova spolehlivého úředníka, jehož dřívější právnické znalosti se zúročily v úřadu podkomořího. Přemek z Víckova svou loajálnost vůči Habsburskému domu demonstroval účastí u soudu nad českými stavy po povstání v roce 1547.²²⁵

Od roku 1552 navíc Přemek z Víckova vykonával úřad hofrychtěře. Po smrti Václava Waleckého v srpnu 1552, který úřad do té doby zastával, panovník přikázal podkomořímu, aby převzal hofrychtěřská registra a zajistil další záležitosti spojené s chodem úřadu.²²⁶ Zdá se, že král delší dobu nemohl najít vhodného kandidáta, a tak funkci nakonec ponechal v Přemkových rukou. Potvrzuje to jak list olomouckého biskupa z konce roku 1560, v němž zaznívá „... *ač jsme za jiný neměli, poněvač úřad hofrychtěřský markrabství moravského na sobě držíte...*“,²²⁷ tak o rok mladší list

²¹⁹ ZAOpO, AO, kopiář č. 102, fol. 10v–11v.

²²⁰ PILNÁČEK, Josef: *Staromoravští rodové*. Vídeň 1930, s. 151.

²²¹ MATĚJEK, František (ed.): *Moravské zemské desky 1480–1566. II, část 1, Kraj olomoucký*. Brno 1948, s. 289–290. ZELA, S.: *Náboženské poměry v Olomouci*, s. 20 uvádí v pozn. 24, že komorníkem menšího práva byl v letech 1541–1546. Např. MATĚJEK, F.: *Moravské zemské desky 1480–1566. II, část 1*, s. 237–238; Nepřekvapuje tudíž, že vlastnil dům v Olomouci (Dolní nám. č. 48) viz NATHER, Wilhelm: *Kronika olomouckých domů*. Olomouc 2007, s. 59, staré číslo domu 568.

²²² V dubnu tohoto roku se objevil v pramenech jako garant ve sporu v městě Olomouci viz SOKA Olomouc, AMO, kniha č. 61, fol. 329/208r.

²²³ KAMENÍČEK, F.: *Zemské sněmy a sjezdy moravské*, Díl první, s. 150–151.

²²⁴ MZA Brno, Bočkova sbírka, č. 9536. Datace tohoto listu je na Prusinovicích v sobotu den sv. Panny Boží. Vzhledem k tomu, že toho roku jiný mariánský svátek na sobotu nevychází, s největší pravděpodobností platí lednové datum.

²²⁵ JANÁČEK, J.: *Doba předbělohorská 1526–1547*. Kniha I, díl II. Praha 1984, s. 300; VÁLKA, J.: *Dějiny Moravy*. Díl 2, s. 26. Více ke stavovskému odboji viz VOREL, P. (ed.): *Stavovský odboj roku 1547*.

²²⁶ NA, RG, kniha č. 49, fol. 272r; 452r–453r.

²²⁷ ZAOpO, AO, kopiář inv. č. 50, fol. 204r.

(z 11. srpna) krále Ferdinanda zaslaný zemskému hejtmanovi v souvislosti s úmrtím podkomořího. V něm panovník sděloval, že je nutné obsadit oba úřady zastávané Přemkem z Víckova, a žádal, aby mu hejtman doporučil vhodné kandidáty.²²⁸ Přemek z Víckova měl zdravotní problémy nejméně od poloviny roku 1547 a provázely jej po celý zbytek života. Zemřel 11. srpna roku 1561 zřejmě na komplikace spojené s dnou, na jejíž projevy si dlouhodobě stěžoval.²²⁹ Olomoucká městská rada na jeho pohřeb vyslala tři zástupce, byl pochován v rodovém kostele sv. Kateřiny v Prusinovicích a jeho náhrobník najdeme dodnes ve vnějším obvodu zdi tohoto kostela.²³⁰

V době mandátu Přemka z Víckova byl biskupem Marek Kuen, rodem měšťan, který se biskupskou volbou ovšem rázem ocitnul na špici moravské aristokracie a stal se institucionálním knížetem. V Kuenově případě šlo o případ, kdy se na tak vysoký post dostal člověk s původně daleko nižším společenským statutem. Jak je zřejmé z celého období jeho episkopátu, byla taková situace společensky neudržitelná a šlechta (ale i panovník a města) takový precedens nechtěla uznávat.²³¹ Ferdinand I. původně prosazoval na biskupský stolec jiného kandidáta, což byl pravděpodobně důvod, proč u něj zvolený biskup Marek těžko hledal podporu.

Přemka z Víckova nepojila s biskupem jiná než formální vazba. Byl sice nějakou dobu biskupovým leníkem, když v květnu 1542 přijal léno Pacetluky a Němčice, ale v roce 1554 je předal svému synovi Janu Vilémovi z Víckova.²³² Oproti pozdějším podkomořím nebyl k biskupovi vázán rodově (Jáchym Zoubek ze Zdětína) nebo poskytnutým vzděláním (Mikuláš z Hrádku).

Prvním doloženým případem ilustrujícím rozmach protestanských myšlenek v Olomouci byla po nástupu Přemka z Víckova do úřadu kauza kazatele Kyncla. 14. srpna 1556 biskup patrně reagoval na předchozí podkomořího list o činnosti kazatele Kyncla a požádal jej, aby se kvůli vyřešení této záležitosti dostavil do Olomouce.²³³ Biskup se vše nejprve snažil vyřešit domluvou a napsal podkomořímu, že

²²⁸ NA, RG, kniha č. 71, fol. 41v; další doklad viz NA, RG, kniha č. 62, fol. 261r–v.

²²⁹ Např. ZAOPO, AO, inv. č. 44, fol. 13r–v. Biskup mu v odpovědi napsal: „...o nedostatku zdraví vašeho neradi slyšíme.“

²³⁰ SOKA Olomouc, AMO, kniha inv. č. 101, sg. 255.

²³¹ MAŤA, Petr: *Svět české aristokracie (1500–1700)*. Praha 2004, s. 52–66, 69.

²³² ZAOPO, LDK, kniha č. 421, fol. 23r; ZAOPO, AO, kniha č. 421, fol. 50v; PAPROCKÝ, Bartoloměj z Glogol a Paprocké Woly: *Zrcadlo slavného Markrabství moravského*. Faksimile prvního vydání. Ostrava 1993, fol. 300r–301r.

²³³ ZAOPO, AO, inv. č. 47, fol. 95v.

posílá do Olomouce svého zástupce, hofmistra Hynka Krušinu. S hofmistrem byl vyslán i Řehoř, znalec církevního práva.²³⁴ Následují informace podkomořímu, že se Kyncl před biskupa dostavil a slíbil nápravu, ovšem když se vrátil do Olomouce, nepokoje pokračovaly. Podkomoří zde vystupuje jako prostředník, aby králi tlumočil, co se v Olomouci děje.²³⁵ Kyncl se do Olomouce po čase ještě jednou vrátil, tehdejší biskup Vilém Prusinovský v listu podkomořímu Jáchymu Zoubkovi napnul všechny síly k tomu, aby podkomoří Kyncla z města vykázal. Pokud by podkomoří nemohl přijet, chtěl se biskup obrátit na panovníka, obával se totiž případných nepokojů a chtěl jim rychle zabránit.²³⁶

Dopis z března následujícího roku se týká stejného problému, ale jiného kazatele. Martin Adler, kněz od sv. Blažeje, původně dosazený na faru olomouckou kapitulou, začal udělovat přijímání pod obojí a byl v městě natolik oblíbený, že městská rada nechtěla i přes intervence biskupa, proti Adlerovi zasáhnout. Do záležitosti se vložil i panovník, když dal podkomořímu příkaz, aby o odstranění Adlera jednal tajně s městskou radou, protože ve městě hrozily nepokoje. Po tom, co byl Martin Adler na konci roku 1557 z Olomouce královským mandátem vykázán, zůstala fara u sv. Blažeje (a také fara u P. Marie na Předhradí) neobsazena.²³⁷ Napjatá situace eskalovala ve vzbouření radikálních olomouckých protestantů, jejichž ozbrojený dav dokonce zaútočil na radnici. Tyto útoky byly odrazeny. Následovalo potrestání buřičů, výslechy měšťanů a tři vůdci z řad tovaryšů byli popraveni. Ve snaze předejít podobným chybám, jako bylo dosazení Martina Adlera na svatoblažejskou faru, byla panovníkem ustanovena komise (složená z podkomořího Přemka z Víckova a královského prokurátora Zikmunda Helta z Kmentu), aby prověřila chování generálního vikáře a celý proces dosazování kněží na olomoucké fary.²³⁸

Biskup se musel nejednou potýkat s případy nevhodného chování samotného katolického duchovenstva. Nedostatek kvalifikovaných a kvalitních kněží nahrával

²³⁴ V tomto listu se dvakrát objevuje slovo kazitel, toto slovo může evokovat biskupovo zaujetí a slovní vyjádření pro kazatele Kyncla. Ovšem první slovo je opravené (písař udělal chybu), druhé již opravené není, ale abychom se jistě mohli vyjádřit, že to byl záměr, museli bychom tento koncept srovnat s originálním listem vyšlým z biskupské kanceláře. viz ZAOpO, AO, inv. č. 47, fol. 95v.

²³⁵ „...aby jeho milost královská takové bouření a pozdvihování ukrotiti a zastaviti ráčil, prve nežli by se větší oheň nezapálil“ viz ZAOpO, AO, inv. č. 47, fol. 98v.

²³⁶ ZAOpO, AO, inv. č. 64, fol. 144r.

²³⁷ ZAOpO, AO, inv. č. 48, fol. 13v, 139v–140r.

²³⁸ ZELA, S.: *Náboženské poměry v Olomouci*, s. 29–52.

nejen Olomouckým, ale všem radním královských měst, kteří na uprázdněná místa na farách chtěli dosadit vlastní (často protestantské) duchovní. To, že tyto dva případy olomouckých kazatelů nepřekročily hranice města a neměly horší následky, bylo důsledkem snahy podkomořího nepřilévat olej do ohně v podobě striktního uplatňování panovnické politiky.

Jak moc musel biskup vybalancovávat excesy svých svěřenců a kléru ilustruje situace z roku 1559. Kanovník a doktor práv Almerius Piccolomini²³⁹ byl obviněn, že v Olomouci v opilosti napadl člověka. Tímto se rozjela další vlna vzájemného obviňování mezi olomouckými a biskupem. Když se podkomoří, na kterého se Olomoučané po tomto incidentu obrátili, biskupa dotazoval, tak Kuen v listu Piccolominiho samozřejmě obhajoval.²⁴⁰ Naopak napsal, že to jsou Olomoučané, kdo vyvolávali rozepře. Pozval podkomořího do Kroměříže, aby si sám, po vyslechnutí znesvářených stran, udělal na věc názor.²⁴¹ Drobných střetů v Olomouci přibývalo, nejen kvůli blízkosti duchovních osob, ale i pro sousedství s klášterními či biskupskými pozemky. To přinášelo časté zásahy podkomořího do těchto sporů. Tak jako na počátku roku 1559, kdy Olomoučané napsali podkomořímu, že biskupský poddaný porušoval městské mílové právo. Neshody kvůli šenkování byly v Olomouci běžné, jelikož pozemky města sousedily s několika kláštery a s majetky biskupa.²⁴² Biskup se v listu obhajoval, že naopak jsou to obyvatelé města, kteří proti církevním zvyklostem v čase půstu jedí maso a vysedávají v krčmách.²⁴³ Byť byly rozepře časté, většinou nevedly k vážnějším sporům, a končily vysvětlováním.

V komplikované situaci se biskup Kuen snažil eliminovat působení protestantských kazatelů v královských městech, zvýšit prestiž kléru a upevnit své postavení. Ke konci svého episkopátu také začal uvádět do praxe rozhodnutí tridentského koncilu jak u duchovenstva, tak mezi laiky, přičemž mezi šlechtou mu to

²³⁹ ZEMEK, Metoděj: Posloupnost prelátů a kanovníků olomoucké kapituly od počátků až po nynější dobu l. 1131–1652. Olomouc nedatováno, č. 667.

²⁴⁰ mj. opilost nebyla brána v 16. století jako přitěžující okolnost viz např. STIBOR, Jiří: *Opavská šlechta ve vinném opojení*. In: *Vážně i nevázně o víně: Sborník k padesátým narozeninám PhDr. Karla Müllera*. Opava 2008, s. 46–59.

²⁴¹ ZAOpO, AO, inv. č. 49, fol. 180r–v.

²⁴² MZA, Bočkova sbírka, inv. č. 9667.

²⁴³ „... titožto jak těmi postními od svatě církve ustanovenými časy masa zřetelně jedení a přitom v krčmách do půlnoci při užralství hraním, láním i jiných rozpustilostí proti Pánu Bohu se dopustí a starší Olomoučané to přehlídají viz ZAOpO, AO, kopiář inv. č. 49, fol. 14r.

jeho společenský statut prakticky neumožňoval. Pro prosazování svých záměrů hledal podporu u podkomořího a Přemek z Víckova mu ji v rámci svého úřadu poskytoval. Nedělal to ovšem bezvýhradně. Pokud mohlo jednání poškodit královské zájmy, snažil se o kompromisní řešení.

Další biskupové už do náboženských záležitostí v celku běžně zasahovali prostřednictvím podkomořího a i sami ovlivňovali, kdo bude do podkomorského úřadu dosazen. Tak to bylo pravděpodobně u biskupa Viléma Prusinovského, který inicioval změnu v podkomořském úřadu za mandátu podkomořího Jetřicha z Kunovic. Vilém Prusinovský z Víckova (eps. 1565–1572),²⁴⁴ byl další z tzv. potridentských biskupů. Byl zvolen na olomoucký biskupský stolec v roce 1565 po smrti biskupa Marka Kuena. I on je spojen s usilováním o reformu farní správy a řeholních institucí, zejména očištění katolického kléru a řeholníků od „neřádných“ osob a postupné vytlačení protestanských predikantů.

Velká část vzájemné korespondence podkomořího z Kunovic a biskupa Viléma se týkala situace let 1565–1567, kdy probíhalo válečného tažení proti Turkům. Hlavními tématy bylo zásobování vojska v Uhersku, jmenování proviantmistra a vzájemné informování o aktuálním dění.²⁴⁵ V roce 1565 totiž císař Maxmilián na červnovém zemském sněmu v Olomouci požádal moravské stavy o shromáždění vojenské hotovosti pro válku s Turky. Panovníkovy požadavky se setkaly s pochopením a šlechta začala budovat krátce po sněmu zemské vojsko. Podkomoří byl jedním z císařských posílů (vedle Vratislava z Pernštejna),²⁴⁶ kteří na sněmu v následujícím roce přednášeli panovníkovo sdělení o nebezpečí, které válka představuje. Císařské propozice se týkaly i praktických otázek. Komu např. fyzický stav nedovolil odjet osobně do pole, mohl za sebe poslat náhradu v podobě daného počtu vlastních poddaných nebo vyplatit hotovost. Císař vydal zákaz vývozu obilí ze země kvůli

²⁴⁴ Vilém Prusinovský se narodil roku 1534, studoval u jezuitů ve Vídni a pokračoval ve studiích v Padově a Římě. V roce 1556 přijal úřad kroměřížského probošta, postupně mu byly uděleny úřady brněnského a litoměřického probošta. Ve všech svých funkcích byl aktivní a získal si významné postavení a přes svůj nízký věk byl zvolen v roce 1565 olomouckým biskupem. Zemřel náhle v roce 1572. Více viz JAKUBEC, Ondřej: *Kulturní prostředí*, s. 45–51; ŠTĚPÁN, Jan: *Cesta olomouckého biskupa Viléma Prusinovského z Víckova do Polska v roce 1569*. Olomoucký archivní sborník 5, 2007, s. 56–86.

²⁴⁵ ZAOpO, AO, inv. č. 58, fol. 228v–229v, 236v–237r, 239v–240r, a tohoto tématu se týkají i listy biskupa císaři, ve kterých zmiňuje i podkomořího a jeho náhled na problém viz např. 233r–233v.

²⁴⁶ NA, Morava, inv. č. 895. (Panovník také nařizuje, aby byly novokřtěncům na různých panstvích odebrány potraviny a proviant ve prospěch vojska a tito byli vyhnáni ze země.)

zásobování vojska apod. Přímá účast šlechty ve stavovském vojsku ovšem byla problematická. Ještě v 15. století byli šlechtici zvyklí na pravidelné rozbroje a vojenský život. Ovšem v druhé polovině 16. století už to takovým pravidlem nebylo a vypravit muže do boje znamenalo velké finanční zatížení.²⁴⁷ Na Moravě zůstaly určené osoby, které se podílely na vedení země a mezi zvolenými byl i podkomoří Jetřich z Kunovic a biskup Vilém Prusinovský.²⁴⁸

Z biskupských listů nemizí náboženská témata, již delší dobu si biskupové s Olomoučany vymezovali právo kolatury olomouckého kláštera na Předhradí, a často se obě strany obracely i na podkomořího. Vilém Prusinovský obhajoval nároky biskupství, a i když mu Jetřich z Kunovic napsal smírný list, aby se snažil s Olomoučany dohodnout, biskup jej upozornil, že nezná všechny detaily sporu. Biskup naznačil jistou nespokojenost, že podkomoří je více nakloněn olomouckým.²⁴⁹ V dalším listu ze stejného roku reagoval na kritiku Jetřicha z Kunovic, že odbyl vyslance olomoucké městské rady ohledně pohřbu olomouckého měšťana Jana Czota. Vilém Prusinovský argumentoval, že Czot byl prokázáný kacír a neměl zprávu o jeho obrácení. A nabádal podkomořího, aby se choval jako řádný křesťan a císařský úředník.²⁵⁰ Oproti předchozímu vztahu biskupa Marka Kuena a podkomořího Přemka z Víckova vidíme u biskupa Viléma Prusinovského a podkomořího Jetřicha z Kunovic změnu charakteru tohoto vztahu. Pro tu dobu jsou samozřejmě přátelská gesta, jako např. biskupovo pozvání k osobnímu setkání,²⁵¹ podkomoří naopak jinde žádal biskupa o zaslání léčivých vín.²⁵² Ovšem v korespondenci zřetelně vidíme biskupa, který prosazuje své vize. Dochovaná odpověď biskupa na Jetřichův list z roku 1567 naznačuje, že Jetřich z Kunovic se domníval, že biskup jej u císaře pomluvil.²⁵³ Zda Prusinovský využil svého jména u dvora a kontaktů nejen s Vratislavem z Pernštejna, kancléřem království českého, a přes jeho osobu inicioval změnu nekatolického za

²⁴⁷ VOREL, P.: *Velké dějiny zemí Koruny české*, sv. 7, s. 277–279.

²⁴⁸ KAMENÍČEK, František: *Účastenství Moravanů při válkách tureckých od r. 1526–1568*. In: Sborník historický IV, svazek V, 1886, s. 271–274.

²⁴⁹ ZAOpO, AO, inv. č. 58, fol. 43v–45r.

²⁵⁰ ZAOpO, AO, inv. č. 58, fol. 112v–113v.

²⁵¹ ZAOpO, AO, inv. č. 58, fol. 15v.

²⁵² ZAOpO, AO, inv. č. 58, fol. 276. Podkomoří byl nemocný a žádal od biskupa mladá a sladká vína tzv. malvazi.

²⁵³ ZAOpO, AO, kopiář 60, fol. 54v: „...což se pak nějakých zpráv dotěje jeho císařské milosti daných o osobě vaší etc bez pochyby že víte komu o to domluvati na nás se to a pokudž prva srozumivame ani na pana maršálka vztahovat nemůže neb sme jisti, že sme takových ani jiných zpráv proti osobě vaší JMC nadávali, a kdo by nám to přičítal činil by nám v tom křivdu.“

katolického šlechtice na postu podkomořího, s určitostí nezjistíme. Evidentně ale protestanskému šlechtici nevěřil, že plně zastává náboženský směr daný panovníkem a nový podkomoří, Jáchym Zoubek ze Zdětína, byl pro Prusinovského vítanou změnou.²⁵⁴ Jáchyma Zoubka ze Zdětína pojila s biskupem Prusinovským i rodinná blízkost. Podkomořího poslední manželka, Alena Prusinovská, byla biskupovou sestrou.²⁵⁵

S nástupem Jáchyma Zoubka na začátku roku 1567 se biskupův postoj k úřadu podkomořího výrazně změnil. Biskup Vilém Prusinovský intenzivně využíval úřadu ve smyslu prosazování víry pod jednou jako oficiální víry zeměpána. Často apeloval na podkomořího, aby dohlédl na věc jako císařský úředník, s douškou: „...*aby se nám (biskupovi) v vrchnosti a moci naší duchovní od žádného překážka nedála.*“²⁵⁶ Nově biskup využívá podkomořího jako svého zástupce v řešení sporných záležitostí, např. v případě kdy požádal Jáchyma Zoubka o prošetření konfliktu mezi abatyší kláštera Matky Boží v Brně a písařem kláštera sv. Tumy tamtéž.²⁵⁷ Jiným příkladem biskupovy intervence je jeho žádost podkomořímu o rozmluvu s hejtmanem ve věci zaslání opisů starých listin a mandátů, v nichž bylo zmíněno olomoucké biskupství jako knížectví. Biskup v tomto listě podkomořího vysílal přímo jako svého zástupce.²⁵⁸ Zajímavá je komunikace biskupa v rámci řešení problému mílového práva města Olomouce. Komplikovaný spor Olomoučanů proti šenkování biskupských a klášterních piv ve vesnicích kláštera kartuziánů a biskupství se řešil během roku 1571. Biskup Vilém Prusinovský informoval v listě císaře o situaci a požádal ho, zda by neinstruoval podkomořího, k vydání zákazu šenkování piva z kláštera kartuziánů v okruhu olomouckého mílového práva.²⁵⁹

Přesuňme se nyní k působení podkomořího Přemka z Víckova, který zastával úřad v letech 1546–1561. Z tohoto období máme větší množství pramenů, jež nám lépe ukazují jeho komunikaci a jednání v úřadu podkomořího. V knihách odeslané korespondence z let 1546–1549 a 1556–1561 můžeme sledovat interakci panovníka vůči podkomořímu. Některé podkomořího odpovědi na panovníkovi listy jsou

²⁵⁴ VÁLKA, J.: *Dějiny Moravy. Díl 2*, s. 52.

²⁵⁵ PILNÁČEK, J.: *Staromoravští rodové*, s. 42–43; ZAOpO, AO, inv. č. 58, fol. 158.

²⁵⁶ ZAOpO, AO, kopiář 62, fol. 51v.

²⁵⁷ ZAOpO, AO, kopiář 64, fol. 162r.

²⁵⁸ viz ZAOpO, AO, kopiář 68, fol. 116r–v.

²⁵⁹ viz ZAOpO, AO, kopiář 68, fol. 182v–183r.

zachovány ve fondu Morava v Národním archivu. Nový prostor se také otevírá v analýze korespondence podkomořího a biskupa. Rovněž archivy některých královských měst nabízí širší rozhled, např. v Archivu města Olomouc ve fondu Zlomky registratur jsou dochované četné listy podkomořího. Doplňující obraz k této korespondenci představuje i Bočkova sbírka v Moravském zemském archivu. V archivu města Znojma jsou uloženy knihy odeslané korespondence z této doby.²⁶⁰

Král Ferdinand I. svého podkomořího Přemka z Víckova plně vytěžoval. Pomineme-li tradiční berní záležitosti, byl podkomoří často panovníkem určován k soudním kauzám, přímlovám či prošetření různých případů „chudého člověka“. Podkomoří také několikrát vyjednával půjčky pro panovníka od královských měst a klášterů.

První tři roky v úřadu věnoval podkomoří velkou část energie a času řešení vlastnictví hradu a panství Špilberk. Díky němu se hrad v roce 1548 dostal zpět do držení panovníka, a to bez odstupného.²⁶¹ První půhon kvůli vlastnictví Špilberku na bratry z Meziříčí, kteří obdrželi Špilberk v rámci dědictví po svém otci, podal podkomoří z Víckova v roce 1547. Jan Meziříčský, otec zmíněných bratří, dostal hrad a panství do zástavy od Vladislava II. za finanční pomoc. Panovník však prostřednictvím svého podkomořího pohnal syny Jana Meziříčského, že hrad a panství drží neprávem a spor vyhrál.²⁶² Ferdinandova potřeba financí jej však donutila uvažovat o prodeji tohoto panství a proto instruoval podkomořího a Zikmunda Helta z Kmentu, císařského rady a místokancléř království českého, aby zprostředkovali prodej. Špilberk dlouho nemohl najít kupce, který by za něj byl ochoten dát tak velkou částku, na kterou byl hrad a panství oceněn. Na únorovém zemském sněmu v Brně roku 1560 byli opět pověřeni Zikmund Helt a podkomoří zastupováním krále a jeho syna Maxmiliána. Znovu vyjednávali, aby moravská šlechta schválila prodej panství z důvodu panovníkovy naléhavé potřeby hotovosti na doplacení jiných královských panství.²⁶³ Špilberk nakonec odkoupili sami stavové, aby se nedostal do rukou „cizozemce“. Hrad vzápětí přeprodali městu Brnu a další části špilberského panství rozprodali různým

²⁶⁰ Viz NA, RG, Morava; ZAOpO AO, kopiář inv. č. 50; MZA, fond Bočkova sbírka, inv. č. 9687, 9674, 9566–9670; SOA Znojmo, AMZ, z let 1545–1549 a 1554–1556.

²⁶¹ BARTEKOVÁ, Radka: *Prodej Špilberku roku 1560*. Sborník Forum Brunense. 1988. č. 1, s. 15.

²⁶² BARTEKOVÁ, R.: *Prodej Špilberku*, s. 15.

²⁶³ NA, RG, kniha č. 62, fol. 210r–211v.

moravským šlechticům.²⁶⁴ Na tomto případě je patrné kolik času podkomoří věnoval soudním záležitostem a jak dlouho mohly trvat.

Přesuňme se nyní k další části povinností moravského podkomořího, a to k jeho dohledu nad královskými městy. Jak ukazuje korespondence dochovaná v Bočkově sbírce, podkomoří z Víckova s městy jednal tak, jak bylo zvykem, než aby jim přikazoval, spíše se přimlouval se a doporučoval. Ovšem i v jeho korespondenci najdeme stížnosti na chování především olomoucké městské rady, na neuposlechnutí jeho rad a tím i znevážení jeho osoby.²⁶⁵ Přemek z Víckova se také poměrně často neúčastnil obnovování rad, ať už to bylo kvůli pracovnímu vyčerpání či zdraví. Je důležité zmínit, že v jeho listech ještě nenarazíme na nutnost, aby na místa radních byli vybíráni výhradně katolíci. Pouze u nich uvádí, aby to byly osoby pobožné, věrné panovníkovi a do městské rady vhodné.²⁶⁶ Dokladem nárůstu emancipace královských měst, resp. městských obcí je událost z roku 1550. V dubnu toho roku očekávali v Brně příjezd krále Ferdinanda. Obec a městská rada měly mezi sebou pře ohledně nakupování vinic, šenkování vína, cen obilí a dalších záležitostí. Obec využila panovníkova příjezdu a vyslala své zástupce, aby vyvolali jednání rady, kde bouřlivě prosazovala své požadavky. Podkomoří se tohoto jednání zúčastnil a měl u sebe panovníkův list, který se týkal těchto záležitostí a zástupcům obce jej pouze přečetl. Městská obec však chtěla list vydat, protože se domnívala, že podkomoří nepřesně interpretuje panovníkova slova. Na základě této události panovník rozhodl, že nikdo nemůže na radě vynucovat své požadavky násilně, jinak bude potrestán a ohradil se proti zlehčování rozhodnutí podkomořího jako osoby dosazené panovníkem.²⁶⁷

Ještě se v rámci této kapitoly podrobněji zastavme u vztahu biskupů a podkomořích v rámci lenní držby, specifického vlastnického vztahu, kterým si biskupové zavazovali šlechtice zastávající nejen tento úřad. Lenní či manská biskupská soustava byla držbou statků, jejíž počátek badatelé kladou do doby episkopátu biskupa Bruna ze Schaumburku ve 13. století. Biskup Bruno na Moravě zavedl říšskou formu

²⁶⁴ BARTEKOVÁ, R.: *Prodej Špilberku*, s. 16–18.

²⁶⁵ viz MZA, Bočkova sbírka, inv. č. 9530, 9537. Přemek z Víckova napsal městské radě, že neuposlechla jeho nařízení a pustila z vězení Michala Hyršnara i když jim napsal, že to dělat nemají.

²⁶⁶ MZA, Bočkova sbírka, inv. č. 9571.

²⁶⁷ AMB, Sbírk listin, mandátů a listů, č. 1456; DŘÍMAL, Jaroslav – PEŠA, Václav (ed.): *Dějiny města Brna*. 1. díl. Brno 1969, s. 127.

lenní správy na základě magdeburského práva.²⁶⁸ Ještě v 16. století byl systém zdokonalován biskupem Stanislavem Thurzem, který precizoval agendu lenního práva a kodifikoval dvě sněmovní zasedání manského soudu, jehož byl biskup nedílnou součástí. Princip lenní držby, tedy oboustranně výhodný vztah lenního pána a jeho vazala, jehož hlavním úkolem v prvopočátku byla vojenská služba biskupovi, dostal, pravděpodobně již od biskupa Thurza, převážně reprezentativní charakter.

Nejzajímavější na celé lenní problematice je z našeho pohledu propůjčování či dědičné udělování lén biskupem různě důležitým šlechticům na Moravě. Mezi leníky byli například také páni z Pernštejna, kteří drželi ves Lobodice u Kojetína,²⁶⁹ či Žerotínové nebo páni z Kounic. Nepřekvapí proto, že mezi biskupovými many najdeme i podkomoří. Již jsme zmínili, že Přemek z Víckova držel léno Pacetluky, které přijal v roce 1542 a o 12 let později je předal svému synovi Janu Vilému z Víckova.²⁷⁰ Léno Starou Bělou přijal podkomoří z Víckova, jako zástupce sirotka Přemka ze Žerotína a na Šumperku.²⁷¹ Další podkomoří Albrecht Černoorský přijal v roce 1555 léno Křižanovice u Vyškova za svého mladšího bratra Jana Šemberu, a to na pět let.²⁷²

Nejz rozsáhlejší lenní držbu měl podkomoří Jáchym Zoubek ze Zdětína, když necelý rok držel léno Blansko,²⁷³ léno Skalka držel od roku 1566,²⁷⁴ Horní Moštěnice držel přes 12 let a po něm je převzal jeho syn Jan Bohuslav Zoubek.²⁷⁵ Léno Haňovice převzal už v roce 1546 a až v roce 1577 je převzal Jan Proček ze Zástřizl.²⁷⁶ Hanuš Haugvic z Biskupic přijal léno Nová Horka, Mošnov a Mošnovec, Skorotín, po své manželce držel od roku 1554 léno Albrechtický a za necelých sedm let je odevzdal.²⁷⁷

Podkomoří Jan Ždánský a Jetřich z Kunovic z pochopitelných důvodů nevlastnili na biskupských statcích ani jedno léno. Oba byli nekatolického vyznání a velmi pravděpodobně biskup o takové vazaly nestál. Připomeňme, že biskupští manové, tedy šlechtici, kteří drželi biskupská léna, měli z této držby vyplývající povinnosti vůči

²⁶⁸ LAPČÍK, Stanislav: *Nástin vývoje lenní organizace olomouckých biskupů a arcibiskupů*. Olomoucký archivní sborník, 3, 2005, s. 38–39.

²⁶⁹ viz např. ZAOpO, LDK, inv. č. 421, fol. 38v.

²⁷⁰ ZAOpO, LDK, inv. č. 421, fol. 23r a 50v.

²⁷¹ ZAOpO, LDK, inv. č. 421, fol. 35r.

²⁷² ZAOpO, LDK, inv. č. 421, fol. 55v a 71r,v.

²⁷³ ZAOpO, LDK, inv. č. 422, fol. 19v–23r.

²⁷⁴ ZAOpO, LDK, inv. č. 422, fol. 14r.

²⁷⁵ ZAOpO, LDK, inv. č. 422, fol. 1v a 112v.

²⁷⁶ ZAOpO, LDK, inv. č. 421, fol. 25r a inv. č. 422, fol. 173v.

²⁷⁷ ZAOpO, LDK, inv. č. 422, fol. 156v.

biskupovi. Samotní podkomoří vlastníci biskupský lenní majetek se tak ocitli v dvojkolejném postavení. Na jedné straně příslušnost ke královskému úřadu po nich vyžadovala loajalitu vůči panovníkovi, na straně druhé, se lenní přísahou zavazovali biskupu, jako svému lennímu pánu, povinností vojenské i dvorské služby, odváděním berně v případě jmenování nového biskupa a činží z vlastního hospodaření.²⁷⁸ Do jaké míry brali podkomoří – leníci své povinnosti čistě jako formální, nemůžeme spolehlivě rozklíčovat. Záleželo na mnoha faktorech, mj. na tom, zda šlechtic držel léno dědičně či bez práva odúmrti. V případě, že leník nedržel statek dědičně, byla vazba na biskupa intenzivnější, leník chtěl zajistit své rodinně pozdější biskupovu náklonost a zabezpečit přechod léna na své potomky.²⁷⁹ Určující je také období, v němž leník léna vlastnil, zda-li na začátku nebo na konci 16. století. Např. na konci 16. století už definitivně biskupští manové nepodléhali zemskému právu, když v roce 1590 biskup Pavlovský dovršil svou snahu o emancipaci olomouckého biskupství.²⁸⁰ Svou roli hrály i osobní vazby na osoby biskupů, např. Jáchym Zoubek ze Zdětína byl příbuzný biskupa Viléma Prusinovského.

Obecně je zřejmé, že větší připoutání k úřadu a osobě biskupa měl právě leník, a to skrze závazek manským slibem a pravidelnou účastí na manských sněmech. V podkomořích hledali biskupové spojence pro prosazování svých záležitostí a proto se logicky snažili své vazby na ně prohloubit. V této souvislosti je v celku překvapivé, že podkomoří Mikuláš z Hrádku nedržel žádná léna. Jeho vazba na biskupa Stanislava Pavlovského byla i tak silná, biskup byl donátor jeho studií a tento podkomoří byl k biskupu Pavlovskému velmi loajální. Pravděpodobně již nezjistíme, proč Mikuláš z Hrádku nedržel některé z lén, snad biskup neviděl důvod mu lenní statek nabízet, snad nebyl v této době žádný k dispozici. Biskup Pavlovský pozval podkomořího z Hrádku, jako svůj doprovod na první manský soud. Chtěl tak pravděpodobně naznačit, jak silného má spojence.²⁸¹ Období podkomořího z Hrádku ale rozebereme v samostatné kapitole. Náboženské spory sice pokračují i za tohoto podkomořího, ale nárůst dochovaných pramenů a postavení úřadu ke konci 16. století si žádá větší prostor.

²⁷⁸ LAPČÍK, S.: *Nástin vývoje*, s. 39.

²⁷⁹ ŠTĚPÁN, Jan: *Dvůr olomouckého biskupa Stanislava Pavlovského z Pavlovic v letech 1579–1598*. Olomouc 2009, s. 165.

²⁸⁰ Blíže o lenním právu olomouckého biskupství viz JANIŠOVÁ, Jana: *Šlechtické spory o čest na raně novověké Moravě (Edice rokové knihy zemského hejtmana Václava z Ludanic 1541–1555)*. Brno 2006, s. 27–32 (nepublikovaná dizertační práce).

²⁸¹ ZAOpO, LDK, kniha č. 376, fol. 105v.

6. Albrecht Černohorský, Jan Ždánský ze Zástřizl a na Buchlově a Jetřich z Kunovic, období častého střídání osob v úřadu (léta 1562–1566)

Po smrti Přemka z Víckova byl Ferdinandem I. poměrně rychle znovu obsazen úřad moravského podkomořího, a to Albrechtem Černohorským z Boskovic.²⁸² Albrecht Černohorský se už v lednu 1562 účastnil již jako podkomoří soudu, a tak předpokládáme, že do úřadu byl jmenován ještě před tímto datem.²⁸³

Díky většímu množství dochované korespondence víme, že po dobu neobsazenosti úřadu podkomořího panovník zadával úkoly Zikmundu Heltovi nebo zemskému hejtmanovi či oběma společně.²⁸⁴ Panovník potvrdil Černohorského přijetí úřadu v listu z 26. ledna 1562, listem současně instruoval Pertolda z Lipé a na Krumlově, moravského zemského hejtmana a Zikmunda z Heltu, aby byli novému podkomořímu nápomocní. Tehdejší místodržící nejvyššího písařství v markrabství Matyáš z Hartunkova měl vycházet podkomořímu vstříc a vydávat mu výpisy ze zemských písemností. Dochoval se doklad o vydaných spisech pro úřední potřeby podkomořího a mimo jiné i opis knihy Tovačovské, kterou jako právní knihu podkomoří ve svém úřadu potřeboval.²⁸⁵ Albrecht Černohorský se na panovníka obrátil s tím, že neví, co úřad podkomořího obnáší, dochoval se průvodní dopis, k instrukci, v něm se pouze zmiňuje, že ji panovník podkomořímu Černohorskému odesílá.²⁸⁶ Návaznost na předchozího podkomořího Přemka z Víckova vázla i z důvodu nepředání pozůstalosti vztahující se k úřadu. Syn Přemka z Víckova, Jan Vilém, měl vydat Zikmundu Heltovi manská registra pro hofrychtéřský i registra pro podkomořský úřad, dále instrukci pro podkomořího a výpovědi a smlouvy související s úřadem. Zikmund Helt si pro to vše dokonce na Prusinovice osobně přijel.²⁸⁷ Ovšem v listu pro Albrechta Černohorského z 26. ledna panovník napsal, že mu zatím pošle jen registra a některé výpovědi, které Přemek z Víckova napsal (nebo mu byly napsány) „na větším díle na

²⁸² SEICHTEROVÁ, Hana: *Podkomoří Markrabství moravského, VI. část, Albrecht Černohorský, Jan Ždánský ze Zástřizl a na Buchlově, Jetřich z Kunovic. Tři podkomoří během čtyř let (léta 1562–1566)*. Olomoucký archivní sborník 19, 2021, s. 145–151.

²⁸³ MATĚJJEK, F.: *Moravské zemské desky 1480–1566. II, část 1*, s. 426.

²⁸⁴ Viz např. NA, RG, kniha č. 71, fol. 59.

²⁸⁵ NA, Morava, inv. č. 331 a 391.

²⁸⁶ SEICHTEROVÁ, Hana: *Dvě instrukce pro moravského podkomořího ze 16. století*. *Historica Olomucensia*, sv. 53, 2017, s. 87–104; NA, RG, kniha č. 71, fol. 139r–v.

²⁸⁷ NA, RG, kniha č. 71, fol. 45r–45v.

škartách psané“, tedy jen přípravné listy. Panovník s předáním agendy nebyl spokojen a znovu na Jana Viléma apeloval, aby v pozůstalosti hledal a pokud najde další, poslal ji Albrechtu Černoorskému.²⁸⁸

Nový podkomoří žádal po panovníkovi další laskavost, týkající se praktického chodu úřadu. Albrecht Černoorský požádal panovníka o doporučení vhodné osoby sekretáře k podkomorskému úřadu. Panovník mu poslal Jakuba z Esen, který po krátkou dobu působil také v české kanceláři, protože jednou z podmínek byla znalost němčiny a češtiny.²⁸⁹ Na základě zmínek v korespondenci bezpečně víme, že v letech 1549 a 1558 měl podkomoří Přemek z Víckova písaře, který mu s chodem úřadu vypomáhal.²⁹⁰ Do působení podkomořího Černoorského z Boskovic ale nemůžeme přesně oddělit kancelář podkomořího a jeho šlechtickou agendu. Zmínka o osobě sekretáře tak vytváří lepší představu o podkomořské kanceláři jako takové.

Přesnou rekonstrukci podkomořské kanceláře ztěžuje nedostatek dochovaných podkomořských listů a register. Předpokládáme, že každý šlechtic měl svou malou kancelář, pokud bychom takto mohli označit jednoho až dva písaře. Tito pak vykonávali administrativu spojenou se správou statků i v rámci úřadu. Podkomoří neměl stálé úřední sídlo a proto se i jeho kancelář pravděpodobně pohybovala spolu se šlechticem a jeho povinnostmi. Ze zmínek z korespondence víme, že existovala registra podkomořského úřadu, úřední knihy k evidenci korespondence. Od doby Albrechta Černoorského už uvažujeme o kanceláři podkomořího, jelikož Albrecht požaduje k úřadu sekretáře. Osobu, která už je částečně samostatná ve vyřizování korespondence a může (nemusí) mít k ruce další písaře. Albrecht Černoorský měl svého písaře Tomáše, ale do jaké míry to byl i písař podkomořského úřadu nemůžeme, bohužel, z pramenů rozlišit.²⁹¹ O existenci specializovaného důchodního písaře podkomořského úřadu je zmínka v instrukci až téměř o deset let později, 1579.²⁹² V české instrukci je k úřadu podkomořího nově přidán písař („...*A my jemu důchodního písaře, kterýž by*

²⁸⁸ NA, Morava, inv. č. 331.

²⁸⁹ NA, RG, kniha č. 71, 141r–v.

²⁹⁰ Zmínky o písařích v MZA, Bočkova sbírka, č. 9640 roku 1549 – podkomoří děkuje Olomouckým za zapůjčení vozu pro svého písaře Johanese. NA, RG, kniha č. 60, fol. 289r, leden 1558 – podkomoří Přemek z Víckova žádal panovníka o vyčlenění 100 kop grošů z lozunku pro svého písaře Bastla.

²⁹¹ Viz NA, RG, kniha 71, fol. 244, zápis „...*že týž písař Tvůj toliko toho žádá...*“.

²⁹² Viz SEICHTEROVÁ, H.: *Dvě instrukce*, s. 102, článek 17.

všech duchodiv registra držál přidati a naříditi ráčíme.“).²⁹³ V roce 1578 už jsme si na základě dochovaného listu a podkomořské instrukce jistí, že podkomoří Hanuš Haugvic z Biskupic měl k úřadu podkomořího fungující kancelář. V rámci odchodu z úřadu totiž žádal po panovníkovi proplacení nákladů spojených s udržováním podkomořské kanceláře.²⁹⁴ Známe také jména několika jeho písařů, např. Jindřich Ratzl byl původně soudní písař města Brna,²⁹⁵ podkomořský písař Bartoloměj byl vyslán k vyzvednutí inventáře do Zdounek,²⁹⁶ písař Matyáš Peřický odevzdal účty k podkomořskému úřadu do dvorské komory.²⁹⁷ Požadavky na zřízení dalších písařů byly vzneseny v korespondenci i později. V dochovaném německy psaném konceptu listu určeném moravskému zemskému hejtmanovi a podkomořímu zaznívá, že má-li úřad fungovat dobře, je nezbytné, aby měl k dispozici dva až tři písaře.²⁹⁸ Také díky dochované korespondenci známe běžnou praxi podkomořího, kdy nechával úřední korespondenci rozesílat městskými posly.²⁹⁹ Přestože od druhé poloviny 16. století můžeme prokázat rozvoj podkomořské kanceláře, neexistovala samostatná pečeť tohoto úřadu.

Charakterizovat období podkomořího Albrechta Černohorského není úplně jednoduché, protože podkomořím byl necelé dva roky a prameny navíc nemapují celé jeho působení. Na základě dochovaných kopií víme, že vztah biskupa a podkomořího z Boskovic se nevymyká standardnímu rámci, vedli řadu jednání, nicméně v nijak mimořádných věcech. Ve většině případů se korespondence věnuje jejich vlastním majetkovým záležitostem např. sporům o hranice mezi panstvími, půjčkám peněz, překrývání termínu trhu mezi biskupskou Mohelnicí a Úsovem Albrechta Černohorského.³⁰⁰

²⁹³ NA, ČDMK, kt. 153, fol. 36r.

²⁹⁴ NA, Morava, inv. č. 2501.

²⁹⁵ PELOUŠKOVÁ, Zora: *Malíři v Brně kolem roku 1600 – Příspěvek ke slovníku umělců*. In: Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity, *Studia minora facultatis philosophicae brunensis* F 41 1997, s. 18.

²⁹⁶ NA, ČDMK, kt. 160, fol. 45 – Písař Bartoloměj vyzvedl inventarizovaný soupis pozůstalosti po zemřelém podkomořím Jáchymu Zoubkovi pro stávajícího podkomořího Hanuše Haugvice.

²⁹⁷ NA, Morava, inv.č. 2201.

²⁹⁸ NA, ČDMK, kt. 153 – tento list je omylem považován za instrukci, ale spíše se jedná o součást korespondence týkající se chodu úřadu. List, který neobsahuje bližší informace o jeho odesílateli byl nadiktován 23. 12. 1578 a byl určen zemskému hejtmanovi a podkomořímu. Psán je formou konceptu s poznámkami.

²⁹⁹ MZA, Bočkova sbírka, inv. č. 9565, 9566,

³⁰⁰ Viz ZAOpO, O, inv. č. 52 a 53.

Panovnická korespondence s podkomořím odráží běžný chod úřadu, v kopiářích odeslané korespondence jsou zaznamenány mj. i záležitosti klášterů. Prelátský stav si postěžoval, že za působení Přemka z Víckova jim bylo děláno „průtahů“ a nový podkomoří jim dával naději.³⁰¹ Dalším úkolem podkomořího byla ochrana měst a jejich práv, např. znojenským a olomouckým měšťanům, kterým byla porušena jejich mílová práva.³⁰² K povinnostem úřadu podkomořího patřilo informovat královská města o významných událostech vztahujících se k jejich stavu, nebo třeba o volbě nového panovníka, jako např. Albrecht Černoorský, který napsal jihlavským o zvolení krále Maxmiliána a současně nařídil městské slavnosti, jak to bylo zvykem.³⁰³ V březnu roku 1563 panovník po podkomořím urgoval částku z posudného a půjčku od měst, ale podkomoří odpověděl, že žádný ze stavů v tomto čtvrtletí posudné neodvedl, protože od nich není vybíráno tradičním způsobem.³⁰⁴

Jak již bylo napsáno v předchozích kapitolách, česká komora měla na Moravě velmi malý vliv a podkomoří komunikoval přímo s dvorskou komorou či panovníkem. Česká komora se ovšem pokusila v listu ze srpna 1562 panovníkovi připomenout, že moravské komorní záležitosti do její gesce nespádají a ve svém memorialu naznačila, zda by nebylo vhodné je přímo podřídit její gesci. Tím by podkomořím byla odňata finanční agenda. Nemáme dochovanou panovníkovu odpověď, ale vzhledem k tomu, že k omezení dohledu podkomořího nad komorními financemi nedošlo, můžeme konstatovat, že česká komora svou agendu nerozšířila.³⁰⁵

Přechod Albrechta Černoorského z úřadu podkomořího do úřadu nejvyššího sudího nemáme tak dobře zmapovaný, jako jeho nástup.³⁰⁶ Víme jen, že panovník v roce 1563 Černoorského dvakrát požádal o setrvání v úřadu. Poprvé v červnu kdy chtěl, aby vyčkal panovníkova příjezdu do Vídně a podruhé v září, kdy neměl z funkce odejít do konání zemského sněmu.³⁰⁷ Personální změna nebyla zřejmě z panovníkovy strany nijak plánována, Albrecht Černoorský se pravděpodobně chopil příležitosti při náhlém uprázdnění místa nejvyššího sudího. Opuštění úřadu podkomořího by tak bylo

³⁰¹ NA, Morava, inv. č. 331.

³⁰² NA, RG, kniha č. 71, fol. 144v, 145r–v.

³⁰³ SOKA Jihlava, AMJ, Stará registratura, I A 2, 10. prosinec 1562.

³⁰⁴ NA, Morava, inv. č. 464.

³⁰⁵ NA, Morava, inv. č. 431.

³⁰⁶ Viz NA, RG, kniha č. 71, fol. 45r–45v; fond Morava, inv. č. 331, 391.

³⁰⁷ NA, Morava, inv. č. 476.

logické, protože měl respektovat zákaz kumulace úřadů. I když v praxi máme doloženo, že nebyl problém držet dva úřady i několik let.³⁰⁸

V polovině prosince roku 1563 byl do úřadu jmenován a přísahu složil Jan Ždánský ze Zástřizl. V pramenech se jeho jméno poprvé objevuje v roce 1538, kdy zapsal věno své první manželce Kunce z Víckova.³⁰⁹ Od tohoto roku je Jan Ždánský uváděn nepravidelně, většinou v obchodních a majetkových transakcích. Jeho první manželka pravděpodobně zemřela, protože již v roce 1544 zapisuje věno své druhé manželce Elišce ze Žerotína.³¹⁰ A ve stejném roce významně rozšířil rodinný majetek, když koupil od bratrů Pavla, Jana a Václava ze Žerotína hrad Buchlov, a začal se psát Jan Ždánský ze Zástřizl na Buchlově.³¹¹ Hrad Buchlov si zvolil jako své rodinné sídlo, nechal jej opravit a renesančně přestavět. Doklad o jeho držení nalezneme také na věži, kterou nechal vystavět a vytesat na ni heslo „Fortissima tourris nomen Domini“.³¹² Současně je to doklad o jeho českobratrské víře. Alois Jašek ve svém článku k rodu ze Zástřizl uvádí, že téměř všichni členové rodu byli českobratrského vyznání.³¹³

Význam jeho osoby stoupal, jelikož od roku 1547 jej pravidelně nacházíme v pramenech jako přisedícího zemského soudu za stav rytířský. Jediné zasedání soudu, které vynechal, bylo v Olomouci v červnu roku 1556. Účastnil se poselství, které mělo za cíl urovnání sporů na hranicích Moravy s Uherskem, kdy byl jedním ze tří zástupců rytířského stavu. Ovšem největší zlom pro Jana Ždánského ze Zástřizl na Buchlově nastal v druhé polovině roku 1563, kdy byl jmenován moravským podkomořím. Při jmenování podkomořího Jana Ždánského panovník neměl mnoho na výběr, v korespondenci přímo napsal, že není jiné vhodné osoby. U Ždánského bylo problematické jeho náboženské přesvědčení, panovník jej označil za sektáře a vymínil si, aby v úřadu nepodporoval žádné kacíře a sekty. A protože úřad byl královský, tak Ferdinand I. napsal, že v případě, že by se neosvědčil, tak by jej bylo možné vyměnit.³¹⁴ Nešťastné také bylo, že na začátku roku 1563 (v únoru) panovník řešil předběžná

³⁰⁸ STARÝ, M.: *Jmenování moravského zemského hejtmana*, s. 449. A viz předchozí kapitola Přemek z Víckova byl současně moravským podkomořím i hofrychtěrem.

³⁰⁹ MATĚJEK, F.: *Moravské zemské desky 1480–1566. II, část 1*, s. 312 – vklad věna Kunce z Víckova.

³¹⁰ KALINA, Tomáš (ed.): *Moravské zemské desky, II. část 2. Kraj brněnský*. Praha 1950, s. 316 – vklad věna Elišce ze Žerotína.

³¹¹ MATĚJEK, F.: *Moravské zemské desky 1480–1566. II, část 1*, s. 336 – vklad hradu Buchlova.

³¹² Bible, Kniha přísloví 18,10 – překlad: Nejpevnější věž je jméno Páně.

³¹³ NEKUDA, Vladimír a kol.: *Uherskohradištsko*. Brno 1992, s. 472.

³¹⁴ NA, Morava, inv. č. 536 a 537 a 539.

opatření, jak postupovat v případě Ždánského smrti, protože dostal zprávu, že byl nemocen. Ždánského statek by totiž v tom případě připadl na panovníka právem odúmrti.³¹⁵

Podle průvodního dopisu víme, že nový podkomoří dostal spolu se svým potvrzením úřadu i podkomořskou instrukci. Její text se bohužel nedochoval, ale Jan Ždánský se tak vyhnul situaci, ve které se nacházel na počátku svého působení jeho předchůdce, jenž, jak bylo napsáno výše, nevěděl, co úřad podkomořího obnáší. Ferdinand I. se snažil, aby nový podkomoří nezahálel, protože ve stejném listu také Ždánského hned pověřil inventarizací majetku kartouzského kláštera v Nové Vsi u Brna. Královským regálem byl také dovoz soli, resp. clo z dovozu soli a proto panovník Ždánského instruoval, aby prověřil zprávu o nedovoleném dovozu polské i jiné soli.³¹⁶

Změna v úřadu byla překvapivá pro znojemské radní, ti napsali, že se diví, že nebyli informováni o novém podkomořím. Ke zdržení došlo pravděpodobně tím, že v té době se nekonal žádný zemský sněm, na kterém by mohl panovník nového podkomořího veřejně vyhlásit. Současně nám list odkrývá praxi Albrechta Černoorského při obnovování úřadu ve Znojmě, jelikož radní popsali, že s předchozím podkomořím obnovovali radu korespondenčně a při tomto obnovení se už nachystali na korespondenční obnovení a nerozumí tomu, proč to s novým podkomořím není možné.³¹⁷

Na konci prosince roku 1563 Ferdinand I. podkomořího pověřil, aby přijal vyúčtování podkomořských účtů od předchozího podkomořího Albrechta Černoorského. Černoorský v únoru dalšího roku sumu 400 zlatých, která byla vyčíslena jako jeho dluh z funkce, nesplatil.³¹⁸ Další vývoj situace ale neznáme. Albrecht Černoorský tím, že z funkce odešel, pravděpodobně nepředal podkomořský archiv panovníkovi. Dokládá to urgence panovníka o opisy dohod a výpovědí mezi duchovním a městským stavem na Moravě v době jeho působení ve funkci

³¹⁵ NA, Morava, inv. č. 458.

³¹⁶ NA, Morava, inv. č. 537, 551 a 554.

³¹⁷ SOKA Znojmo, AMZ, kniha č. 43, fol. 13, pag. 25–26.

³¹⁸ NA, Morava, inv. č. 550 a 589.

podkomořího.³¹⁹ Dochovaných materiálů, které by nám pomohly rekonstruovat Ždánského působení v úřadu tak mnoho není.

Ždánský měl zřejmě trvalejší zdravotní obtíže, protože v březnu 1564 sepsal závěť, v níž odkazuje na list mocný, jenž mu by dán císařem Ferdinandem v roce 1539.³²⁰ Na základě tohoto listu rozděluje svůj majetek mezi své příbuzné. Byl pravděpodobně bez mužských dědiců, protože majetek odkazuje dcerám, manželce a synům svého strýce.³²¹ V červnu 1564 došlo k naplnění této závěti.³²² V listech z 15. října 1564 a 17. dubna 1565 se dočteme, že po smrti Jana Ždánského byli pověřeni vykonavatelé pozůstalosti a zemský hejtman, aby pozůstalost odpečetili a panovníkovi doručili listy týkající se chodu podkomořského úřadu.³²³

Dalším z řady podkomořích byl panovníkem jmenovaný Jetřich z Kunovic a na Uherském Brodě. Byl to aktivní moravský politik utrakvistického vyznání, syn Jana z Kunovic, který se narodil pravděpodobně v roce 1510, jako dědic uherskobrodského panství. Postupně, koupěmi i dědictvím, měl jeho majetek v roce 1566 stejně velký rozsah jako državy jeho otce.

Působení Jetřicha z Kunovic můžeme díky dochovaným archivním materiálům zarámovat i panovnickou instrukcí. Instrukcím se budeme více věnovat v následující kapitole. Zde jen krátce připomeňme, že jejich existenci v předchozích letech naznačují jen drobné zmínky v korespondenci. Díky tomu víme, že instrukci ke svému úřadu dostal už Přemek z Víckova. Když tento podkomoří zemřel, byl jeho syn Jan Vilém z Víckova panovníkem vyzván, aby odevzdal celou otcovu pozůstalost související s úřady, jež zastával (podkomořským a hofrychtěřským), přičemž ve výčtu požadovaných písemností byla uvedena i instrukce.³²⁴ Dalším podkomořím, který se ve svém úřadu prokazatelně řídil instrukcí, byl Jan Ždánský ze Zástřizl. Průvodní panovníkův list o zaslání instrukce je zmíněn ve fondu Morava, samotná instrukce se

³¹⁹ NA, Morava, inv. č. 553.

³²⁰ KALINA, T. (ed.): *Moravské zemské desky, II. část 2.*, s. 421.

³²¹ KALINA, T. (ed.): *Moravské zemské desky, II. část 2.*, s. 421–423; NA, Morava, inv. č. 711.

³²² d'ELVERT, Ch. (hrg.): *Chronik der königlichen stadt Iglau*, s. 126; SOKA, AMO, kniha č. 2, fol. 161v.

³²³ NA, Morava, inv. č. 632 a 722.

³²⁴ NA, RG, kniha č. 71, fol. 45r–45v, datováno 18. srpna 1561 („*I poněvadž mnohé věci psaní a potřeby naše, tolikéž instrukci k auřadu podkomorskému... při dotčeném otci tvém pozuostalí na kterýchž nám nemálo záleží.*“).

však nedochovala.³²⁵ Ve fondu České oddělení dvorské komory uloženém v Národním archivu v Praze je uložena v kartonu 153 složka obsahující 42 folií s texty instrukcí určených úřadu moravského podkomořího. Jedna z nich, německy psaná, byla určena pro podkomořího Jetřicha z Kunovic.

Vraťme se nyní k působení Jetřicha z Kunovic. Bohužel nemáme podchyceno jeho jmenování do úřadu, které bylo pravděpodobně urychleno náhlou smrtí předchozího podkomořího. Jetřich z Kunovic nastoupil do úřadu na samém sklonku vlády Ferdinanda I., první doklad o jeho působení máme v květnu 1564.³²⁶ V srpnu téhož roku císař Maxmilián II.³²⁷ jen potvrdil nejvyšší úředníky Markrabství v úřadech.³²⁸ Díky dochovaným archiváliím, hlavně z fondu Morava, máme jasnější představu o chodu úřadu. Velmi frekventovaná byla vyřizování dobrozdání pro panovníka, hlavně k jeho informovanosti o stavu sporů, aby mohl adekvátně rozhodnout.³²⁹ Samozřejmě nechybí korespondence k daním a přidruženým finančním záležitostem.³³⁰ Zajímavý je dochovaný list z listopadu 1565 k dědickému sporu pozůstalých po Adamu Roškovi proti Valentinu Klichovi z Olomouce. Tato pře již byla předchozím podkomořím rozhodnuta, přesto aktéři znovu spor otevřeli, tentokrát u olomouckého městského soudu. Panovník na to reagoval prohlášením, že došlo ke zlehčení podkomořského úřadu a rada a purkmistr města Olomouce mají spor zatím odložit, dokud nerozhodne o dalším postupu. Další fáze sporu neznáme.³³¹ V listu z roku 1566 žádal panovník od podkomořího vysvětlení stížnosti, kterou na něj vznesli převor od sv. Tomáše z Brna a opavský provinciál.³³² Bohužel i u této zajímavé zmínky musíme konstatovat, že další podrobnosti neznáme.

Jetřich z Kunovic odešel z úřadu pravděpodobně na vlastní žádost, jak o tom svědčí zmínka v listu pro zemský soud z roku 1577.³³³ Po opuštění úřadu podkomořího v závěru roku 1566 se Jetřich z Kunovic z politického života neztratil. Vystupoval jako

³²⁵ NA, Morava, inv. č. 554. List je datován 30. 12. 1563.

³²⁶ NA, Morava, inv. č. 593 z 5. května 1564.

³²⁷ Císař Maxmilián (1564–1576) hlavním rysem jeho panování byla náboženská tolerance viz např. EVANS, R.J.W.: *Vznik habsburské monarchie 1550–1700*. Praha 2003, s. 30–31.

³²⁸ NA, Morava, inv. č. 621; Připomeňme si, že při změně panovníka v zemi nejvyšší úředníci skládají své funkce a automaticky nemusí být potvrzeni, k tomu blíže viz HORNA, R.: *K dějinám moravských*, s. 28.

³²⁹ Srovnej např. NA, Morava, inv. č. 603, 609, 620, 712, 713 731, 754, 813, 846, 953.

³³⁰ Viz NA, Morava, inv. č. 610, 887.

³³¹ NA, Morava, inv. č. 844.

³³² NA, Morava, inv. č. 897.

³³³ NA, Morava, inv. č. 1748.

reprezentant a vůdce nekatolické šlechty, což dokládá vystoupení na zemském sněmu v roce 1568. Zde vysvětloval negativní postoj k žádosti biskupa o „zkoušení“ kněží, kteří byli na jeho panství.³³⁴ Biskupova odpověď na celou tuto problematiku je v listu císaři z téhož roku podrobně popsána. Jeho argumentace spojuje odlišnou konfesi s politikou proti panovníkovi a stojí na odmítnutí jiných konfesí již předchozími panovníky a tím porušení jejich privilegií.³³⁵

Císař několikrát na bývalého podkomořího Jetřicha z Kunovic apeloval pro vrácení podkomořských účtů do panovnické kanceláře, pán z Kunovic účty z nějakého důvodu dlouho neodesílal, urgoval je i biskup s odkazem na císařský list.³³⁶

6.1 Úřady, vzniklé v průběhu 16. století, zasahující do agendy moravského podkomořího

Po nástupu Habsburků na markraběcí stolec se zintenzivnily střety mezi panovníkem a moravskými stavy. Panovník neměl na Moravě specializovaného úředníka, který by v jeho prospěch vyřizoval soudní záležitosti, královské nápady, odúmrti apod. Tuto agendu zde, jak bylo popsáno v předchozích kapitolách, spravoval podkomoří, oproti Čechám, kde působil kontinuálně od husitských válek královský prokurátor.³³⁷ V politické strategii Ferdinanda I. bylo vytvářet vlastní úřednický aparát a Ferdinand I. potřeboval větší dohled nad moravským královským majetkem a jeho stavem. Kvůli výše zmíněným problémům s dohledáváním a vymáháním královského majetku také chtěl vytvořit úřad, zastupující panovníka na soudech, a proto na Moravě ustanovil podobného úředníka jako v Čechách.

Na výběru vhodného kandidáta pro úřad královského prokurátora na Moravě se z velké části podílel moravský podkomoří, konkrétně Přemek z Víckova. Panovník popsal podkomořímu svoje očekávání a jeví se pravděpodobné, že podkomoří vznik úřadu vítal, protože jeho korespondence s panovníkem neobsahuje žádnou polemiku se

³³⁴ ZAOpO, AO, inv. č. 62, fol. 46v–47r.

³³⁵ ZAOpO, AO, inv. č. 60, fol. 48v–49r.

³³⁶ ZAOpO, AO, inv. č. 62, fol. 32r.

³³⁷ DŘÍMAL, Jaroslav: *Královský prokurátor a jeho úřad do roku 1745*. Sborník archivních prací 19, 1969, č. 2, s. 349–351.

vznikem nového úřadu. V roce 1553 se vyjádřil k osobě Ambrože z Ottersdorfu,³³⁸ a doporučil jej. Podle toho, jaké vlastnosti a dovednosti podkomoří pro osobu prokurátora doporučoval, můžeme říct, že Ambrož z Ottersdorfu byl vhodný kandidát. Měl právnícký titul a panovník jej později opravdu schválil. Podkomoří byl také pověřen vyjednáváním prokurátora o platu, panovník nabízel od 50 do 100 tolarů ročně, ovšem s tím, že Ambrož z Ottersdorfu nebude své služby poskytovat soukromým subjektům.³³⁹ Královský prokurátor byl tedy placený úředník, který měl mít právní vzdělání a nesměl vykonávat žádné jiné služby. Zpočátku dostávali instrukce k případům jak podkomoří, tak prokurátor, ale časem oba přebírali většinu soudních záležitostí. Nástupcem Ambrože z Ottersdorfu byl v roce 1562 jmenován Bohuslav Kokorský z Kokor.³⁴⁰ Úkoly tohoto úřadu tkvěly hlavně v zastupování krále na soudech i mimo při královských nápadech, jimiž se myslí hlavně odúmrť, jednání při majetkových právech a při vymáhání dlužné berně. Často byl také poslem k úřadu zemských desk.³⁴¹ To vše bylo dříve v náplni podkomořího, který, jak můžeme předpokládat z reakce podkomořího z Víckova, vznik takového úřadu vítal.

Věnujme nyní pozornost dalšímu úřadu, jehož základy byly postaveny za mandátu podkomořího z Kunovic. V říjnu roku 1565 napsal císař Maxmilián II. svému synovi, arciknížeti Ferdinandovi, list o nutnosti zřídit na Moravě další úřad spravující panovnické finance.³⁴² V dochovaných archiváliích z fondu Morava je to právě Jetřich z Kunovic, který popisuje tristní stav výběru panovnických financí na Moravě. Výběrčí třicátka už tři roky nefunguje a prodejci i výběrčí placení obcházejí, podobný stav byl i při výběru posudného. Dále popisuje, že výběrčí třicátka svou práci nezvládá, narůstají dluhy a nemá dobře vedené rejstříky apod. Stížnosti směřuje i na vybírání peněz při zemských sněmech, kde není stanovena osoba, která by prováděla výběr, opět chybí přesně vedené rejstříky a narůstají neodvedené částky. Ke konci listu se teprve dostává

³³⁸ Prosopografie Ambrože z Ottersdorfu viz JORDÁNKOVÁ, Hana – SULITKOVÁ, Ludmila: *Brněnská městská kancelář v předbělohorském období. (Prosopografická a diplomatická studie)*. Sborník archivních prací 45, 1995, č. 2, s. 307–311.

³³⁹ NA, RG, kniha č. 49, fol. 443v–444v.

³⁴⁰ NA, Morava, inv. č. 333.

³⁴¹ DRÍMAL, J.: *Královský prokurátor*, s. 355.

³⁴² NA, Morava, inv. č. 820.

k úřadu rentmistra (či rentdienera),³⁴³ úřadu, který by se staral o výběr těchto částek a vedl podrobnou agendu a doporučil osobu Václava Ryšana.³⁴⁴

V Markrabství tak vznikl další panovnický úřad, který měl dohlédnout na komorní finance. Jak mnoho zasáhl do kompetencí podkomořího? Na základě dochované rentmistrovské instrukce z 23. listopadu 1568 známe rámcově náplň úřadu.³⁴⁵ Instrukce byla napsána jako koncept pro moravského podkomořího, který ji měl opoznámkovat a vrátit do dvorské komory. I když byl v roce 1565 doporučován Václav Ryšan, tato instrukce byla určena pro prvního rentmistra jmenovaného v roce 1567, Kašpara Freunda.³⁴⁶ Jedním z hlavních bodů v instrukci byl požadavek, aby měl rentmistr přehled o všech komorních platech, o jejich výběrech, o dlužných částkách a o výběřcích těchto peněz.³⁴⁷ Současně měl rentmistr zaznamenat výdaje a příjmy podkomořského úřadu a každý čtvrt rok soupis odesílat dvorské komoře. Panovník tak pravděpodobně reagoval na stále komplikovanější dohled nad podkomořským účetnictvím. Existují doklady, o narůstajících urgencích dlužných částek, například u výše zmíněného Albrechta Černohorského z Boskovic, kterému byl dluh z úřadu vyčíslen na 400 zlatých.³⁴⁸ Posudné, berně a další výběry prováděné pravidelně v určitou dobu stále vybíral podkomoří. Současně měl rentmistr podkomořímu při výběrech asistovat, zajistit od výběřcích příslušnou částku a vést si k těmto účelům generální registra. S tím souvisí, i povinnost rentmistra mít přehled o dlužných částkách u výběrů, žádat vysvětlení nevybraných částek a konečně mít částky podchycené a informovat podkomořího a zemského hejtmana, aby nedocházelo k nárůstu dlužných částek.³⁴⁹ Stejným způsobem měl rentmistr dohlížet na placení daní, splácení nedoplatků a odesílání částek colmistroví. V dalších odstavcích mu bylo ustanoveno, že

³⁴³ K terminologii rentmistr či rentdiener podrobněji viz STERNECK, T.: *Město, válka a daně*, s. 213, pozn. 15. Podrobněji viz HORNA, R.: *K dějinám moravských úředníků*, s. 59–60.

³⁴⁴ NA, Morava, inv. č. 820, fol. 8–9; Václav Ryšan byl brněnský sirotek, který se dostal na výchovu k městskému písaři Dětrichu Goeschlovi a i když neprošel univerzitním školením, jeho vzdělanost dosáhla vysoké úrovně, neboť je známa jeho korespondence s Jakubem Palaeogem (byl ctitelem učení Erasma Rotterdamského). V letech 1550–1564 vykonával úřad soudního písaře v městě Brně, zemřel někdy po roce 1616. Více informací viz: JORDÁNKOVÁ, H. – SULITKOVÁ, L.: *Brněnská městská kancelář*, s. 357–361.

³⁴⁵ NA, ČDMK, kt. 153, fol. 60.

³⁴⁶ NA, Morava, inv. č. 981. List císaře Maxmiliána, kde informuje jmenování Kašpara Freunda rentmistrem. Důvod změny není doložen.

³⁴⁷ NA, ČDMK, karton 153, fol. 8r.

³⁴⁸ NA, Morava, inv. č. 550 a 589.

³⁴⁹ Srov. např. MZA, Stavovské listiny, inv. č. 674 (z roku 1569).

společně s podkomořím má dohlížet na příjmy z lén a církevních statků a částky oznamovat do dvorské komory. Může dohlédnout i na nadace, pokud by se objevil problém, že nefungují tak, jak bylo ustanoveno. V mimořádných případech (uvádí se při nepřítomnosti podkomořího) může s dalšími hodnověrnými osobami provést inventarizaci v kláštorech. Rentmistr má sám ze svých mimořádných či cestovních výdajů odevzdávat čtvrtletní výpisy do dvorské komory. V závěru je uvedeno, že tato instrukce neobsahuje všechny alternativy a pokud se objeví nové skutečnosti, tak je má rentmistr oznámit, aby bylo možné všechno zachytit do dalších instrukcí.³⁵⁰ Nepřekvapuje, že celá instrukce se velmi podrobně zabývá jen komorními financemi, jejich výběrem, detaily vedení základní evidence částek i výběřích, zmapováním dlužných sum a důvodů jejich nevybrání a následného vymáhání. Takovým úřadem panovník zintenzivnil dohled nad komorními financemi na Moravě. Ke jmenování prvního rentmistra došlo až dva roky po listu Jetřicha z Kunovic. Funkce rentmistra byla honorovaná, pro Kašpara Freunda bylo určeno 200 tolarů ročně.³⁵¹

Lze se naprosto shodnout s tezí Tomáše Sternecka, že moravský rentmistr asistoval podkomořimu ve vybírání výnosu z komorních peněz, než že by on sám spolurozhodoval o jejich výběru.³⁵² Podílel se spíše praktickou činností, bral od berníků vybrané částky, panovníkovým jménem vyhotovoval kvitance a hlavně upomínal a evidoval osoby a dlužné částky.³⁵³ Prameny to jen potvrzují, a vyvrací tak názor starších autorů, např. Richarda Horny, že rentmistr kontroloval podkomořího.³⁵⁴ Rentmistrovský úřad byl, vedle královského prokurátora, jedním z prvních byrokratických úřadů (byl plně podřízen panovníkovi resp. dvorské komoře, obsazován příslušníky nižší šlechty i z rakouských zemí a byl placeným úřadem). K faktickému posílení zeměpanských příjmů však docházelo jen postupně. V druhé polovině 16. století stále zůstává napětí mezi královským fiskálním úředníkem a stavovskou obcí.

³⁵⁰ NA, ČDMK, kart. 153, fol. 8–13v.

³⁵¹ NA, Morava, inv. č. 981.

³⁵² Viz STERNECK, Tomáš: *Několik poznámek o správě veřejných financí na Moravě kolem roku 1600*. Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity Studia minora facultatis philosophicae universitatis brunensis C 51, 2004, s. 40.

³⁵³ CHOCHOLÁČ, Bronislav: *Rentmistrovský úřad v Brně do poloviny 17. století (několik poznámek)*. In: Archivum amicus historici est. Sborník příspěvků k životnímu jubileu Hany Jordánkové. (Radana Červená ed.) Brno 2015, s. 289.

³⁵⁴ Podrobněji viz HORNA, R.: *K dějinám moravských úředníků*, s. 59–60.

Zajímavě to ilustruje stížnost rentmistra Ondřeje Seydla³⁵⁵ z roku 1602: „*vor jahren mit denen landtsteuren weder herr untercamerer seliger, weder ich gar nichts zu thun gehabt, sondern ist alles durch die obristen auch unter herrn landtofficirer verrichtet, wir aber nicht zugelassen worden.*“³⁵⁶ Vyjádření Jetřicha z Kunovic k osobě rentmistra mělo také svou váhu, těžko by úředník, jehož by podkomoří sám doporučil, mohl důsledně podkomořího kontrolovat. A i další podkomoří se vyjadřovali k vhodnosti osoby na úřad rentmistra, jako např. Hanuš Haugvic z Biskupic doporučil panovníkovi v roce 1572 nového rentmistra „Honze“ Nehera pro jeho dobré znalosti češtiny a němčiny pro přehled o poměrech dvorské komory. Další dva kandidáti, kteří by mohli připadat v úvahu tyto znalosti a dovednosti neměli.³⁵⁷ Jak potvrzuje seznam vytvořený Christianem d'Elvertem, tak Hans Neher vykonával úřad až do roku 1590.³⁵⁸ Uplatňování těchto kritérií potvrzuje i fakt, že podkomoří připomínkoval rentmistrovskou instrukci, jak máme doloženo v listu z dubna 1568. Císař Maxmilián posílá vyjádření podkomořího k rentmistrovské instrukci komorním radním, aby ji i oni mohli připomínkovat.³⁵⁹

Zřízení úřadu rentmistra bylo dalším z kroků, kterými panovník zefektivňoval systém vybírání daní. Připomeňme si, že Ferdinand I. při svém nástupu v Zemích koruny české neměl k dispozici žádný berní aparát a berní správu monarchie začal budovat shora zřízením dvorské komory. Systém výběru berní v Markrabství moravském byl komplikovaný. Schvalování bylo v rukou stavů, panovník navrhl, jakou daň chce vybírat k jakému účelu a na zemském sněmu byly jeho návrhy projednávány a schváleny. Po schválení sumy pro celou zemi byl, opět na sněmu, určen klíč k výběru berně. Také byli vybráni berníci, totiž osoby, kterým měla být berně odváděna a v hlavních městech berních krajů (na Moravě byly tři – znojemský, brněnský a olomoucký) také berní komise, které spravovaly, kontrolovaly a vymáhaly příslušnou daň. Vše bylo na rozhodnutí stavů, ty plně využívaly svých zemských práv a nejednou výběr berně neschválily, či nepovolily panovníkovi plnou sumu. Proto bylo zřízení dalšího úřadu, který by panovníkovým jménem upomínal a kontroloval logický krok

³⁵⁵ d'ELVERT, Christian: *Zur Oesterreichischen Finanz-Geschichte*, s. 699 uvádí, že byl povýšen do rytířského stavu a rentmistrem byl od roku 1590.

³⁵⁶ NA, ČDMK, kt. 158, fol. 370r–372v.

³⁵⁷ NA, ČDMK, kt. 160, fol. 17r–v.

³⁵⁸ d'ELVERT, Ch.: *Zur Oesterreichischen Finanz-Geschichte*, s. 699.

³⁵⁹ NA, Morava, inv. č. 981.

císaře Maxmiliána II. Jistě, můžeme vzít v úvahu argument, že podkomoří byl také příslušník stavů, tedy neměl by mít velký zájem na prosazování panovníkových fiskálních požadavků. Ale v případě vyjednávání o berni byl na zemském sněmu většinou on pověřeným mluvčím panovníka. Rentmistr se začal na konci 16. století prosazovat ve výběru zvláštní městské berně a jeho potenciál se plně rozvinul až ve století následujícím hlavně v oblasti spotřebních daní.³⁶⁰

Kromě starosti o čistě královské úřady a vhodné osoby pro jejich obsazení, dbal panovník na to, aby byly obsazené i další moravské zemské úřady. Pokud totiž obsazeny byly, konaly se i zemské sněmy a soudy, kde panovník přednášel (většinou prostřednictvím svých zástupců, mj. podkomořího a prokurátora) své propozice, zvláště k berním záležitostem. Proto měl eminentní zájem, aby byly zemské úřady funkční. Např. podkomoří Přemek z Víckova byl králem vyslán, aby přesvědčil Václava Berku z Dubé a z Lipé přijmout úřad nejvyššího sudí, který byl od konce roku 1553 následkem smrti Václava Černoohorského z Boskovic neobsazený.³⁶¹

³⁶⁰ Více viz NA, ČDMK, karton 153 a karton 161, Rentovní úřad; nejnověji rentmistrovský úřad shrnul B. Chocholáč ve svém příspěvku viz CHOCHOLÁČ, B.: *Rentmistrovský úřad*, s. 287–293; k tomu kde se v Brně nacházel rentovní úřad viz SVITÁK, Zbyněk: *Kde se v pobělohorském době v Brně nacházel rentmistrovský úřad?*. Brno v minulosti a dnes 23, 2010, s. 47–56; primárně tato monografie není o rentovním úřadu, ale přináší zajímavé poznatky o době pobělohorské viz KNOZ, Tomáš: *Pobělohorské konfiskace. Moravský průběh, střeoevropské souvislosti, obecné aspekty*. Brno 2006.

³⁶¹ NA, RG, kniha č. 49, fol. 464r–v.

7. Jáchym Zoubek ze Zdětína a Hanuš Haugvic z Biskupic, ustálení úřadu (léta 1566–1578)

Zda Prusinovský využil svého jména u dvora a kontaktů nejen s Vratislavem z Pernštejna, kancléřem království českého, a inicioval změnu nekatolického za katolického šlechtice na postu podkomořího, nedokážeme potvrdit ani vyvrátit. Jak bylo napsáno v předchozí kapitole, podkomoří Jetřich z Kunovic měl podezření, že se tak stalo. S určitostí můžeme konstatovat, že Vilém Prusinovský změnu na postu podkomořího vítal. Jáchym Zoubek ze Zdětína byl jmenován nejspíše na konci roku 1566. V lednu dalšího roku máme doklad o jeho působení v úřadu, přípis na plíce Zoubkovy pečeti u landfrýdu z 21. ledna 1567 „*toho dne podkomořím zůstal.*”³⁶² Stejně jako někteří podkomoří před ním, přešel i on z úřadu komorníka menšího práva. Jáchym Zoubek ze Zdětína byl příslušníkem starobylého rytířského rodu, jeho rodiče byli Jan Zoubek ze Zdětína a Kateřina z Líšnice. Měl stabilní majetkovou základnu a vlivné příbuzenstvo. Byl celkem čtyřikrát ženat a jeho poslední manželka, Alena Prusinovská, byla sestrou biskupa Viléma Prusinovského.³⁶³

Naznačili jsme možnou atmosféru při střídání v úřadu podkomořího, ale změna nastala i s nástupem nového panovníka. V roce 1564 vystřídal Ferdinanda I. jeho syn Maxmilián II., který byl již před otcovou smrtí sněmy českých zemí uznán za budoucího vladaře.³⁶⁴ A když se z něj panovník českých zemí skutečně stal, hlavně nekatolická šlechta očekávala jeho vládu s nadějí větší náboženské svobody. Maxmilián II. začal vládnout území, jehož středem byly Země koruny české.³⁶⁵ Hned tři roky po svém nástupu schválil Maximilián II. zrušení basilejských kompaktát. Nestalo se tak z důvodu panovníkovy náboženské tolerance, ale při jednáních na zemských sněmech v březnu 1567 o mimořádné finanční prostředky musel učinit několik kompromisů, mezi nimi i tento.

Po nástupu podkomořího Jáchyma Zoubka nenastala pro královská města razantní změna. Od úmrtí podkomořího z Víckova v roce 1561 se jednalo o čtvrtého podkomořího z nichž ani jeden výrazněji nezasáhl do dění v královských městech.

³⁶² viz SOKA Olomouc, AMO, Listiny, inv. č. 915.

³⁶³ PILNÁČEK, J.: *Staromoravští rodové*, s. 42–43.

³⁶⁴ VOREL, P.: *Velké dějiny zemí Koruny české*, s. 273.

³⁶⁵ VOREL, P.: *Velké dějiny zemí Koruny české*, s. 287.

Jestliže v době mandátu podkomořího z Víckova můžeme říct, že nábožensky motivované spory byly v královských městech velmi časté, vyhocené ale relativně krátkodobé. Tak v době podkomořího Zoubka ze Zdětína a jeho následovníků se jednalo o dlouhotrvající problémy, jejichž hlavní témata se v rámci královských měst opakovala. Pro jihlavské měšťany bylo důležité patronátní právo k faře u sv. Jakuba. Právo obsazovat jihlavskou faru měli v rukou želivští premonstráti, ale jihlavští se s tímto stavem věcí nechtěli smířit. Několikrát během první poloviny 16. století využili radní příležitosti a snažili se o předání fary do správy města. Během šedesátých a sedmdesátých let 16. století sice nedošlo k předání fary, nicméně tehdejší želivský opat Martin Stralický byl natolik tolerantní, že povolil ve farním kostele mj. luteránské bohoslužby.³⁶⁶ Jelikož Martin Stralický byl posledním želivským premonstrátem, tak po jeho smrti v roce 1567 se znovu otevřela možnost převzít uprázdněný patronát jihlavské fary. Jihlavští v krátkém čase poslali zprávu o smrti Martina Stralického podkomořímu a současně jej požádali o podporu svého záměru získat patronát nad jihlavskou farou a tedy i možnost vybírat kněze. Jejich snaha získat patronát vycházela z potřeby protestantského kazatele, protože přijímání pod obojí se v Jihlavě praktikovalo přes padesát let, jak popsali ve své žádosti. Podkomoří je pověřil dočasnou správou fary, ale na konečné rozhodnutí čekali déle. Když císař předal patronát želivským premonstrátům, opět se jihlavští obrátili na podkomořího Zoubka, s prosbou, aby vyjednával se želivským opatem předání jihlavské fary městu za finanční vyrovnání.³⁶⁷ K doplnění uveďme, že jihlavští patronát nikdy nezískali.³⁶⁸ Podobně i pro olomoucké radní bylo získání protestantského kazatele tak důležité, že hned v roce 1565 vypravili ke králi vlastní poselstvo, žádost jim byla panovníkem také zamítnuta.³⁶⁹

Společným problémem v druhé polovině 16. století v královských městech bylo i pohřbívání nekatolíků, resp. odmítání pohřbu nekatolíků do posvěcené půdy městských hřbitovů. Obyvatelé měst vnímali pohřeb v areálu příslušného farního hřbitova jako výraz své příslušnosti k městské obci a na této myšlence se shodli měšťané napříč vyznáním. Jáchym Zoubek uklidňoval situaci v Olomouci, když biskup

³⁶⁶ SVĚŘÁK, Vlastimil: *Úsilí města Jihlavy o získání patronátu nad farou u sv. Jakuba ve druhé polovině 16. století*. In: Vlastivědný sborník Vysočiny, oddíl věd společenských, 2006, XV, s. 31.

³⁶⁷ SVĚŘÁK, V.: *Úsilí města Jihlavy o získání patronátu*, s. 31.

³⁶⁸ viz SVĚŘÁK, V.: *Úsilí města Jihlavy o získání patronátu*, s. 29–42.

³⁶⁹ *Olomoucká souhrnná kronika z let 1432–1565 sestavená B. Dudíkem*. Okresní archiv v Olomouci 1982, s. 143 (překlad Josef Pucek).

Prusinovský odmítl pohřbit měšťana Jiřího Talera, který se nechal zaopatřit nekatolickým knězem z Litovle. Spor se vyhrotil v momentě, kdy biskup Prusinovský žádal vykopání mrtvého z prostoru městského hřbitova.³⁷⁰ Ještě o tři desítky let později bylo pohřbívání v královských městech stále palčivým problémem. Zákaz pohřbívání nekatolíků na brněnském farním hřbitově vydal biskup František kardinál z Ditrichštejna.³⁷¹

Za podkomořího Zoubka máme poprvé doloženou doušku k obnovování rady, aby v radě nezasedaly osoby inklinující k sektářství, či „ve víře spletení.“³⁷² A jak je popsáno dále, můžeme předpokládat, že podkomoří se v tomto řídil instrukcí, resp. její první částí.³⁷³ Podobně jako napsal radním do Olomouce, se snažil prosazovat katolíky do všech rad královských měst. Podle zmínky v jihlavské kronice, byla v roce 1568 rada Jáchymem Zoubkem obnovena dvakrát. K této mimořádné události jistě musel být pádný důvod. Zatím, s přihlédnutím k období, můžeme vyloučit čistě náboženské důvody, pravděpodobně by nedošlo totiž k obnově celé rady, ale jen „problematických“ radních. K tomuto kroku muselo vést něco jiného, nejpravděpodobnější se jeví majetkové záležitosti. Respektive nějaké majetkové spory či zpronevěření, do kterého byla zatažena větší část rady.³⁷⁴

Podkomoří Zoubek ze Zdětína zemřel 26. července 1571, plyne to z listu biskupa Viléma Prusinovského brněnskému proboštu, kde jej informoval o pohřbu svého švagra Jáchyma Zoubka ze Zdětína.³⁷⁵ Z biskupské korespondence ze začátku srpna 1571 můžeme vyčíst, že kromě toho, že informoval o smrti podkomořího Zoubka, svého švagra i Hurtada Pereze, ovšem mnohem důležitější je vyslání provinciála Maggia,³⁷⁶ který měl jednat s kancléřem Perštejnem o nástupci podkomořího.

³⁷⁰ NEŠPOR, V.: *Dějiny města Olomouce*, s. 119–120.

³⁷¹ Blíže viz STERNECK, Tomáš: „*Chtějí krchov, by pak třebas na několiko zámkuov zamčen byl, mocně odevřiti a to mrtvé tělo sami pochovati*“. *Pohřby v konfesijně rozděleném prostředí na příkladu předbělohorského Brna*. In: *Církev a smrt. Institucionalizace smrti v raném novověku*. FHB supplementum I. Praha 2007, s. 79–113.

³⁷² SOKA Olomouc, AMO, Listiny, inv. č. 922.

³⁷³ Blíže viz NA, ČDMK, kt. 153, fol. 27.

³⁷⁴ d'ELVERT, Ch. (hr.): *Chronik der königlichen stadt Iglau*, s. 141.

³⁷⁵ ZAOPO, AO, inv. č. 67, fol. 20v; NAVRÁTIL, Bohumil: *Jesuité Olomoučtí za protireformace: Akty a listy z let 1558–1619*. I. 1558–1619. Brno 1916, s. 114, poznámka 2.

³⁷⁶ Hurtado Pereze byl jezuitský teolog, první rektor olomoucké jezuitské koleje, zemřel v roce 1594; Vavřinec Maggio (Majus, Magius) z Brescie byl rektor vídeňské jezuitské koleje a od roku 1566 rakouský jezuitský provinciál. Jednal s biskupem Prusinovským o založení olomoucké jezuitské koleje a byl to právě on, kdo přivedl do Olomouce prvních pět jezuitů, mezi nimi i Hurtada Pereze.

Nepochybně jak Prusinovský, tak Maggio zastávali protireformační linku a osoba nového podkomořího toho byla jen důkazem.³⁷⁷

V září 1571 byl jeho nástupcem jmenován Hanuš Haugvic z Biskupic, který pocházel z moravské větve panského rodu Haugviců z Biskupic. Hanuš Haugvic byl příslušníkem panského stavu, v úřadu podkomořího strávil sedm let a poté se stal moravským zemským hejtmanem. Hanuš Haugvic byl katolík, jenž po celé funkční období energicky prosazoval šíření katolické víry ve městech.³⁷⁸ Využíval přitom všech možností, jež mu skýtal podkomořský úřad. Díky dochování složky v kartonu 153 s texty instrukcí určených úřadu moravského podkomořího ve fondu České oddělení dvorské komory uloženém v Národním archivu v Praze³⁷⁹, můžeme optikou Hanuše Haugvice nahlédnout do procesu vzniku podkomořské instrukce.

Za první obecné sepsání povinností podkomořího můžeme považovat kapitolu, již úřadu v 80. letech 15. století věnoval ve své knize zemského práva Ctibor Tovačovský z Cimburka. Ten vymezil sedm základních okruhů (zmiňovaných ve druhém odstavci), které náležely do gesce úřadu.³⁸⁰ Důkladně také popsal, jak se má podkomoří chovat na zemských sněmech, na nichž předsedal společně kurii měst a duchovních. Pojednání o úřadu podkomořího přitom Tovačovský uzavřel slovy: „*Proto jest o tom úřadě tak mnoho tuto vypsáno, aby potom v jiných věcech jimi jiné zaneprázdění nebylo.*“³⁸¹ Kodifikoval tak kompetence úřadu a právně jej ukotvil v systému markrabství.

Dochování textů instrukcí určených podkomořím naznačuje, že se jednalo o koncepty. Text první německé instrukce určené pro Jetřicha z Kunovic se nachází na fol. 1–3. Druhý (český) text najdeme na fol. 27–30. Dále spis obsahuje několik konceptů těchto instrukcí (viz fol. 4–5 a stejně tak fol. 8–10) a německý překlad české

³⁷⁷ ZAOpO, AO, kopiář č. 67, fol. 20v. NAVRÁTIL, B.: *Jesuité Olomouctí*, s. 113–114, list č. 63.

³⁷⁸ Blíže NAVRÁTIL, Bohumil: *Biskupství olomoucké 1576–1579 a volba Stanislava Pavlovského*. Praha 1909, s. 19–23; BURIAN, V.: *Vývoj náboženských poměrů*, s. 25–31.

³⁷⁹ NA, ČDMK, kt. 153.

³⁸⁰ DEMUTH, K. J. (ed.): *Knihy Tovačovská*, s. 24 („*Když jeho Milost opatří stavy rytířské, dědičné imanské a řád pánuov a rytířstva, má Jeho Milost také opatřiti řád duchovní i městský, kteříž slovú komora Jeho Milosti, preláty a města a těm také má dán býti úředník, kterýž slove podkomoří. A ten muož býti z panského aneb rytířského řádu, člověk hodný, kterýž komoru Jeho Milosti má spravovati, užítky Jeho Milosti bráti, z nich počty činiti a vydávati vedle Jeho Milosti vuole. Ptáti se také má na Jeho Milosti duochody a oznamovati nápady a na místě Jeho Milosti jich dobývati súdem neb jiným slušným během. Sám také má komoru Jeho milosti súditi, spravedlivé jiným od nich činiti, v tom zvláště, co ku právu zemskému nepřisluší a v mezích městských jest.*“).

³⁸¹ DEMUTH, K. J. (ed.): *Knihy Tovačovská*, s. 25.

instrukce na fol. 11–18. Text na fol. 19–24 je německým překladem instrukce, k níž své poznatky připojil Hanuš Haugvic z Biskupic. Její původní český text najdeme na fol. 31–37. Folio 38 ukrývá německý překlad česky psaného dopisu Hanuše Haugvice nacházejícího se na fol. 39. Posledním je německý list podkomořího Mikuláše z Hrádku datovaný rokem 1590 (fol. 41–42). Z dochovaných konceptů vyplývá, že instrukce nejspíše vznikaly při dvorské komoře, jejich obsah však mohli svými připomínkami ovlivnit i moravští hejtmani a podkomoří. První nedatovaná instrukce („*datum Wien etc.*“) psaná německy je určena Jetřichovi z Kunovic.³⁸² Ten úřad zastával v letech 1564–1566, proto můžeme instrukci zařadit do tohoto časového rozmezí.³⁸³ Druhá instrukce je datována do roku 1571 a určena byla Hanušovi Haugvicovi z Biskupic.³⁸⁴ Obě zmíněné instrukce působí na první pohled dojmem čistopisů. Neobsahují opravy nebo jiné doplňky, ovšem u dochované německé instrukce pro Jetřicha z Kunovic chybí úvodní císařská titulatura spolu s podpisem kancléře. Podle tohoto můžeme určit, že se nejednalo o expedovanou verzi. Další texty ve složce již lze (vyjma dvou posledních listů) považovat za koncepty budoucích instrukcí s poznámkami a překlady určenými zřejmě pro dvorskou komoru.

V textu česky psané instrukce jsou jednotlivé body očíslovány. Těchto čísel se pro lepší přehlednost budeme držet při rozboru instrukce, uvedena budou v závorkách. V úvodní formulaci obou instrukcí se píše, že oba podkomoří panovníkovi prokázali věrné služby, pročež jim byl svěřen úřad, který přijali a přísahali, že jej budou spravovat. Instrukce jim byla udělena pro bezproblémový chod úřadu. Tyto formulace jsou obecné a běžné.

První bod obou instrukcí se týká jednotné víry. Podkomoří, jako královský úředník, bude prosazovat katolickou víru v královských městech a bude bránit „*bludným kacířským sektám a novokřtěncům*“ (1).³⁸⁵ Instrukce neopomíjí záležitosti sněmů, na kterých podkomoří předsedá spojené kurii měst a duchovních. Má dohlédnout, aby městský a duchovní stav na sněmech a jednáních vystupoval v souladu s představami krále (2). Pro panovníka byl důležitý proces obnovování městských rad. Povinností podkomořího proto bylo potvrzovat do rad křesťany, kteří budou dodržovat

³⁸² NA, ČDMK, kt. 153, fol. 1r.

³⁸³ BOČEK, A.: *Přehled Knížat*, nestr.

³⁸⁴ Opis této instrukce najdeme také v NA, ČDMK, kt. 161, fol. 596–599.

³⁸⁵ NA, ČDMK, kt. 153, fol. 27.

zásady katolické církve (jako byla např. účast na církevních festivitech) (3). Podkomoří měl být městskému a duchovnímu stavu k dispozici ve všech případech, kdy se na něj obrátí, ať už v otázkách právních, při řešení hospodářských záležitostí či jen radou (4). Panovník podkomořímu nařizuje, aby jej vždy informoval, zda o konkrétní věci zaslal dobrozdání, „*jakž pak to prve vždycky bejvalo*“.³⁸⁶ Toto nařízení se opakuje téměř u všech bodů (5). V instrukci se velmi podrobně popisuje, jak má podkomoří řešit spory mezi městy a duchovními (6). Prostor byl věnován rovněž postupu při zajišťování pozůstalostí klášterních duchovních. Soupis pozůstalosti měl podkomoří pořídit na místě v přítomnosti jedné osoby z panského, rytířského nebo městského stavu a druhé z příslušného konventu (8). Podkomoří je v instrukci upozorněn, aby směny (nebo zastavování) majetku duchovních nebyly prováděny bez vůle panovníka (9, 10). Jedenáctý odstavec se opět týká duchovních, jelikož ustanovuje, že podkomoří nemá sám vynášet tresty nad duchovními (11). Vyúčtování z příjmů podkomořského úřadu mají být odesílány pravidelně a podkomoří má dohlédnout i na výběrčí posudného, aby svá vyúčtování posílali každé čtvrtletí dvorské komoře (12, 13). Odesílání vyúčtování je zmíněno i v předposledním odstavci. Důležitost řádného vedení účetní agendy ostatně dokládá fakt, že byl podkomořímu dán panovníkem k ruce důchodní písař (17). Důchodní písař byl k úřadu přidělen cca v 70. letech 16. století.³⁸⁷ Mezi města, která představovala zásadní příjem komory, nespadala jen města královská, ale i ta, která se vyplatila z poddanství a stala se tak součástí královského majetku, jako byly Nový Jičín, Kyjov a Šumperk (14). Instrukce samozřejmě upravuje okolnosti vybírání a vydávání komorních financí. Podkomořímu je zapovězeno disponovat penězi bez příkazu dvorské komory, zrevidované platy a důchody měl odesílat spolu s vyúčtováním chodu vlastního úřadu (7, 15). Do povinností podkomořského úřadu patřila evidence a zajišťování královských odúmrť (16). Poslední bod upravuje vybírání posudného, na nějž měl podkomoří dohlížet (18).³⁸⁸ Závěrečný odstavec obsahuje běžné zdvořilostní formulace. Panovník v něm mimo jiné ustanovuje, že bude držet nad úřadem ochrannou ruku. Zajímavým dokladem procesu vzniku nové instrukce (určené Mikulášovi z Hrádku) je dochovaný koncept opoznámkovaný Hanušem Haugvicem z Biskupic.³⁸⁹ Hejtman

³⁸⁶ NA, ČDMK, kt. 153, fol. 27.

³⁸⁷ Viz kancelář podkomořího v předchozí kapitole s. 62.

³⁸⁸ STERNECK, T.: *Město, válka a daně*, s. 199.

³⁸⁹ NA, ČDMK, kt. 153, fol. 31–37.

Haugvic, dříve podkomoří, dostal od panovníka možnost vyjádřit své názory na chod úřadu. Byl katolík a není překvapivé, že i ve svých komentářích k instrukci akcentoval konfesní problematiku. Další podkomoří mohl tedy jeho přičiněním flexibilněji reagovat na sílící náboženské nepokoje. Zda nutnost opětovného zrevidování instrukce vyplývala ze zostřeného konfesního boje na Moravě či zda její upravování bylo prováděno pravidelně ruku v ruce se střídáním nositelů úřadu, není možné rozhodnout. Instrukci pro Mikuláše z Hrádku se zatím nepodařilo dohledat, a tak nelze ověřit, zda se Haugvicovy připomínky promítly do finální instrukce. S největší pravděpodobností tomu tak ale skutečně bylo. Ovšem díky dochované korespondenci z prvního desetiletí 17. století můžeme vyjádřit domněnku, že revize instrukcí nebyla náhodná. Své vyjádření k instrukci podal panovníkovi, resp. dvorské komoře totiž i Jan Mošovský z Moravčina.³⁹⁰

Pro lepší přehled v konfesních záležitostech navrhl Haugvic v prvním bodu k dohledu nad oběma stavy duchovním i městským, přidat i dohled nad farnostmi spadajícími pod patronát královských měst. Zdálo se mu žádoucí kontrolovat, aby i na menší fary, dosazovaly městské rady kněze „*pořádné a u víře nespletené*“.³⁹¹ Velký důraz kladl na výuku ve školách a na to, kdo a jak vyučuje mládež. Závěrem pak objasňoval, z jakých důvodů je důležité svěřit podkomořímu do kompetence působnost nad farami a školami („...*nebylo by možný podkomořímu podle předešlej instrukci Wa:Ci:Mi tohoto tak opatřiti, aby se v městech Wa:Ci:Mi: sekty nerozmáhaly*“).³⁹² Stejnou argumentaci v prosazování víry pod jednou uplatňuje i ve vztahu ke komorním městům v bodě čtrnáct. V druhém článku instrukce Hanuš Haugvic zdůraznil, že by podkomoří měl postupovat nejen v souladu s vůlí panovníka, ale také s ustanoveními zemského práva. V bodě tři přidal k dohledu nad obnovováním městských rad i dozor nad hospodařením měst. Body čtyři, pět a šest, taktéž body osm, devět a deset ponechal beze změn. V sedmém bodě instrukce, v němž se podkomořímu zakazují jakékoliv výdaje učiněné bez vědomí dvorské komory, upozorňoval Haugvic na eventualitu neodkladných vydání a navrhl, aby v urgentních případech směl podkomoří disponovat nezbytnými částkami. V bodě jedenáct, souhlasil s tím, že podkomoří nemá trestat duchovní bez vůle císaře, v případě měšťanů se však klonil k tomu, aby podkomoří

³⁹⁰ NA, ČDMK, kt. 161, fol. 600–604.

³⁹¹ NA, ČDMK, kt. 153, fol. 31.

³⁹² NA, ČDMK, kt. 153, fol. 31.

mohl drobnější prohřešky trestat na místě pokutou. Haugvic v tomto případě argumentoval tím, že menších přestupků bývá velké množství a často bývá nutné rychle a správně zakročit. Ani dvanáctý bod nezůstal beze změn. Týkal se odesílání ročního vyúčtování z podkomořského úřadu. Haugvic se domníval, že by se ke správnosti počtu měli bezodkladně vyjadřovat úředníci dvorské komory. Ti totiž podle jeho mínění nejednou jednání o vyúčtování neúměrně prodlužovali. Body třináct, patnáct a šestnáct zůstaly bez připomínek. V odstavci sedmnáct kvitoval Haugvic s povděkem přidělení důchodního písaře, přičemž navrhoval jeho větší provázanost s podkomořským úřadem. Přiblížil rovněž, jak by měl podkomořský písař ve své funkci postupovat a jaké by měl mít povinnosti. Pokud by měl podkomoří k dispozici svého písaře pro vykonávání běžné agendy, vykonával by efektivněji svůj úřad.³⁹³ Domníval se však, že přísahu by měl podkomoří nadále skládat panovníkovi. V následujícím článku se pak přimlouval, aby král dal na vědomí městům i duchovním jejich podřízenost podkomořímu jakožto královskému úředníkovi. Sliboval si od toho posílení autority podkomořího. Zejména města totiž úřad často při řešení svých sporů obcházela a přímo se obracela na panovníka resp. ke komornímu soudu či později k apelační radě.³⁹⁴

Další připomínkování instrukcí, i když jen v konceptu z roku 1604 se dochovalo v korespondenci Jana Mošovského z Moravčina³⁹⁵. Dle dochovaného textu připomínkování se zdá, že instrukce připomínkovaná i Hanušem Haugvicem z Biskupic přetrvávala bez větších změn až do období Jana Mošovského. Pokud vidíme u podkomořího Haugvice větší inklinaci k úpravám náboženských částí, tak podkomoří z Moravčina šel ještě dál. Druhý a třetí bod ještě více zpřísňuje, aby komora a preláti hlasovali jen v souladu s panovníkem a v konšelských úřadech udržet a vybírat katolíky. Důsledněji popisuje systém klášterních vizitací, navrhuje větší pravidelnost a přísnější postup, dosavadní způsob se mu zdá málo efektivní.³⁹⁶

Dochované texty instrukcí nám dávají možnost sledovat proces jejich vývoje. Instrukce, kterou je možné datovat mezi léta 1564–1566, upravuje okruhy chodu podkomořského úřadu v osmi bodech – držet ochrannou ruku nad katolickou vírou ve městech, zastupovat duchovní a městský stav na sněmech, obnovovat městské rady

³⁹³ NA, fond ČDMK, kt. 153, fol. 36r.

³⁹⁴ JORDÁNKOVÁ, Hana – SULITKOVÁ, Ludmila: *Předbělohorské soudy*, s. 242.

³⁹⁵ NA, ČDMK, kt. 161, fol. 603.

³⁹⁶ NA, ČDMK, kt. 161, fol. 603.

a dohlížet nad konfesní pravověrností jejich členů, být k dispozici duchovnímu a městskému stavu radou i pomocí, postarat se o komorní města Nový Jičín, Kyjov a Šumperk, vybírat královské příjmy (důchody, platy a část berně) a odvádět je komoře, dbát o odúmrti, dozírat na správný výběr posudného. Nelze přehlédnout, že následkem permanentního tureckého ohrožení (i zvyšování nákladů spojených se správou monarchie) bylo důležité zefektivnit výběr komorních financí ve všech zemích Koruny české. V instrukci se tato tendence projevila v bodech sedm, devět, deset, dvanáct, třináct, patnáct až sedmnáct. Nově do instrukce přibyl článek upravující výběr posudného, které panovník zavedl v roce 1546.³⁹⁷ Vykoupená komorní města dostal podkomoří pod dohled nejdříve roku 1548, kdy se vykoupil Kyjov.³⁹⁸

V německé a české instrukci jsou úvodní formální uvození totožná. První až čtvrtý bod instrukcí je stejný, až od pátého bodu se instrukce rozcházejí, nikoli obsahově, ale vřazením jednotlivých bodů. Pátý, šestý a sedmý bod v německé instrukci odpovídá čtrnáctému, patnáctému a šestnáctému bodu v české instrukci. Osmý článek německy psané instrukce se shoduje s osmnáctým bodem české instrukce. Závěrečné odstavce jsou pak totožné. Česká instrukce tedy obsahuje o dva body více. V rozmezí několika málo let (1564–1571) tudíž lze zaznamenat snahu o co nejpřesnější postižení chodu podkomořského úřadu. Je přitom možné, že stejně jako Hanuš Haugvic z Biskupic připomínkovali instrukci pro své nástupce rovněž Albrecht Černoohorský z Boskovic a Jetřich z Kunovic.³⁹⁹ Česká instrukce nově v osmnácti bodech upravuje povinnosti, které podkomoří prokazatelně činil již před zápisem do instrukce⁴⁰⁰, avšak nárůst agendy a vyšší fluktuace osob⁴⁰¹ v úřadu si vynutily i preciznější zaznamenání jeho pravomocí spolu s podchycením procesních záležitostí. Připomínkování instrukce z roku 1604 opět spíše prohlubuje a upřesňuje již rozepsané body, k nárůstu agendy či její modifikace již nedocházelo, jednalo se spíše o modifikaci stávajících bodů v souvislosti s aktuální politicko-náboženskou situací.

³⁹⁷ Více o posudném STERNECK, T.: *Město, válka a daně*, s. 199.

³⁹⁸ Kyjov 1548, Nový Jičín 1558 a Šumperk 1562.

³⁹⁹ Albrecht Černoohorský z Boskovic zastával úřad podkomořího v letech 1562–1564 a Jetřich z Kunovic v letech 1564–1566.

⁴⁰⁰ Inventarizaci pozůstalostí po smrti duchovních viz např. NA, Morava, inv. č. 216, 370, 391, 395, 1052.

⁴⁰¹ Od počátku do poloviny 16. století zastávalo úřad pět podkomořích, každý podkomoří byl v úřadě nejméně pět let. Od smrti Přemka z Víckova v roce 1561 se do počátku 17. století v úřadu vystřídal 7 podkomořích, každý byl v úřadě průměrně tři roky. Nejdéle setrval v úřadu ke konci století Mikuláš z Hrádku. I ten však několikrát žádal panovníka o zproštění funkce, nebylo mu ale vyhověno.

8. Mikuláš z Hrádku, tlak na podkomořího v náboženských záležitostech (léta 1578–1597)

V závěru Maxmiliánovy vlády podkomoří Hanuš Haugvic z Biskupic nejméně dvakrát žádal panovníka o zproštění úřadu. Panovník mu nevyhověl a vždy jej požádal, aby jako podkomoří setrval. Podkomoří Haugvic uváděl jako hlavní důvod špatné zdraví.⁴⁰² Maxmilián však těžko mohl přijít o tak schopného úředníka, klíčovým byl pro něj podkomoří zejména ve finančních záležitostech. Dochované listy z let 1572–1573 nám ukazují, kolik energie věnoval podkomoří právě této agendě. Hanuš Haugvic se intenzivně zabýval korespondencí s dlužníky a shromažďováním dlužných částek pro a od panovníka či evidencí (ne)odvedené berně. S jistotou můžeme tvrdit, že obdobným finančním záležitostem se věnoval nejen v těchto letech.⁴⁰³ Pro císaře získaly totiž odvedené částky a půjčky z Markrabství větší význam, jelikož po smrti otce vládl menšímu území. Politickým testamentem Ferdinanda I. byla vláda rozdělena mezi jeho tři syny a Maxmilián sice držel císařskou, uherskou a českou korunu, ale např. přišel o významné výnosy z tyrolských stříbrných dolů. Další finanční ztráty byly spojené s neúspěšným válečným tažením v roce 1566.⁴⁰⁴ Pravděpodobně i z těchto důvodů tlak na podkomořího, jako komorního úředníka a kompetentního úředníka ve věci výběru peněz, zesílil. Po smrti císaře Maxmiliána se, jako další nejvyšší úředníci⁴⁰⁵, vzdal i Hanuš Haugvic z Biskupic podkomořského úřadu a pravděpodobně doufal, že již nebude potvrzen. Rudolf II. ale nebral na jeho námitky zřetel a i nadále jej ponechal v úřadu.⁴⁰⁶ Zajímavá je skutečnost, že jiné subjekty s odchodem Hanuše Haugvice také počítaly, např. město Olomouc si bylo natolik jisté, že je momentálně země bez podkomořího a chtělo si radu obnovit samo. Panovník je v listu z 11. srpna 1577 napomenul, že podkomoří nebyl svého úřadu zproštěn.⁴⁰⁷ Jednalo se ze strany města Olomouce o vědomé přehlédnutí? V červenci stejného roku Rudolf II. napsal

⁴⁰² NA, Morava, inv. č. 1748, fol. 1 a 2.

⁴⁰³ Viz NA, ČDMK, kt. 160.

⁴⁰⁴ CHMELÁŘ, Jiří: *Kreditní politika Maxmiliána II. (1564–1576) se zvláštním zřetelem k Čechám*. Praha 2007, s. 28–29 (nepublikovaná diplomová práce).

⁴⁰⁵ Po úmrtí panovníka a nástupu nového vládce na trůn Zemí Koruny české bylo zvykem, aby zemští i královští úředníci na Moravě složili své funkce a nový panovník je mohl potvrdit či jmenovat jiné viz KAMENÍČEK, F.: *Zemské sněmy. Díl první*, s. 94–95.

⁴⁰⁶ NA, Morava, inv. č. 1748 fol. 3–4.

⁴⁰⁷ NA, Morava, inv. č. 2411.

v Olomouci list adresovaný všem královským městům o nekatolických denominacích. Dle zemských zvyklostí „cuius regio, eius religio“ trval panovník na zákazu pobývání členů nepovolených společenství v královských městech. A v tomto dopise zmiňuje, že se mají chovat náležitě k podkomořímu, který je jeho zástupce a od panovníka v úřadu „usazen“.⁴⁰⁸ Je tedy otázkou, zda radní města Olomouce si opravdu nebyli jistí osobou podkomořího nebo chtěli takto prosadit jmenování, pro podkomořího potažmo panovníka, problematických spoluradních.

Ke změně osoby podkomořího došlo až v roce 1578. Výměnu patrně vyvolala možnost přechodu Hanuše Haugvice do úřadu zemského hejtmana a vhodná osoba do podkomořského úřadu. Podkomoří Mikuláš (mladší) Dřínovský z Hrádku a na Novém Zámku zastával úřad v letech 1578–1597. Pocházel z drobného rytířského rodu, jeho rodiče byli Mikuláš (starší) z Hrádku a Kateřina Střelovna z Lukavice.⁴⁰⁹ Rodiče byli českobratrského vyznání, ale on sám přestoupil na katolickou víru, jeho mecenášem a ochráncem byl biskup Vilém Prusinovský.⁴¹⁰ Ten jej na své náklady nechal vystudovat humanitní vědy u jezuitů v Olomouci a Praze a dále filozofii na univerzitě v Dillingenu. Biskup Prusinovský navrhnul Mikuláše z Hrádku i na olomouckého kanovníka. Jako kanovník studoval v Římě na Germaniku a rýsovala se před ním slibná církevní kariéra.⁴¹¹ Z dosud nejasných důvodů na kanonikát rezignoval. Můžeme se domnívat, že možným důvodem mohl být fakt, že jako poslední mužský potomek svého rodu chtěl udržet rodový majetek. Mikuláš z Hrádku tedy uplatnil své vzdělání ve světských funkcích, ještě v únoru roku 1578 byl při zemském soudu v Brně zapsán jako nejvyšší písař Markrabství moravského a na soudu konaném 24. června v Olomouci už jako moravský podkomoří.⁴¹² Jen dodejme, že Mikuláš z Hrádku o zisk úřadu podkomořího nestál. Jak napsal v listu hejtmanu Haugvicovi, argumentoval svým mládím, neznalostí poměrů v české komoře a také nedostatečným majetkovým zázemím. Přesto však, zřejmě pod autoritou panovníka, úřad převzal.⁴¹³

⁴⁰⁸ NA, RG, kniha č. 97, fol. 110r. List byl datovaný v úterý po sv. Kiliánu, tedy 9. července 1577.

⁴⁰⁹ PILNÁČEK, J.: *Staromoravští rodové*, s. 169.

⁴¹⁰ JAKUBEC, O.: *Kulturní prostředí*, s. 60, 72, 86.

⁴¹¹ SCHMIDL, J.: *Historiae Societatis Jesu*, s.136–137, N.29; NAVRÁTIL, B.: *Jesuité Olomoučtí*, s. 131, pozn. 6.

⁴¹² MATĚJEK, F.: *Moravské zemské desky 1480–1566. II, část 1*, s. 77 a 82.

⁴¹³ NA, ČDMK, kt. 161, fol. 301–304.

I nový podkomoří z velké části vyjednával o penězích pro panovníka. Na základě dochované korespondence z Českého oddělení dvorské komory můžeme dokonce získat dojem, že obstarávání komorních financí pohltilo téměř celou jeho agendu.⁴¹⁴ Je to patrné např. u vyjednávání o nových půjčkách pro komoru a současně sbírání informací o půjčkách předchozích, kdy (do)vybírání berně a vyjednávání o půjčce s městy a kláštery zabralo Mikuláši z Hrádku velkou část jara 1582.⁴¹⁵ Můžeme také porovnat přístup k získávání půjček u podkomořího Přemka z Víckova. Podkomoří z Víckova odmítl jednat o půjčce od duchovního stavu, argumentoval tehdy tím, že by jeho jednání nebylo úspěšné.⁴¹⁶ Takovou polemiku a vyjádření vlastního postoje k panovnickým půjčkám u podkomořího z Hrádku nenajdeme.

Jak obtížně se zaváděly nové postupy, vidíme v městském prostředí na případech kontroly městského hospodaření. Podkomoří navrhl zjednodušení a zprůhlednění odevzdávání městských účtů a v letech 1579 až 1581 se je snažil uvést do praxe, podpořené nařízením císaře. Mělo být vybráno šest až osm osob z obce (podle velikosti královského města), které neměly žádné funkce v úřadech a nebyly součástí městské rady, aby v jejich přítomnosti bylo vyhotoveno vyúčtování. Vyúčtování mělo probíhat každoročně při obnovování rady a pokud by byly nalezeny nějaké nedostatky měly je tyto osoby ohlásit podkomořímu. Jen připomeňme, že ve starším období měli právo nahlížet do městských účtů jen členové rady. Při jmenování nové rady pak rada předkládala účty ke kontrole podkomořímu.⁴¹⁷ Podkomoří poukazoval na to, že tento způsob již delší dobu funguje v Olomouci. Ovšem jiná královská města nechtěla na novou správu městských účtů přistoupit. Dochovaly se výhrady města Znojma a Uničova, odvolávající se na starší privilegia, zmiňují se i obavy, že by to mohlo vyvolávat konflikty mezi obcí a radou. Nový způsob znamenal větší kontrolu městského hospodaření ze strany městských obcí, což samozřejmě mohlo vyvolávat pobouření.⁴¹⁸ Panovník napsal podkomořímu, že některá města vnímají změnu kontroly městského

⁴¹⁴ Tristní stav komorních platů a hotových peněz dokládá mimo jiné zpráva české komory o nemožnosti rentovního úřadu zaplatit úroky tuzemským věřitelům panovníka a nemohl ani vyplatit rukojmí. Česká komora také neměla hotové peníze, protože všechno musela odeslat ke dvoru viz NA, Morava, inv. č. 2533.

⁴¹⁵ NA, ČDMK, kt. 160, fol. 6–7, 15–30, 34, 40–43.

⁴¹⁶ NA, Morava, inv. č. 163, list ze 7. června 1552.

⁴¹⁷ NA, Morava, inv. č. 2574.

⁴¹⁸ NA, Morava, inv. č. 2586, 2592.

vyúčtování jako zásah do svých práv a aby na novém způsobu provedení netrval.⁴¹⁹ Finanční hospodaření městských rad a jejich kontrola bylo po téměř celé 16. století zdrojem konfliktů ve všech královských městech. V městě Olomouci byla možnost kontroly nad hospodařením rady předmětem stížností obce již na začátku 16. století. A již dříve, než to prosazoval podkomoří, se v Olomouci obec do kontroly hospodaření zapojila. Stejně jako se do rady začaly prosazovat, zejména od druhé poloviny 16. století, méně majetné vrstvy řemeslného obyvatelstva. V dlouhodobé perspektivě se tak v Olomouci narušila hegemonie několika bohatých rodů, střídajících se v konšelských úřadech.⁴²⁰

Velmi podrobně jsme informováni o těžkostech úřadu z několika žádostí o odchod z úřadu. Prosbu o zproštění vyslal podkomoří z Hrádku panovníkovi již v roce 1578, kdy se odvolával na to, že úřad přijal pouze na rok.⁴²¹ Následují jeho další žádosti, např. z roku 1582, její opis je přílohou žádosti o odchod z úřadu z roku 1583.⁴²² V roce 1586 apeloval na panovníka znovu a prosil o uvolnění z úřadu, protože mu na předchozí žádosti nepřišla odpověď. Pravděpodobně následujícího roku dostal odpověď, v níž jej panovník vybízel k setrvání.⁴²³ Ve všech svých žádostech akcentuje hlavně pracovní vytížení a nedostatečné peněžní ohodnocení, resp. pružnost ve zpětném vyplácení peněz na úhrady podkomořské agendy. Mikuláš z Hrádku zdůrazňoval, že se kvůli nákladům spojeným s úřadem sám zadlužuje a zmiňuje příklad bývalého podkomořího Hanuše Haugvice z Biskupic, po kterém jeho děti dědily více dluhy než hmotný majetek.⁴²⁴ Také několikrát zmiňoval, že z úřadu neplyne žádná pravidelná větší odměna či důchod, pobírá sice příjem za obnovení rad v královských městech, ale tato částka se nezvedala a stále je to přibližně 120 zlatých ročně. Pokud se z nějakého důvodu některé obnovy nezúčastní, o peníze přijde. Částku můžeme srovnat se stálým platem hejtmána, který činil 1600 zlatých ročně a byl mu podkomořím vyplácen z komorních peněz.⁴²⁵ Ubytování na náklady města měl podkomoří pouze v době

⁴¹⁹ NA, Morava, inv. č. 2680.

⁴²⁰ Podrobněji viz: MILLER, Jaroslav: *Konflikt mezi radou a obcí*. In: SCHULZ, J.: *Dějiny Olomouce 1.*, s. 279–284; NEŠPOR, V.: *Dějiny města Olomouce*, s. 102.

⁴²¹ NA, Morava, inv. č. 2505.

⁴²² NA, ČDMK, kt. 160, fol. 49–52.

⁴²³ NA, ČDMK, kt. 160, fol. 64–65.

⁴²⁴ NA, ČDMK, kt. 160, fol. 51–52.

⁴²⁵ JANIŠOVÁ, J. – JANIŠ, D.: *Komentář k moravským zemským zřízením, Svazek I.*, s. 248.

obnovení rady, v jiných záležitostech, např. konání soudu, si je musel hradit sám.⁴²⁶ V listech z roku 1578 a 1583 ještě Mikuláš doplnil, že kvůli častým výjezdům ve věcech panovníka musí platit větší množství služebnictva, než kdyby mohl na své hospodářství dohlížet sám. S přijetím podkomořského úřadu také musel zaměstnat sekretáře a písaře, kteří se starali o vyřizování korespondence.⁴²⁷ Další problém zahlcení úřadu vidí v přeložení vzájemných sporů subjektů komory, měst a klášterů, od zemského soudu k podkomořímu, jak určil Ferdinand I. Kromě stálé agendy je angažován v potřebách císaře, hlavně získávání půjček a revize stávajících a starších dluhů, k čemuž se váží časté cesty po Moravě. Další problémy vidí v agendě přijímání berní, posudného a odvodů od výběřčích a z toho odevzdávané soupisy a účty.⁴²⁸ Je zajímavé, že u poslední zmíněné položky neuvedl Mikuláš z Hrádku pomoc rentmistra, který se měl dle instrukce zabírat sepisováním a faktickým účetnictvím komorních financí.

Zaměříme se nyní na finanční stránku podkomořského úřadu, abychom lépe pochopili stížnosti podkomořího z Hrádku. S nástupem Maxmiliána a poté jeho syna Rudolfa II. se fiskální tlak na komorní statky a finance v Markrabství moravském zintenzivnil. Díky dochované korespondenci v Českém oddělení dvorské komory máme podrobné zprávy o vyjednávání půjček a soupisy podkomořských účtů.⁴²⁹ Pozornost zaslouží zmínka Mikuláše z Hrádku, který napsal, že byl poučen předchozími podkomořími (je otázka koho jiného, než Hanuše z Biskupic myslel), aby si vyúčtování podkomořských financí vždy důsledně psal sám. To proto, že písaři bývají nedbalí a mohl by přijít ke ztrátám, jak se stalo předchozím úředníkům.⁴³⁰ I když máme doloženo, že mu několikrát vypomáhal rentmistr Jan Neher, tak se jeví jako pravděpodobné, že si velkou většinu účtů podkomoří psal skutečně sám.⁴³¹ Ovšem podle předpokladu měla přejít větší část finanční agendy právě na rentmistra, a na tomto místě je potřeba připomenout, že chybí hlubší rozbor rentmistrovského úřadu. Jedním z možných vysvětlení, proč tomu tak nebylo, by mohla být zmínka podkomořího

⁴²⁶ NA, ČDMK, kt. 160, fol. 160–162v.

⁴²⁷ NA, ČDMK, kt. 160, fol. 49–50; NA, fond Morava, inv. č. 2508.

⁴²⁸ NA, ČDMK, kt. 160, fol. 51–52.

⁴²⁹ NA, ČDMK, kt. 160, např. fol. 30–46, 74–92, 122–124, 192.

⁴³⁰ Viz NA, ČDMK, kt. 160, fol. 160–162v.

⁴³¹ Viz NA, ČDMK, kt. 160, fol. 74.

z Hrádku v listu z roku 1578 hejtmanu Haugvicovi, kde uváděl, že tehdejší rentmistr je nespolehlivý.⁴³²

Velkou starostí podkomořího z Hrádku bylo zpětné proplácení výdajů úřadu a jejich urgování dvorské účtárně. Tři roky po odeslaném vyúčtování mu přicházely připomínky z účtárny a zpětně znovu dovysvětloval platby, které učinil.⁴³³ Pravidelně psal panovníkovi a objasňoval platby a prosil, aby mu byly proplaceny.⁴³⁴ V dochované korespondenci najdeme i několik císařských reskriptů, aby byly peníze podkomořímu z Hrádku vyplaceny.⁴³⁵

Stížnosti podkomořího, zejména asi zpoždování platů a panovnické finanční požadavky vedly císaře, resp. jeho úředníky k otázkám, jak situaci na Moravě řešit. Odpověď jim dal nejen Mikuláš z Hrádku, ale i nejvyšší moravští úředníci a soudci v čele s hejtmanem.⁴³⁶ Podobně jako dříve připomínkoval podkomořské a rentmistrovské instrukce Hanuš Haugvic z Biskupic, tak i návrhy na vylepšení úřadu vzešly od podkomořího Mikuláše z Hrádku. Ten viděl zefektivnění systému práce ve faktickém odevzdání části soupisové a účetní práce rentmistrovům. Rentmistr by měl být pro tuto práci přímo určen, jeho náplní bylo přijímání veškerých důchodů a mimořádných dávek, vytváření jejich soupisů a vedení účtů. Podkomoří mu může být nápomocen, ale zodpovědnost by ležela na této osobě.⁴³⁷

Přesunutí sporů subjektů komory od zemského soudu k podkomořímu osobu podkomořího také velmi zatížilo, a jak Mikuláš z Hrádku mnohokrát vysvětloval, dřívějším podkomořím vypomáhali např. zemští soudci. V časech Mikuláše z Hrádku se stávalo, že z rozhodnutí podkomořího se začali účastníci sporů znovu odvolávat k jiným soudům. To znamenalo znevážení úřadu, a jak potvrzuje zpráva nejvyšších úředníků, odrazilo se to i v pomoci podkomořímu.⁴³⁸ Nebylo mnoho šlechticů, kteří by se takto chtěli vystavovat zlehčování vlastní osoby a nové revizi svých soudních rozhodnutí. Pisatelé navrhovali opět vrátit pře k zemskému soudu, a jen spory, které nepatří před zemský soud by nadále řešil podkomoří. Vystává otázka, proč v těchto případech

⁴³² NA, ČDMK, kt. 161, fol. 301–304.

⁴³³ Např. NA, Morava, inv. č. 2579.

⁴³⁴ Viz NA, ČDMK, kt. 160, fol. 250–255, 256–257, 265, 276, 286, 312–313, 320, 323–332.

⁴³⁵ Viz NA, ČDMK, kt. 160, fol. 247–249, 258, 260; také NA, Morava, inv. č. 2508.

⁴³⁶ Viz NA, ČDMK, kt. 160, fol. 214–216.

⁴³⁷ Např. viz NA, Morava, inv. č. 2508.

⁴³⁸ Viz NA, ČDMK, kt. 160, fol. 231r–v.

nevypomáhal podkomořímu královský prokurátor. Když v polovině 16. století tento úřad vznikl, podkomoří tehdy skutečně opustil vedení sporů královské komory, a dále již nemusel řešit královské nápady nebo vymáhání dlužné berně (i když mu zůstala agenda kolem toho) a celkově mu ubyla většina soudní agendy. Díky dochovanému materiálu opravdu vidíme ústup soudní agendy z podkomořských záležitostí. U podkomořího Přemka z Víckova můžeme vidět silnou vazbu prokurátora na podkomořího, k pozdějším podkomořím už si další prokurátoři tak silné pouto nevytvořili.

Jako bylo detailně popsáno v předchozí kapitole, zřízení rentmistrovského úřadu mělo za cíl zefektivnit oblast panovnických financí a zjednodušit agendu podkomořského úřadu. Fakticky tak mělo znamenat odliv fiskální agendy z úřadu podkomořího. I když výběr pravidelných platů (berně, posudné) podkomořímu zůstal, účetní evidence těchto výběrů, včetně vedení centrálních register se přesunula na rentmistra. Taktéž nepravidelné platy a dávky byly převedeny pod jeho dohled.⁴³⁹ Jak dokládá korespondence podkomořího z Hrádku, několik let po vzniku rentmistrovského úřadu, byl faktický chod věcí zcela jiný. Jak bylo popsáno výše,⁴⁴⁰ Mikuláš z Hrádku si stěžoval na složité vedení výběru daní, posudného, lozunků a hlavně mimořádných finančních prostředků do královské komory, i přesto všechna tato agenda zůstala na podkomořím.

V zmíněném listu nejvyšších úředníků bylo ještě popsáno, že jsou informováni o nedostatečném dohledu podkomořího nad hospodářstvím a obnovami rad v královských městech a v městech zakoupených. V Šumperku se prý neukázal šest let, v Uherském Hradišti, když došlo k velkým rozporům mezi radou a obcí, tak podkomoří ani nedorazil, aby uklidnil situaci. Navrhovali, podobně jako tomu bylo v Čechách, více zapojit do této agendy hofrychtěře. V těchto záležitostech by tak přímo zastupoval podkomořího, kdyby z nějakého důvodu nemohl do města přijet.⁴⁴¹ To, co se zdálo v první polovině 16. století běžné díky dobrým vztahům podkomořího a hofrychtěře (odhlédneme-li od toho, že Přemek z Víckova zastával v druhé polovině svého mandátu oba tyto úřady), bylo nově nutné stvrdit panovnickým nařízením.

⁴³⁹ Instrukci pro úřad rentmistra najdeme v NA, ČDMK, kt. 153, složka Rentmistrovská instrukce.

⁴⁴⁰ NA, ČDMK, kt. 160, fol. 160–162v.

⁴⁴¹ NA, ČDMK, kt. 160, fol. 231v.

Souhrnně tedy podkomoří i nejvyšší zemští úředníci a soudci navrhovali hlavně přímé delegování částí podkomořské agendy na další úředníky, agendu královských měst na hofrychtěře a komorní finance na rentmistra. V listu nejvyšších úředníků jsou tyto osoby doporučeny i s tím, že by došlo k zrychlení vyřizování královských záležitostí. Rozhodnutí, kolik by těchto osob bylo a jakou odměnu by dostávaly, už samozřejmě nechávali na panovníkovi.⁴⁴² Pravděpodobné štěpení agendy úřadu podkomořího nemusíme tedy nutně datovat ke zřízení úřadu rentmistra, ale spíše k působení Mikuláše z Hrádku v úřadu. Byl to on, kdo velmi intenzivně apeloval na převedení velké části fiskálních pravomocí na úřad rentmistra, podporovaný dalšími moravskými osobnostmi.

Nicméně, i přes návrhy na zlepšení, podkomoří z Hrádku neustal v žádostech o propuštění. Intenzivněji se opět objevují v závěru jeho působení v úřadu, kdy v letech 1595 až 1597 žádal panovníka o propuštění, a to pro špatný zdravotní stav. Na jeho podporu se přimlouvaly i moravské stavy.⁴⁴³ Panovník buď nebyl ochoten hledat nástupce, nebo o úřad podkomořího nebyl zájem, a tak Mikuláš z Hrádku zproštění úřadu nedosáhl.

Mikuláše z Hrádku zaměstnával nejen faktický chod úřadu a řešení královských financí a požadavků, ale od druhé poloviny 16. století podkomoří řešili také nestálé náboženské poměry v zemi. Jakožto zástupci panovníka totiž měli prosazovat víru pod jednou v královských městech. Podkomoří se zaměřili na ovlivnění konfesního složení městských rad královských měst,⁴⁴⁴ stejně jako dohlíželi na výběr kněží dosazovaných na farní úřady či usilovali o nápravu poklesků života řeholního kléru. Náboženské nepokoje se začaly více projevovat už za podkomořího Přemka z Víckova. Šlo o ojedinělé excesy kléru a několik veřejných vystoupení nekatolických kazatelů v královských městech.⁴⁴⁵ U jeho nástupců v úřadě už zaznamenáváme soustavný tlak nekatolických denominací v královských městech i růst počtu nekatolíků v městských radách. Hanuš Haugvic ve svých připomínkách k fungování úřadu zdůraznil potřebu svěřit podkomořímu rovněž dohled nad školami, protože šíření nekatolických myšlenek

⁴⁴² NA, ČDMK, kt. 160, fol. 231v.

⁴⁴³ NA, Morava, inv. č. 3669, 3828.

⁴⁴⁴ Např. v Jihlavě viz PEČINKOVÁ, Anna: *Moravské královské město, náboženství a jeho aktéři v době předbělohorské. Případová studie Jihlavy*. Brno 2014, s. 105–107 (nepublikovaná magisterská práce).

⁴⁴⁵ ZELA, S.: *Náboženské poměry*, s. 29–52.

ve městech se podle něj opíralo právě o luteránské školství. Vzhledem k tomu, že městské rady většinou tyto školy bránily, biskupové se obraceli na podkomoří, aby podpořili jejich snahu tyto školy potlačit. Biskup Pavlovský v roce 1586 napsal podkomořímu ohledně katolického učitele Johana Lyndla, který usiloval o zřízení školy v Olomouci, „... aby raději z těch čtyř německých heretických jedna zastavena a tato katolická [škola] zřízena byla“.⁴⁴⁶ Hanuš Haugvic byl v řešení náboženských záležitostí v královských městech velmi aktivní a jeho protireformační politika měla znatelné výsledky. Zasadil se o snížení počtu nekatolíků v městských radách a energičtěji zamýšlel postupovat i proti dosazování nekatolických kněží na fary jak ve městech, tak ve farnostech, k nimž patronátní práva města vykonávala.⁴⁴⁷ Uvedme si příklad jedné z jeho intenzivních snah, aby ve městech nedocházelo k rozrůstání nekatolického náboženství. Jak již bylo zmíněno v jiném kontextu, panovník přikázal v roce 1577 všem královským městům důsledně dodržovat jeho nařízení o neusazování nekatolíků v areálu města.⁴⁴⁸ V roce 1578 Hanuš Haugvic z Biskupic již ne jako podkomoří, ale zemský hejtman, stále dbal panovníkových nařízení a informoval císaře o tlaku brněnské obce na radu, aby byla povolena augsburská konfese ve městě.⁴⁴⁹ Haugvicova prokatolická politika, měla pro olomoucké biskupy velký význam. Během Haugvicova podkomořství se jich na biskupském stolci vystřídal několik a on jim byl platným rádcem a podporovatelem. Navrátil ve své knize dokonce napsal, že když chtěl Hanuš Haugvic z úřadu odejít, tak biskup Albín z Helfenburka svolal poradu prelátů a řešili jeho nástupce, šlechtice katolického vyznání, právě aby nepřišli o katolického úředníka v zemské správě.⁴⁵⁰

Právě na politiku Hanuše Haugvice navázal v úřadu Mikuláš z Hrádku. Je zřejmé, že on sám chtěl, i díky svému jezuitskému vzdělání, prosazovat náboženskou politiku pod jednou. Náboženská jednota královských měst byla také v souladu s panovníkovým zájmem. Jeden z klíčových faktorů, který mohl podkomoří využívat k proměně náboženské nejednotnosti královských měst, byly zásahy do složení městských rad ve prospěch katolických kandidátů. V srpnu 1579 ujišťoval podkomoří

⁴⁴⁶ ZAOpO, AO, inv. č. 96, fol. 41r–v.

⁴⁴⁷ Viz NAVRÁTIL, B.: *Biskupství olomoucké*, s. 19–23; BURIAN, V.: *Vývoj náboženských poměrů*, s. 25–31.

⁴⁴⁸ NA, RG, kniha č. 97, fol. 110r. List byl datovaný 9. července 1577.

⁴⁴⁹ NA, Morava, inv. č. 2541.

⁴⁵⁰ NAVRÁTIL, B.: *Biskupství olomoucké*, s. 20–21.

panovníka, že bude dbát, aby do olomoucké rady byly voleny osoby vyznání pod jednou nebo pod obojí, ale nikoliv luteráni či členové Jednoty bratrské. O dva roky později nařídil Rudolf II. podkomořímu, aby se přičinil o to, aby do rady byli jmenováni konkrétní měšťané.⁴⁵¹ V roce 1583 byl panovník informován, že v Olomouci by mohl být nedostatek správných katolických osob v radě a v jeho listech podkomořímu je napsáno, aby Mikuláš z Hrádku při jmenování dbal, spíše než na doporučení radních, na osoby pevné v katolické víře.⁴⁵² Podobně panovník instruoval podkomořího v roce 1589 a v letech následujících.⁴⁵³

V rámci svých povinností zasahoval podkomoří z Hrádku i do sféry klášterů, a to nejen vizitacemi a doporučení proboštů, opatů či abatyší. V rámci náboženských záležitostí musel řešit i prohřešky řeholníků a řeholnic a jejich představených. Nezdá se, že by tyto případy v době podkomořího z Hrádku diametrálně narostly, spíše o nich máme, díky dochovaným materiálům, více zpráv. Většinou se jednalo o nedodržování klášterních pravidel, útěky a celkově excesy proti katolickému řádu. V těchto záležitostech byl podkomoří většinou panovníkem instruován, aby postupoval v souladu s biskupem.⁴⁵⁴ Podkomoří také prošetřoval špatné hospodaření s klášterním majetkem, např. hospodaření opata kláštera Hradisko (u Olomouce) Jana Poniatovského, který držel konventní pečeť a tím mohl jednat za celý klášter a rozprodávat klášterní majetek.⁴⁵⁵ Některé kauzy se v korespondenci opakují i po několik let, např. případ řeholnic z tišnovského a zrušeného pustiměřského kláštera.⁴⁵⁶ Ty byly obviněny z „neřádného“ života a několik zbývajících sester z Pustiměře mělo být převedeno do Tišnova. Ovšem v tomto případě mělo vystěhování řeholnic z Pustiměře jiný důvod než jen dohlédnout na jejich nápravu – biskup chtěl klášter využít pro potřeby jezuitského řádu.⁴⁵⁷ V ojedinělých případech požádal podkomořího o řešení záležitostí zběhlých řeholníků přímo biskup, např. v případě zběhlé řeholnice z kláštera sv. Kláry na olomouckém Předhradí. Ta se ukrývala na panství Jana z Žerotína a biskup požádal

⁴⁵¹ NA, Morava, inv. č. 2571 a 2679.

⁴⁵² NA, Morava, inv. č. 2794.

⁴⁵³ NA, RG, kniha č. 101, fol. 100v.

⁴⁵⁴ Viz např. NA, Morava inv. č. 2611, 2612, 2618, 2661.

⁴⁵⁵ NA, Morava inv. č. 2685.

⁴⁵⁶ JAKUBEC, O.: *Kulturní prostředí*, s. 44, 62.

⁴⁵⁷ ZAOPO, AO, inv. č. 96, fol. 328r–v.

podkomořího o radu, jak má postupovat.⁴⁵⁸ V roce 1582 se na biskupa obrátil kněz Kryštof, kanovník a brněnský farář u sv. Jakuba, že kvůli nějakému „Pekhlerovi“ utekla jeptiška z kláštera cisterciáček na Starém Brně a další lidé. Protože biskup měl zprávy, že podkomoří se zdržuje v Brně, požádal jej, aby to prošetřil.⁴⁵⁹ Z roku 1584, konkrétně z 25. ledna, je biskupův list podkomořímu z Hrádku, týkající se stížnosti úředníka znojemského kláštera Mikuláše Olšovce z Louky, dosazeného podkomořím, na Kateřinu, abatyši znojemského kláštera klarisek. Abatyše jej vyhodila v zimě i se ženou a dětmi, protože se nechtěl účastnit nepravostí, které se v klášteře děly. Biskup doufal, že podkomoří do kláštera odjede udělat pořádek.⁴⁶⁰

Jak už bylo zmíněno výše, hlavně v oblasti náboženských záležitostí se mohl podkomoří z Hrádku opřít o biskupa Stanislava Pavlovského z Pavlovic,⁴⁶¹ který měl eminentní zájem na nábožensky jednotných královských městech.

Biskup Pavlovský neváhal využít potenciál královského úřadu a Mikuláše z Hrádku nabádal k důslednějším činům pro podporu víry pod jednou. I biskup viděl cestu k náboženské jednotě v obsazení městské rady. V srpnu roku 1579 – tedy rok po dosazení Mikuláše z Hrádku do úřadu – biskup podkomořího přátelsky žádal, aby při příštím potvrzování městské rady dbal na to, „...by některý heretik do auřadu vsazen nebyl...“.⁴⁶² V dalším roce si biskup své snažení nechal posvětit listem od císaře. Dopisem datovaným 9. srpna oznámil podkomořímu, že ještě před svým odjezdem z Prahy jednal s císařem o obnovení olomoucké městské rady a dosáhl toho, že stejně jako v předchozím, tak i v tomto roce obdrží podkomoří písemné nařízení, aby do rady nebyli jmenováni nekatolíci. Nicméně po sepsání císařského listu v kanceláři v něm nalezl „nemalé nedostatky... a klauzuli škodlivou nad vůlí Jeho Milosti císařské“. Proto urychleně poslal list po brněnském proboštu zpět kancléři, který měl nařízení znovu nechat přepsat v přijatelné podobě. Pokud by se však nepodařilo list dopravit do

⁴⁵⁸ ZAOPO, AO, inv. č. 87, fol. 124r–v; ZAOPO, AO, inv. č. 92, fol. 101r, 123v.

⁴⁵⁹ ZAOPO, AO, inv. č. 92, fol. 36r.

⁴⁶⁰ ZAOPO, AO, inv. č. 94, fol. 15v–16r.

⁴⁶¹ Více o biskupu Stanislavu Pavlovském z Pavlovic viz souhrn literatury: JAKUBEC, Ondřej – ELBELOVÁ, Gabriela (ed.): *Stanislav Pavlovský z Pavlovic (1579–1598): biskup a mecenáš umírajícího věku* : [Muzeum umění Olomouc – Arcidiecézní muzeum Kroměříž, Zámecká galerie 7. května – 27. září 2009] Olomouc 2009. Další literatura: ŠTĚPÁN, Jan: *Dvůr olomouckého biskupa Stanislava Pavlovského z Pavlovic v letech 1579–1598*. Olomouc 2009, s. 16–17; VODIČKOVÁ, Drahomíra: *Biskup politikem. Korespondence olomouckého biskupa Stanislava Pavlovského s představiteli české a moravské zemské obce v letech 1579–1598*. Pardubice 2009, s. 20 (nepublikovaná diplomová práce).

⁴⁶² ZAOPO, AO, inv. č. 84, fol. 29v–30r.

Olomouce do sv. Vavřince, tj. termínu obnovení rady, žádá podkomořího, aby se pokusil pod nějakou záminkou obnovení odložit, než upravený císařský list dojde. V něm byli zvláště doporučeni ke zvolení do rady Mikuláš Geisler, Tomáš Peitler a Bartoloměj Heilig, všichni katolíci.⁴⁶³ V srpnu 1585 informoval podkomořího, že se v Hradišti objevil kalvinista Daniel (pekař), který chtěl být městem přijat do úřadu. Protože se blížil čas volby městské rady, měl se z úřadu podkomořského zasadit, aby nebyl přijat, místo něj doporučil Matouše Kunatu, katolíka.⁴⁶⁴ Ovšem města nesouhlasila s takovýmto „doporučováním“. Důkazem je list z 8. srpna 1586, ze kterého se dozvídáme, že olomoucký měšťan Kučera spolu s městským písařem tajně odjeli do Prahy na jednání k císaři. Biskup tlačil podkomořího ke jmenování městské rady ještě před jejich návratem. Jmenování chtěli zřejmě do městské rady doporučit osobu nekatolického vyznání.⁴⁶⁵ V listu z 26. října téhož roku biskup na podkomořího znovu apeloval, aby výhradně podpořil katolickou správu města, a zdůraznil, že je to plně v kompetenci jeho úřadu a měšťané jej musí poslechnout. Olomoučanům bylo v Praze doporučeno, aby se chovali tak, jako měšťané v Brně, tedy podle nařízení podkomořího.⁴⁶⁶ S blížícím se datem 10. srpna tj. sv. Vavřince napsal podkomořímu list ještě v srpnu 1590. Biskup jej žádal, aby prázdná místa byla obsazena a starší katolíci ve svých úřadech povýšili. Bylo by dobře, kdyby purkmistr i rychtář byli katolíci a rovnou doporučil konkrétní osoby.⁴⁶⁷ Jaký úspěch tato snaha podkomořího a biskupa měla, si můžeme ověřit ve zprávě z roku 1597, kdy biskup napsal, že obnovení úřadu v Olomouci proběhne klidně, protože už „...*jak jsme z nich některých vyrozuměli, náchylní a hotovi se podle JCM předešlých poručení poslušně zachovati a lidi katolické do auřadu bráti...*“.⁴⁶⁸ Podobný postup uplatňoval podkomoří, a vlastně skrze něj i biskup Pavlovský v radě města Brna. Stejně snahy jsou vidět i v případě města Jihlavy, tam však radní tvrdošijněji obhajovali svoji svobodu při volbě členů městské rady.⁴⁶⁹

⁴⁶³ ZAOpO, AO, inv. č. 87, fol. 131v–132v.

⁴⁶⁴ ZAOpO, AO, inv. č. 95, fol. 205v–206r.

⁴⁶⁵ ZAOpO, AO, inv. č. 96, fol. 224v–225r.

⁴⁶⁶ ZAOpO, AO, inv. č. 96, fol. 302r–v.

⁴⁶⁷ ZAOpO, AO, inv. č. 103, fol. 169v–170v.

⁴⁶⁸ ZAOpO, AO, inv. č. 111, fol. 152v–154r.

⁴⁶⁹ PEČÍNKOVÁ, A.: *Moravské královské město, náboženství a jeho aktéři*, s. 105–107.

Další platformou pro prosazování katolické víry v královských městech bylo zavedení povinné účasti měšťanů na katolických procesích.⁴⁷⁰ V dopise z 11. května 1585 se dozvídáme, že podkomoří a biskup obdrželi list od císaře o tom, jak by se měli Olomoučané chovat při procesí Božího těla, a biskup informuje podkomořího, že se bude snažit, aby přesné znění Olomoučané dostali včas.⁴⁷¹ Díky biskupově reakci z června toho roku víme, že to Olomoučané neplnili.⁴⁷² Následuje dopis z 10. června 1586, kdy Olomoučané dostali císařské nařízení ohledně procesí, jichž se měly účastnit všechny úřední osoby, cechmistři a mistři všech řemesel. Ovšem biskup se dozvěděl, že zdaleka ne všichni jej absolvovali a tím zlehčili napomenutí císaře i podkomořího. Biskup žádal, aby tuto jejich neposlušnost podle vůle císaře a podle pravomocí svého úřadu potrestal. I přes to, že je v předchozích dvou letech císař vybídl k poslušnosti, jeho nařízení neuposlechli.⁴⁷³ Výsledky takové politiky můžeme posoudit o necelých deset let později, kdy v červnu 1594 psali brněnští radní podkomořímu, že všechny tři rady i obyvatelé města se dostaví na výroční procesí Božího těla.⁴⁷⁴ Rok na to, zřejmě v reakci na podkomořího pokárání, se brněnští radní obhajovali, že nelze všechny obyvatele nutit. Zejména brněnská obec nechce být do procesí nucena, jelikož odporují jejich augsburské konfesi. Nicméně rada podkomořímu potvrdila, že znovu všechny vybídne, aby se procesí zúčastnili.⁴⁷⁵

Velkým problémem, podporujícím vyhrocování náboženských třenic, bylo pohřbívání nekatolíků v královských městech. Ve městech měl tento jev zvláštní důraz, právo na pohřeb v místě farního hřbitova bylo chápáno jako výraz příslušnosti k obci. Nejednalo se o záležitost jednoho královského města, pohřbívání nekatolíků se týkala v různé intenzitě všech, nejen královských měst. V Olomouci existovalo místo zvané „Kaczsaker“ u kostela sv. Bernardina, kam pohřbívali evangeličtí věřící své zemřelé. Jelikož místo nebylo rozlehlé, tak je rozšířili na zahradu konviktu a tím ubrali místo jezuitskému semináři. Biskup podkomořího žádal, aby Olomoučanům domluvil, že mají

⁴⁷⁰ JAKUBEC, O.: *Kulturní prostředí*, s. 71.

⁴⁷¹ ZAOpO, AO, inv. č. 95, fol. 122v–123v.

⁴⁷² ZAOpO, AO, inv. č. 95, fol. 156r.

⁴⁷³ ZAOpO, AO, inv. č. 96, fol. 162v–163v. Biskup vypsál jména provinilců: Štěpán Kučera, Justynian Glocer, Leonhard Znamer, David Degenesehr a doktor Bartolomeus.

⁴⁷⁴ AMB, AMB, rukopis č. 76, fol. 159r.

⁴⁷⁵ AMB, AMB, rukopis č. 83, fol. 142r.

používat jen vyhrazené místo a zahradu vrátit.⁴⁷⁶ I v Brně byl tento problém palčivý, po zákazu pohřbívat evangelíky ve farním kostele sv. Jakuba a na přilehlém hřbitově se stalo pochovávání nekatolíků jedním z hlavních problémů soužití konfesí ve městě.⁴⁷⁷

Mikuláš z Hrádku byl velmi zbožný a oddaný katolické církvi a nepřestal s podporou jezuitského řádu ani poté, co ukončil dráhu duchovního.⁴⁷⁸ Jeho manželkou byla Bohuňka Krčmová z Koněpas, se kterou měl pět dětí. Jak jsme informováni z korespondence, dopad jeho práce v úřadu na rodinu a zázemí byl zejména finanční, několikrát si podkomoří z Hrádku stěžoval na nedostatečné finanční zázemí pro tuto funkci.⁴⁷⁹ Připomeňme, že jeden z jeho synů, Mikuláš z Hrádku, se účastnil stavovského povstání a byl částečně zasažen pobělohorskými konfiskacemi.⁴⁸⁰ Zhruba od druhé poloviny osmdesátých let 16. století si Mikuláš z Hrádku v korespondenci stěžoval na zdraví. Souvislejší jsou tyto stížnosti na konci roku 1596 a hlavně v roce 1597. Nechal se dokonce převézt z Nového Zámku do Olomouce a biskup to kvitoval, jelikož „...lepší tam pohodlí pro opatření zdraví vašeho, majíc tu doktora i apatyky blízko...“.⁴⁸¹ Podkomoří zemřel nedlouho po převozu, v pondělí 24. října 1597⁴⁸² mezi šestou a sedmou hodinou na celkové souchotiny⁴⁸³ v domě pana Rájeckého (střední část Salmova paláce) a byl pochován v Olomouci u Panny Marie Sněžné.⁴⁸⁴ Další den biskup oznámil úmrtí podkomořího radě města Olomouce s tím, že za vdovou pošle vhodnou osobu, která by ji v zármutku utěšila.⁴⁸⁵

⁴⁷⁶ ZAOpO, AO, inv. č. 94, fol. 92r.

⁴⁷⁷ Velmi dobře toto téma pro přelom století zpracoval Tomáš Sterneck viz STERNECK, T.: „*Chtějí krchov...*“, s. 79–112; JAKUBEC, O.: *Kulturní prostředí*, s. 44, 62;

⁴⁷⁸ SCHMIDL, J.: *Historiae Societatis Jesu*, s.136–137, N.29. První životopis, který o Mikuláši z Hrádku existuje, se nachází v tomto tisku.

⁴⁷⁹ PILNÁČEK, J.: *Staromoravští rodové*, s. 169.

⁴⁸⁰ KNOZ, T.: *Pobělohorské konfiskace*, s. 232.

⁴⁸¹ ZAOpO, AO, inv. č. 111, fol. 231v–232r; srov. KAŠPAR, Zdeněk: *Přání a realita. Příspěvek ke vztahu biskupa Stanislava Pavlovského z Pavlovic a Olomouce*. In: Ondřej Jakubec (ed.), Stanislav Pavlovský z Pavlovic (1579–1598). Biskup a mecenáš umírajícího věku. Olomouc 2009, s. 76.

⁴⁸² Karel starší ze Žerotína si zapsal, že Mikuláš z Hrádku zemřel 26. října 1597 viz ZAOpO, RA Žerotínů Bludov, kniha č. 52, inv. č. 426.

⁴⁸³ ZAOpO, AO, inv. č. 111, fol. 240v–242r – biskup psal Olomoučanům, císaři a Jiřímu Bořitovi z Martinic; 27. října psal hejtmanu Markrabství moravského fol. 245v; kondolenci psal i vdově po Mikuláši z Hrádku Bohuňce Krčmové z Koněpas, omlouval se, že on sám nemůže vykonat mši nad zemřelým z důvodu nemoci, fol. 246v–247r.

⁴⁸⁴ NATHER, W.: *Kronika olomouckých domů*, s. 533, č. záznamu 371; d'ELVERT, Christian: *Notizen-Blatt der historisch-statistischen Section der k.k. Mähr.-schles. Gesellschaft zur Beförderung des Ackerbaues, der Natur- und Landeskunde*. Brünn 1872, s. 13v–14.

⁴⁸⁵ ZAOpO, AO, inv. č. 110, fol. 240v.

9. Zikmund z Ditrichštejna (1598–1602), Jan Mošovský z Moravčina (1603–1608) a Karel Haugvic z Biskupic (1609–1636), nástup úředníka a formalizace úřadu

Na konci 16. století můžeme na Moravě pozorovat změnu politického klimatu, resp. proměnu sil nekatolické a katolické šlechty. I zde se začala uplatňovat tzv. španělská převaha, tedy šlechtici katolického vyznání, podporovatelé habsburského dvora a ve většině i absolventi dvorské služby. Jak popisuje Josef Válka, jedním z čelných představitelů této „španělské strany“ byl Vratislav z Pernštejna, nejvyšší kancléř Českého království, který vstoupil do dvorské služby u arciknížete Maxmiliána a pobýval s ním u španělského dvora. Stal se diplomatem evropského formátu, měl důvěru habsburských panovníků a se svou ženou Marií Manrique de Lara představovali silnou katolickou opozici domácí protestantské šlechtě.⁴⁸⁶ Na Moravě katolická strana posílila hlavně díky konvertitům. Motivace šlechticů, kteří přestoupili z evangelického na katolické vyznání, byly různé, ale jedním z hlavních motivů mohla být dvorská služba a možnost kariérního růstu. I podkomoří Mikuláš z Hrádku konvertoval, s podporou biskupa vystudoval a mohl tak vykonávat královský úřad. Konverze bratrů Karla, Maxmiliána a Gundakera z Lichtenštejna byla, pravděpodobně, nejzásadnější pro otevření protireformace na jihomoravských panstvích.⁴⁸⁷ Karel z Lichtenštejna však nebyl radikální a s moravskou stavovskou obcí komunikoval, včetně svého politického rivala Karla staršího ze Žerotína.⁴⁸⁸ Dalším pilířem katolické strany na Moravě byl silný rod Ditrichštejnů, z nichž zakladatel moravské větve Adam z Ditrichštejna vlastnil mikulovské panství. Naopak evangelickou šlechtu na konci 16. století oslabil odchod několika předních osobností, mj. Tase z Lomnice, Hynka Brtnického z Valdštejna či Fridricha ze Žerotína. Převahu, kterou získávala katolická šlechta, tvořil i zisk významných zemských úřadů. Po smrti Fridricha ze Žerotína jej v hejtmanském úřadě nahradil katolík Jáchym Haugvic z Biskupic, nejvyšším komorníkem se pak stal Ladislav Berka z Dubé, představitel tzv. španělské strany.

⁴⁸⁶ Ženským osobnostem perštejnského rodu se věnuje MAREK, Pavel: *Pernštejnské ženy: Marie Manrique de Lara a její dcery ve službách habsburské dynastie*. Praha 2018; VÁLKA, J.: *Dějiny Moravy Díl 2*, s. 79.

⁴⁸⁷ Více ke konverzím obecně a ke konverzím bratrů z Lichtenštejna viz: WINKELBAUER, Thomas: *Konfese a konverze: Šlechtické proměny vyznání v českých a rakouských zemích od sklonku 16. do poloviny 17. století*. Český časopis historický 98, 2000, č. 3, s. 476–539.

⁴⁸⁸ VÁLKA, J.: *Dějiny Moravy. Díl 2*, s. 81–82.

Necelý rok po smrti podkomořího Mikuláše z Hrádku zemřel také olomoucký biskup Stanislav Pavlovský. Jeho nástupcem byl v roce 1599 zvolen teprve 28letý František z Ditrichštejna, jeden ze synů zmíněného Adama z Ditrichštejna. Tento stručný nástin společensko-politických tendencí konce 16. a počátku 17. století nám může posloužit jako vhléd do atmosféry střídání moravských podkomořích.

Po smrti Mikuláše z Hrádku panovník požádal zemského hejtmana Fridricha ze Žerotína, nejvyššího sudího Jáchyma Haugvice z Biskupic a přisedícího zemského soudu Oldřicha Krajíře z Krajku, o návrhy vhodných osob z panského stavu na místo podkomořího. Mezi navrhovanými osobami byli Karel starší ze Žerotína, Oldřich Krajíř z Krajku, Jiřík Pruskovský z Pruskova, Karel z Lichtenštejna a Ladislav Berka z Dubé a Lipého.⁴⁸⁹ Na základě vazeb, popsanych v úvodu kapitoly, můžeme tvrdit, že i při výběru budoucího podkomořího sehrál svou roli silný vliv katolické strany a proto volba padla na Zikmunda z Ditrichštejna. Dostává tedy přednost víra před šlechtickými vazbami a znalost práva a moravského prostředí už není, pro výběr vhodné osoby, významným kritériem.

Zikmund z Ditrichštejna nahradil Mikuláše z Hrádku v roce 1598. Byl synem Adama z Ditrichštejna a Markéty z Cardony a mezi jeho sourozence patřil i kardinál František z Ditrichštejna. Zikmund se narodil pravděpodobně v roce 1560 či 1561, jako jeho vrstevníci i on prošel dvorskou službou u panovnického dvora a vojenské zkušenosti získal u vévody parmského.⁴⁹⁰ Byl členem brněnské kongregace Zvěstování Panny Marie, která byla založena jezuiti v září 1592 pro větší prohloubení katolického života v městě Brně a sám vyvíjel i charitativní činnost. Členů tohoto uskupení nebylo více než padesát a patřila mezi ně i jiná známá moravská jména, jako Jan Mencl z Kolsdorfu nebo Mikuláš z Hrádku.⁴⁹¹ Zikmund z Ditrichštejna žil v dlužích, z nichž mu nepomohl ani sňatek s Italkou Janou de la Scala, paní z Verony a Vicenzy, dvorní dámou arcikněžny Marie. Toto manželství trvalo sedm let a narodilo se z něj pět dětí, z nichž Maxmilián se stal dalším pokračovatelem rodové linie Ditrichštejnů. Aby

⁴⁸⁹ NA, Morava, inv. č. 4093, 4094, 4095.

⁴⁹⁰ BALCÁREK, Pavel: *Kardinál František Ditrichštejn 1570–1636: Gubernátor Moravy*. České Budějovice 2007, s. 17.

⁴⁹¹ BALCÁREK, P.: *Kardinál František Ditrichštejn*, s. 27.

alespoň částečně pokryl dluhy, musel Zikmund z Ditrichštejna svým bratřím rozprodat část dědictví po otci a po smrti manželky vymáhal vyplacení jejího věna.⁴⁹²

Zikmund z Ditrichštejna představoval jiný typ úředníka, než bylo doposud u podkomořích obvyklé. Jednak nepocházel z rodu, který by byl na Moravě dlouhodobě usedlý, do moravské politiky mu umožnilo vstoupit vlastnictví kupařovického panství, nabyté krátce před svým jmenováním. Také nezastával žádný nižší zemský úřad, ale jeho osoba především reprezentovala politiku dvora. Kromě úřadu podkomořího byl také císařským radou a držel úřad dědičného šenka v Korutanech. Pro velké zaneprázdnění se také pravidelně nechával zastupovat na soudu, často to byl prokurátor Jakub starší Vojska z Bogdunčovic, ten zástupy na soudu přijímal s výhradou, že se nesmí jednat o spor týkající se královské komory.⁴⁹³

Z 11. února 1598 se dochovala jmenovací listina Zikmunda z Ditrichštejna,⁴⁹⁴ podkomořím byl prohlášen na zemském soudu v Brně, který začal v pondělí 15. února roku 1598,⁴⁹⁵ a svůj úřad zastával čtyři roky.

Vyhlášení podkomořího mělo svou ustálenou podobu. Panovník tradičně požádal zemského hejtmana, sudího a nejvyššího hofrychtěře a ti na zemských sněmech či soudech nového moravského podkomořího vyhlásili. U Zikmunda z Ditrichštejna známe přesnější detaily díky zápiskům Karla staršího ze Žerotína. Hejtman Fridrich ze Žerotína nového podkomořího představil a uvedl, že jedná z rozhodnutí panovníka a vyhlásil jej podkomořím. Potom k podkomořímu promluvil, ten ale neodpověděl. Podle popisu Karla staršího ze Žerotína to bylo neobvyklé, podkomoří pravděpodobně měl odpovědět. Hejtman se tedy obrátil na obec a hlavně na členy královské komory (města a kláštery), aby nového podkomořího měli v úctě a pokud budou potřebovat, aby se k němu obraceli o radu a pomoc. Když pak měl podkomoří odříkat přísahu, tak z neznalosti jazyka dával slovům jiné významy a pravděpodobně byl i terčem posměchu přítomných šlechticů. Karel starší ze Žerotína napsal: „... že se bylo i čemu smáti i čemu diviti, ještě snad co Morava stojí, aby cizozemec na ten úřad podán byl, se nestalo.“⁴⁹⁶

⁴⁹² BALCÁREK, P.: *Kardinál František Ditrichštejn*, s. 27–28.

⁴⁹³ MZA, RA Dietrichstein, kt. 127, inv. č. 380, fol. 67.

⁴⁹⁴ MZA, RA Dietrichstein, kt. 552, inv. č. 2327.

⁴⁹⁵ ZAOpO, RA Žerotínů Bludov, inv. č. 426, fol. 88r; SOkA Olomouc, AMO, Zlomky registratur, kt. 29, inv. č. 776.

⁴⁹⁶ ZAOpO, RA Žerotínů Bludov, inv. č. 426, fol. 88r. Více o chápání jazyka a jeho úlohu v politické komunikaci na Moravě blíže viz KNOZ, Tomáš: *Natus Moravus, Linguae bohemus. Národ, stát, jazyk*

Na tomtéž zasedání zemského soudu podal podkomoří z Ditrichštejna výhrady proti vyjádření zemského hejtmana Fridricha ze Žerotína. V listu místokanceléři Kryštofu Želivskému zdůraznil, že i když jej moravský hejtman potvrdil v úřadu, přesto návrh zasednout na zemském soudu po boku soudců nedostal. Považoval to za znevážení svého úřadu potažmo panovníka a odůvodňoval to tím, že toto místo předchozí podkomoří využívali. Stál o to, aby to bylo vyřešeno do konce zasedání zemského soudu.⁴⁹⁷ Jeho stížnost se pravděpodobně řešila mimo oficiální program zemského soudu, jelikož se v zápiscích Karla staršího ze Žerotína neodrazila. Ovšem žádná taková jistota v podobě kodifikovaných práv, týkajících se podkomořího postavení v rámci zemských sněmů a soudů, pokud nebyly probírány kauzy vztahující se k panovníkovi, neexistovala. Obecně bylo jmenování přísedících zemského soudu jasně dané, čtrnáct osob z panského a šest z rytířského stavu zasedalo podle své vážnosti a stáří. Přísedící soudci byli jmenováni z osob v zemi usedlých, a kromě těchto přísedících byli přítomni zasedání soudu i vyšší zemští úředníci v čele se zemským hejtmanem. Jednou z dalších podmínek bylo, že přísedící by měli být znalí práva a právních zvyklostí v Markrabství.⁴⁹⁸ Ze stížnosti přesně nevyplývá, jestli Zikmund z Ditrichštejna chtěl zasednout jako přísedící nebo mezi pozvanými moravskými úředníky. Pokud by chtěl zasednout jako přísedící, tak se pravděpodobně neuprázdnilo žádné místo mezi pány, či soudci v čele se zemským sudím nechtěli navrhnout Zikmunda z Ditrichštejna kvůli jeho krátkému působení v Markrabství. Když předchozí podkomoří Mikuláš z Hrádku zasedal jako přísedící zemského soudu, byl pravděpodobně důležitější jeho původ a držení statků v Markrabství moravském než úřad podkomořího.⁴⁹⁹ V případě následujícího podkomoří Jana Mošovského z Moravčina, který vystřídal na zemském soudu odcházejícího rytíře Mikuláše st. Kobylku, se můžeme spíše domnívat, že mu napomohlo uprázdnění místa a nedostatek soudců⁵⁰⁰ než jeho majetek na Moravě. Jan Mošovský z Moravčina byl totiž

a kultura na Moravě raného novověku. In: Morava a české národní vědomí od středověku po dnešek: Sborník příspěvků z konference Češi nebo Moravané? K vývoji národního vědomí na Moravě, konané dne 28. 2. 2001 v Brně. Brno 2001, s. 58–63.

⁴⁹⁷ NA, Morava, inv. č. 4128.

⁴⁹⁸ JANIŠOVÁ, J. – JANIŠ, D.: *Komentář k moravským zemským zřízením*, Sv. I, s. 261–268; KAMENÍČEK, F.: *Zemské sněmy*, díl II., s. 10–29.

⁴⁹⁹ ZAOpO, RA Žerotínů Bludov, inv. č. 426, fol. 6v.

⁵⁰⁰ O nedostatku vhodných osob na místa zemských soudců či přísedících si panovníkovi stěžovali moravští šlechtici opakovaně. To byl i důvod k odložení zemských soudů, viz NA, Morava, inv. č.

v podobném postavení jako Zikmund z Ditrichštejna, majetky na Moravě zakoupil krátce před získáním úřadu podkomořího, jinak totiž pocházel ze Slezska.⁵⁰¹ I v dalších zemích Koruny české byl na počátku 17. století problém obsazení zemského soudu aktuální, v Opavském knížectví několik let přelomu století právě z tohoto důvodu zemský soud nezasedal.⁵⁰²

Právní vzhled do zvyklostí Markrabství moravského ještě rozšíříme o popis praxe střídání osob z panského a rytířského stavu v úřadu podkomořího. Dohoda z roku 1523 o rozdělení moravských úřadů mezi pány a rytíře předpokládala, že úřad podkomořího mají obsazovat rytíři.⁵⁰³ K jejímu potvrzení znovu došlo Ferdinandem I. v roce 1538, ale v praxi se nedodržovala.⁵⁰⁴ Zástupci obou stavů se v úřadu podkomořího střídali tak, jak bylo popsáno v Tovačovské knize, tedy pán a rytíř.⁵⁰⁵ Střídání osob z panského a rytířského stavu v úřadu bylo jako závazné vnímáno i samotnými šlechtici. Když císař Rudolf II. v roce 1577 uvedl, že chce po svém nástupu ponechat v úřadu podkomořího Haugvice z Biskupic, byl to právě Haugvic, který mu odpověděl, že by jako osoba z panského stavu neměl dále funkci vykonávat, ale měl by po něm následovat zástupce rytířského stavu.⁵⁰⁶ Taktéž Mikuláš z Hrádku automaticky předpokládal, že jeho nástupcem bude šlechtic z panského stavu.⁵⁰⁷ Formální návrat ke zvyklostem zapsaným v Tovačovské knize byl přijat na zemském sněmu v roce 1620 s odkazem na „starobylý pořádek země této“.⁵⁰⁸

Praktická znalost prostředí, i těchto nepsaných zvyklostí, pravděpodobně Zikmundovi z Ditrichštejna chyběla. I přestože víme, na základě dochované korespondence z pozůstalosti bývalého podkomořího Mikuláše z Hrádku v rodinném archivu Ditrichštejnů, že podkomoří z Ditrichštejna znal předcházející kauzy a mohl

4930, 5021. Pro nedostatek vhodných kandidátů bylo v roce 1604 upuštěno od některých zásad, jako např. vhodný věk viz NA, Morava inv. č. 5169 či znalost právních poměrů v Markrabství viz NA, Morava, inv. č. 5086.

⁵⁰¹ NA, Morava, inv. č. 4637.

⁵⁰² Viz blíže VÝTISK, Stanislav: *Obsazování zemských úřadů na Opavsku v posledních letech vlády Rudolfa II.* In: *Studia historica Brunensia* 59, 2012, 1–2, s. 31–77.

⁵⁰³ MZA, Stavovské listiny, inv. č. 641; NA, Morava, inv. č. 54; KAMENÍČEK, F.: *Zemské sněmy*, díl I., s. 352–355; Blíže ke Kunovi viz SEICHTEROVÁ, H.: *Podkomoří Markrabství moravského, III. část*, s. 165–169.

⁵⁰⁴ NA, Morava, inv. č. 54. Ferdinand apeloval na stavy, aby mu byly tyto návrhy předkládány písemně viz KAMENÍČEK, F.: *Zemské sněmy*, Díl I., s. 132.

⁵⁰⁵ Viz BOČEK, A.: *Přehled Knížat*, nestr.

⁵⁰⁶ NA, Morava, inv. č. 1748, fol. 3–4.

⁵⁰⁷ NA, ČDMK, kt. 160, fol. 64.

⁵⁰⁸ JANIŠOVÁ, J. – JANIŠ, D.: *Komentář k moravským zemským zřízením*, Sv. I, s. 280.

v úřadu na podkomořího z Hrádku navázat.⁵⁰⁹ Hladkému přijetí jeho osoby mezi moravskou šlechtou nepomohla ani jeho žaloba na Karla staršího ze Žerotína, kterou podal v roce 1599. Podnětem k žalobě bylo zatčení Itala Jana Baptisti Pieria, o němž jako nejvyšší sudí rozhodl Karel starší ze Žerotína na základě rozkazu tehdejšího hejtmana Fridricha ze Žerotína. Ital Pierio vlastnil ovšem císařský ochranný glejt, díky kterému se měl podobným nedopatřením vyhnout, ale z nějakého důvodu se jím neprokázal nebo jej neměl u sebe. Zikmund z Ditrichštejna vedl žalobu ještě dalšími směry, nejenže obvinil Karla staršího ze Žerotína ze zatčení chráněné osoby, ale do řeči obžaloby také zahrnul Žerotínovu výpravu do Francie a jeho náboženské vyznání. Poukazoval na to, že během zasedání sněmů a soudů se v Žerotínových domech konala protestantská kázání a shromáždění.⁵¹⁰ Kdyby soudci rozhodli ve prospěch žaloby, Karel starší ze Žerotína by v lepším případě přišel o veškeré své majetky a byl by uvězněn, v tom horším by mohl přijít i o život.⁵¹¹ Do jaké míry byl v této žalobě zapojený i Zikmundův bratr, František z Ditrichštejna, nemůžeme určit, jistě by se takto ale na určitou dobu zbavil politického konkurenta.

Podkomoří z Ditrichštejna byl velmi aktivní v náboženských záležitostech královských měst, vyžadoval účast na katolických procesích jako manifestaci víry pod jednou. Dochoval se dopis hradištských konšelů, kteří obhajují svou neúčast na procesí a z listu se také dozvídáme, že v Hradišti nebyla delší dobu obnovena rada a konšelé podkomořího žádali, aby na obnovu přijel.⁵¹² Také se dochoval list olomouckým radním z roku 1599, kde podkomoří poručil, aby se na slavnost dostavili všichni radní a šli v procesí na předních místech. To samé skrze radní nařizuje i cechům, které měly nést korouhve s náležitou úctou. Kdyby někdo jít nechtěl, měli to nahlásit podkomořímu nebo je sami potrestat.⁵¹³ V prosazování náboženských záležitostí podkomoří z Ditrichštejna navazoval na náboženskou politiku svých dvou předchůdců, Hanuše Haugvice z Biskupic a Mikuláše z Hrádku.

Zikmund z Ditrichštejna zemřel náhle, necelé čtyři roky po svém nástupu do úřadu. Stalo se tak 4. ledna v devět hodin dopoledne po krátké nemoci, jak napsala jeho

⁵⁰⁹ MZA, RA Dietrichstein, kt. 127, inv. č. 380, fol. 143–147

⁵¹⁰ REJCHRTOVÁ, Noemi (ed.): *Karel starší ze Žerotína: Z korespondence*. Praha 1982, s. 152–155.

⁵¹¹ KNOZ, Tomáš: *Karel st. ze Žerotína: Don Quijote v labyrintu světa*. Praha 2008, s. 209–212.

⁵¹² MZA, RA Dietrichstein, kt. 127, inv. č. 380, fol. 14.

⁵¹³ SOKA Olomouc, AMO, Zlomky registratur, kt. 20, inv. č. 536.

manželka, když žádala zemské úředníky, aby kvůli projednání pozůstalosti nemusela odjíždět na zasedání soudu do Olomouce.⁵¹⁴ Jako příčinu smrti uvádí Petr Chlumecký psychické vypětí jak z procesu s Karlem starším ze Žerotína, tak i ze ztráty jeho dvou synů.⁵¹⁵ Tělo bylo nejprve uloženo u minoritů v Brně a 22. června 1602 se všemi poctami pochováno, spolu se Zikmundovými syny, v kryptě kostela sv. Jakuba v Brně.⁵¹⁶

I když jméno nového podkomořího Jana Mošovského z Moravčina bylo známo od září 1602, úřadu se ujal až následujícího roku. Tato situace mohla být pro královská města nepřehledná. Naznačují to listy radních z Uničova a Jihlavy Janu Mošovskému ve věci obnovení rady. Jeho odpověď byla, že úřad zatím nevykovává a své povinnosti začne plnit až po řádném jmenování.⁵¹⁷ V období, kdy Markrabství moravské nemělo svého podkomořího, instruoval panovník různé úředníky o plnění povinností náležejících podkomořímu. V roce 1602 byl pověřen obnovením olomoucké městské rady nejvyšší komorník Ladislav Berka z Dubé a z Lipé.⁵¹⁸ K tomu se dochovala jak žádost olomouckých, tak Rudolfova instrukce Berkovi z Dubé i odpověď samotného Ladislava Berky, že do rady jmenoval katolíky.⁵¹⁹ Podobně podrobně víme o obnovení znojemské a jihlavské rady.⁵²⁰ Radní z Uničova, Kyjova a Hradiště si ve stejném roce mohli s panovníkovým svolením radu obnovit sami.⁵²¹

Podkomoří Mošovský z Moravčina byl dosazen do úřadu pravděpodobně v listopadu či prosinci roku 1603, jak to vyplývá z korespondence mezi ním a královskými městy.⁵²² Věnujme krátce pozornost původu a majetkové situaci nového podkomořího Jana Mošovského z Moravčina. Rod Mošovských pocházel zřejmě z polské části Slezska, kde se ves Moravčín/Moravičín nachází poblíž kláštera v Třebnici. Když jeho otec Tobiáš Mošovský zemřel, staral se o něj a jeho bratry – Felixe, Petra a Jiřího, strýc David Mošovský z Moravčina, který vlastnil panství Dolní Benešov u Opavy. David Mošovský zemřel bez dědiců, majetek podělili jeho

⁵¹⁴ ZAOpO, AO, karton 9, fol. 302–304.

⁵¹⁵ Des Rathsherr und Apothekers Georg Ludwig Chronik von Brünn (1555–1604). Herausgegeben von P. Ritter v. Chlumecký. Brünn 1859, s. 80, pozn. 154.

⁵¹⁶ SCHMIDL, J.: *Historiae Societatis Jesu*, Pars II., s.312–313, N.140.

⁵¹⁷ NA, Morava, inv. č. 4637, 4809, 4981, 5031 a 5173.

⁵¹⁸ SOKA, Olomouc, AMO, sg. 1304, fol. 121.

⁵¹⁹ NA, Morava, inv. č. 4758.

⁵²⁰ NA, Morava, inv. č. 4769 a 4851.

⁵²¹ NA, Morava, inv. č. 4779, 4780, 4832.

⁵²² NA, Morava, inv. č. 5024, 5031, 5040.

synovci.⁵²³ Roku 1602 koupil Jan Mošovský od Vratislava Bernarta ze Stvolové statek Stražisko u Prostějova a do zemských desek byla tato smlouva zapsána v roce 1604.⁵²⁴ Tak se Jan Mošovský z Moravčina s manželkou Johankou Kobylkovnou z Kobylí usadili na Moravě. Mimo to byl Jan Mošovský také biskupským leníkem, léno Životice přebíral nejdříve spolu se svými bratry, od roku 1579 jej držel sám.⁵²⁵ Ve starší literatuře bývá rod Mošovských označován za silné či radikální katolíky, i to mohlo být předpokladem zisku úřadu moravského podkomořího.⁵²⁶

O svém jmenování do úřadu podkomořího věděl Jan Mošovský z Moravčina přes rok. Než však byly splněny všechny náležitosti k řádnému jmenování, úřad nevykonával. Jakmile byl do úřadu dosazen, navázal na náboženskou politiku svých předchůdců Mikuláše z Hrádku a Zikmunda z Ditrichštejna, a to zejména v ovlivňování konfesního složení královských městských rad. Podle skutečnosti, že Uničovským, Hradištským a Novojičínským bylo dovoleno obnovení rady bez přítomnosti panovníkova zástupce, jen s jeho písemným svolením, usuzujeme, že v těchto městech konfesní problém v radách nebyl tak velký.⁵²⁷ Do jiných měst byli vysláni zástupci panovníka osobně (hejtman, podkomoří či jiní delegovaní šlechtici), např. do Znojma, kde se radní zdráhali vykonat přísahu na zřízení zemské. Radní města Znojma byli také napomínáni, aby se aktivně spolu s cechy účastnili procesí Božího Těla.⁵²⁸ S tlakem podkomořího potažmo panovníka na doporučení konkrétních radních na uprázdněná místa nesouhlasili radní v Jihlavě a ve Znojmě, např. konšelé v Jihlavě se bránili tomu, aby při obnovení rady bylo vyměněno šest radních, když byla uprázdněna pouze tři místa. Považovali to za velký zásah do svých svobod a své nároky dokládali opisy starších privilegií, podle nichž bylo možné, aby si členy a obsazení rady navrhovali sami a podkomoří je, jako zástupce panovníka, pouze potvrdil a přijal jejich přísahu. Po těchto neshodách nakonec rada v Jihlavě obnovena nebyla a na další žádost jihlavských radních (v roce 1606) bylo podkomořímu z panovnícké kanceláře doporučeno, aby se

⁵²³ ŠTĚPÁN, Václav: *Soupis pozůstalosti Davida Mošovského z Moravčina jako pramen k poznání životního stylu šlechty na konci 16. století*. Časopis Slezského zemského muzea, Série B, 62, 2013, s. 274–276.

⁵²⁴ Moravské zemské desky 1567–1642 III. Kraj Olomoucký. Ed. František Matějka. Praha 1953, s. 389.

⁵²⁵ ZAOpO, LDK, inv. č. 423, s. 14; VIDLIČKA, Jiří: *Lenní dvůr Kroměříž*. Sv. 46, Lenní statek Dolní Životice a Hertice. (Inventář). Olomouc 2016, s. 5.

⁵²⁶ Viz TESAR, Petr: *Nejstarší dějiny enklav moravských na Opavsku*. Věstník matice opavské 26, 1921; TESAR, Petr: *Nejstarší dějiny enklav moravských na Opavsku*. Věstník matice opavské 28, 1922.

⁵²⁷ Viz NA, Morava, inv. č. 4779, 4780, 4832, 4931.

⁵²⁸ NA, Morava, inv. č. 4769 a 4877.

držel onoho „starobylého obyčeje“ a radu obnovil.⁵²⁹ O několik let později (v letech 1610–1611) poukazovali jihlavští radní ve sporu s podkomořím o obnovení městské rady opět na stará privilegia. A tehdejší zemský hejtman Karel starší ze Žerotína opět doporučil, aby byla rada obnovena podle toho, jak si to jihlavští přejí, navíc s douškou, že Jihlava je pro krále Matyáše důležitým městem, a tak by tyto záležitosti neměly být řešeny konfliktně.⁵³⁰ Jihlavští měli pro vyjednávání o městských záležitostech nespornou výhodu, šlo o horní město, kde byla na začátku 17. století těžba obnovena a tamní stříbrné doly byly pro každého zeměpána vítaným zlepšením příjmů.⁵³¹

Snaha podkomořího Mošovského z Moravčina udržet katolický řád a do městských rad jmenovat osoby víry pod jednou je patrná i z jeho připomínek k podkomořské instrukci. Ke třetímu bodu, který zmiňuje obnovování městských rad, zdůraznil, že v některých královských městech je katolíků velmi málo a je potřeba do těchto rad vybírat osoby katolického vyznání.⁵³²

Léta 1607 až 1611 byla v soustátí pod českou korunou ve znamení politických změn. Změny v politickém klimatu se neprojevovaly jen v zemích Koruny české, ale i v zemích Svaté říše římské, kde se o moc přetahovala katolická a protestantská uskupení. Současně s těmito mocenskými tlaky vstoupil také arcivévoda Matyáš do boje o českou korunu. Matyáš se snažil působit jako mírotvorce, uzavřel mír se Štěpánem Bočkajem, ukončil čtrnáctidenní válku s Turky a prostředníkem v obraně těchto mírových smluv měla být Morava. Koncem roku 1607 se na zámku Rosice Karla staršího ze Žerotína uskutečnila schůzka Moravanů, Uhrů a Rakušanů o udržení Matyášem dosažených mírů. Do čela této protipanovnické opozice se postavil katolík Karel z Lichtenštejna. V dubnu roku 1608 byl svolán zemský sněm do Ivančic, bez souhlasu panovníka Rudolfa II. Na sněmu byly projednávány otázky konfederace s Uhry a Rakušany a sesazení místodržícího hejtmanského úřadu Ladislava Berky z Dubé. Sněmu se měly účastnit všechny stavy, tedy i města a duchovenstvo.⁵³³ Právě v tomto případě zasáhl podkomoří Mošovský, který zachoval loajalitu Rudolfovi II.,

⁵²⁹ d'ELVERT, Ch. (hrg): *Chronik der königlichen Stadt Iglau*, str. 232–238.

⁵³⁰ NA, Morava, inv. č. 5254 a 5755.

⁵³¹ Více viz: VOSÁHLO, Jiří: *Hornictví mezi počátkem 16. století a dvacátými léty 17. století*. In: PÍSKOVÁ, Renata (ed.): *Jihlava*. Praha 2009, s. 286–303.

⁵³² NA, ČDKM, k. 161, fol. 603; *Chronik der königlichen Stadt Iglau (1402–1607) von iglauer Stadtschreiber Martin Leupold von Lowenthal*. Herausgegeben von Christian d'Elvert, Brunn 1861, str. 222–223.

⁵³³ VÁLKA, Josef: *Dějiny Moravy Díl 2*, s. 86–88.

když v březnu roku 1608 objížděl královská města a zakazoval jim účast na ivančickém sněmu. Postupoval na základě přímého nařízení panovníka a ten jej za jeho horlivost pochválil.⁵³⁴ Z dochované podkomořské korespondence zjišťujeme, že v rámci těchto bouřlivých událostí nemohl podkomoří zcela vykonávat své povinnosti, jako např. inventarizace klášterů.⁵³⁵ Ještě v červnu stejného roku se Morava připojila k zemím konfederace pod Matyášovou vládou. České království zůstalo pod vládou Rudolfa II. a čeští stavové dosáhli na sněmu v roce 1609 tzv. Majestátu, tedy panovníkem garantované náboženské svobody.⁵³⁶ Poté co byl Matyáš korunován v roce 1611 českým králem, opět sjednotil země Koruny české pod jednou vládou.

Tento kontext politické a náboženské situace nám pomáhá lépe pochopit vzájemné vztahy Čech a Moravy, a podmínky, v kterých nastoupil nový podkomoří krále Matyáše. V jeho období se na Moravě více prosazuje další centralistický orgán habsburské správy, apelační soud. Jako se těžko na Moravě prosazovala Česká komora, tak podobně to bylo i v případě apelačního soudu. Krátce připomeňme, kdy a proč vznikl.

Apelační soud, v literatuře nazývaný i rada nad apelacemi, vznikl instrukcí Ferdinanda I. v roce 1548 jako důsledek porážky stavovského odboje v roce 1547. Problematiku názvu této instituce řešil ve své práci Jaroslav Pleskot, který se přiklání právě k obecnějšímu názvu apelační soud.⁵³⁷ Vznik apelačního soudu odrážel panovníkovy centralistické tendence a politickou situaci po roce 1547. Soud byl vytvořen jako reakce na porážku stavovského odboje, ale jeho zřízením byl nejvíce zasažen městský stav. Jednalo se o soud, který byl zaměřen na města a městské právo, panovník skrze jím jmenované apelační rady mohl kontrolovat právní život ve městech. K soudu se mohl odvolat kdokoliv, kdo nebyl spokojen s rozhodnutím městských soudů, a to ve všech zemích Koruny české. Soud měl rozhodovat o civilních a trestních záležitostech nad městy, měšťany a obyvateli ve městech.⁵³⁸ Apelační soud měl sice pravomoci na celém území Koruny české, ale vzhledem k tomu, že vůči moravským

⁵³⁴ KAMENÍČEK, F.: *Zemské sněmy*, II., s. 451; MZA, Bočkova sbírka, č. 2315, 2316, 2317; NA, Morava, inv. č. 5695.

⁵³⁵ NA, Morava, inv. č. 5688.

⁵³⁶ VOREL P.: *Velké dějiny*, sv. VII., s. 411–413.

⁵³⁷ PLESKOT, Jaroslav: *Apelační soud v první fázi svého působení (od poloviny 16. století do počátku 17. století)*. Praha 2016, s. 23–26 (nepublikovaná dizertační práce).

⁵³⁸ ADAMOVIČ, Karolina: *Apelační soud v českém království v letech 1548–1651*. In: Pocta akademiku Václavu Vaněčkovi k 70. narozeninám. Praha 1975, s. 101–103.

městům neměl panovník tak silné páky, případů odvolávání k apelačnímu soudu v druhé polovině 16. století mnoho není. Situace byla podobná jako u české komory, která taktéž měla dohlížet na komorní záležitosti v markrabství, ale fakticky se to nedělo. Jak napsal podkomoří Hanuš Haugvic z Biskupic v roce 1578, nebylo žádoucí, aby se obyvatelé měst a poddaní odvolávali k apelačnímu soudu. Znevažovalo by to právní statut měst a ta by mohla přestat rozsudky vydávat.⁵³⁹ Město Brno během dědického sporu s Adamem Slavatou z Chlumu také nechtělo odvolání ze svého rozsudku k apelačnímu soudu, a to ještě v roce 1614.⁵⁴⁰

Změna na moravském markraběcím stolci již podkomořího Jana Mošovského z Moravčina nezasáhla. Rytíř Mošovský zemřel v potyčce,⁵⁴¹ z pramenů vyplývá, že se tak muselo stát mezi červencem a prosincem roku 1608 či na začátku roku 1609. Na konci června 1608 ještě napsala podkomořímu odpověď jihlavská rada a v únoru 1609 byla už manželka Jana Mošovského, Johanka, uváděna jako vdova.⁵⁴² Nový podkomoří Karel Haugvic z Biskupic byl jmenován králem Matyášem 27. června 1609 v Olomouci na biskupském dvoře.⁵⁴³

Karel Haugvic z Biskupic na Rokytnici na Linhartovech a Králících byl synem Václava Haugvice z Biskupic na Linhartovech. Když zemřel Václav Haugvic, tak jeho syn Karel ještě nebyl plnoletý a správu majetku převzal Václavův bratr Jáchym Haugvic, nejvyšší sudí a posléze moravský hejtman. Karel Haugvic převzal nejen statek Linhartovy po svém otci, ale i po svém strýci Jáchymovi Haugvicovi, který neměl žádné mužské potomky.⁵⁴⁴ Podobně jako jeho prapředek v podkomořské funkci, Hanuš Haugvic z Biskupic a na Račicích, byl i Karel Haugvic katolík.

Pro období podkomořího Karla Haugvice z Biskupic se, hlavně v prvním desetiletí, nemůžeme opřít o dostatek dochovaného materiálu. Předpokládáme, že jako úředník Matyáše, moravského markraběte a pozdějšího českého krále, zajišťoval jeho

⁵³⁹ NA, Morava, inv. č. 2471.

⁵⁴⁰ NA, Morava, inv. č. 5955.

⁵⁴¹ Informace, že byl podkomoří Jan Mošovský zabit v potyčce vychází z TESARĚ, P.: *Nejstarší dějiny enklav*, s. 16; d'ELVERT, Ch. (hrg): *Chronik der königlichen Stadt Iglau*, s. 269. Tesař ještě uvádí, že mělo jít o nábožensky motivovaný útok, kde a kdy k tomu došlo a jestli se opravdu jednalo o náboženské záležitosti se nepodařilo, zatím, ověřit a dohledat.

⁵⁴² 30. dubna 1608 mu byl adresován dopis viz SOkA Olomouc, AMO, kniha č. 200, pag. 38–39, olomoučtí ve věci ivančického sněmu; 3. května ve stejné věci odpovídají brněnští radní viz AMB, AMB, kniha č. 89, fol. 327r–328v; NA, Morava, inv. č. 5738.

⁵⁴³ d'ELVERT, Ch. (hrg): *Chronik der königlichen Stadt Iglau*, s. 269.

⁵⁴⁴ *Vlastivěda Moravská II. Přerovský okres*. Brno 1927, s. 363; ŠETKOVÁ, Lucie: *Velkostatek Linhartovy*. Inventář. Opava 2013, s. 4.

komorní příjmy a v prvním roce v úřadu pravděpodobně ještě musel utvrzovat královská města o platnosti příkazů z Matyášovy moravské kanceláře.⁵⁴⁵ Způsob jeho jmenování a vyhlášení na biskupském dvoře sice neodpovídá tradičnímu jmenování, ale pravděpodobně v rámci přijetí markraběte Matyáše a pozdějších událostí nevyvolal žádnou odmítavou reakci, nebo se nám alespoň takový list nedochoval. Ostatně všechny náležitosti jistě byly splněny, protože Karel Haugvic byl uznáván a vykonával svůj úřad dalších 25 let. Hanuš Haugvic z Biskupic začal úřadovat krátce po svém jmenování a již 15. července 1609 odpovídala brněnská rada na jeho suplikaci.⁵⁴⁶ Pravděpodobně i platby podkomořímu za obnovení rady a jiné záležitosti zůstaly beze změn, v knize počtů města Uničova je uvedeno, že plat za obnovu rady 24 zlatých z roku 1608 byl odveden podkomořímu Karlu Haugvicovi v roce 1610, rada totiž nebyla v tom roce obnovena. Uničovští radu obnovovali v druhé polovině srpna.⁵⁴⁷

V prvních letech v úřadu nemusel podkomoří, v důsledku politiky krále Matyáše, vyvíjet takový tlak na královská města v náboženských záležitostech, při jmenování rad apod. Upozorňuje na to i hejtman ze Žerotína, aby znojemští nebyli nuceni k povinné účasti na procesí Božího Těla.⁵⁴⁸ Taktéž v žádostech novému panovníkovi čteme prosby, aby radní a jiné městské úřady pokud chtějí, mohli vynechat přísahu na Pannu Marii a všechny svaté.⁵⁴⁹ Ani o několik let později nevidíme v korespondenci o obnovování rady náboženský akcent,⁵⁵⁰ což bychom mohli vysvětlit vývojem dalších událostí a habsburskou rekatolizační politikou. V druhé dekádě podkomoří řešil hlavně finanční záležitosti královské komory. Objevily se i novinky, kdy se královská města měla podílet na financování poštovních služeb, ale i starší kauzy, např. znovu zaváděný systém vykazování městských počtů.⁵⁵¹

Podkomoří Karel Haugvic se účastnil sněmů až do roku 1634. V lednu 1636 na tradičním tříkrálovém sněmu v Olomouci je jako podkomoří zapsán už František hrabě

⁵⁴⁵ NA, Morava, inv. č. 5750.

⁵⁴⁶ AMB, AMB, kniha č. 89, fol. 508v–509r.

⁵⁴⁷ SOkA Olomouc, Archiv města Uničov, kniha č. 293, fol. 27v.

⁵⁴⁸ NA, Morava, inv. č. 5838.

⁵⁴⁹ ZAOpO, RA Žerotínů Bludov, kniha č. 9, fol. 480r.

⁵⁵⁰ NA, Morava, inv. č. 5936.

⁵⁵¹ NA, Morava, inv. č. 6009, 6014, 6038.

Magnis na Strážnici.⁵⁵² V roce 1638 po smrti Karla Haugvice se projednávala jeho pozůstalost, o níž se dělili jeho synové Jan Karel a Ladislav Alois.⁵⁵³

Na přelomu století a v dalších dvou desetiletích se v úřadu podkomořího odrážely politické a náboženské záležitosti Moravy. Nový panovník, kterého přijalo Markrabství moravské, taktéž využil úřadu podkomořího ke správě vlastních financí. Vzhledem k tomu, že neznáme pozadí jmenování, nemůžeme zcela zodpovědět otázku dle jakých kritérií markrabě Matyáš, pozdější český král, volil svého úředníka. Je velmi zajímavé, že podkomoří Haugvic, jako příslušník panského rodu, opět splňoval onen nekodifikovaný úzus přijetí příslušníka panského stavu po rytířském. Pravděpodobně byl i schopný úředník, protože svou práci zastával velmi dlouhou dobu. Oproti tomu podkomoří Mošovský a Zikmund z Ditrichštejna úřad vykonávali kratší dobu a oba se etablovali v moravské politice jen nedlouho před svým jmenováním.

⁵⁵² MATĚJEK, František (ed.): *Moravské zemské desky 1567–1642*. II, část 3, Kraj olomoucký. Praha 1953, s. 571.

⁵⁵³ MATĚJEK, F. (ed.): *Moravské zemské desky 1567–1642*. II, část 3, s. 626–627.

10. Závěr

Předmětem této dizertační práce se stal úřad podkomořího na Moravě v průběhu 16. a v prvních dvou desetiletí 17. století. Úřad, resp. podkomoří substituoval na Moravě celou komorní správu, a i když správa panovnických financí byla velmi podstatnou součástí jeho pravomocí, studie se snažila ukázat, že osobnost podkomořího zasahovala i do politického a náboženského dění na Moravě. Byl ryze královským, resp. dvorským úřadem, ale patřil mezi nejvyšší úředníky v Markrabství moravském. Limity poznání samozřejmě jsou, prameny nejsou vždy kompletně dochované a jejich roztržitost znemožňuje dát na všechny otázky uspokojivou odpověď. Podstatné pro tento výzkum bylo vytvořit prosopografie jednotlivých podkomořích, analyzovat jejich majetkovou, rodinnou a konfesní situaci. Právě jejich majetkové a rodinné zázemí, postavení v rámci hierarchie šlechtické společnosti a zohlednění vyznání zásadně ovlivňovalo způsob uchopení úřadu podkomořího.

Jedinečnost úřadu na Moravě spočívala i v tom, že úřad podkomořího nepodléhal české komoře, ale korespondenci vedl podkomoří přímo s panovníkem. I když se česká komora snažila o jistou subordinaci, ta fakticky nikdy neexistovala. Podkomoří do 60. let 16. století, tedy do zřízení úřadu rentmistra, byl jediným úřadem, resp. úředníkem, který měl správu veřejných financí na starosti.

I když časové vymezení práce je 16. a počátek 17. století, bylo žádoucí popsat úřad podkomořího i před rokem 1500. Správa komorních financí byla prioritně zaměřena na získávání půjček a hotových peněz pro panovníky Jagellonské dynastie až do nástupu Habsburků. Díky tomu byl pro panovníky podkomoří důležitým úředníkem, měl přehled o královském majetku a získával komorní finance. Třecí plochy v tomto období najdeme hlavně v souvislosti s jednáním s královskými městy. Stížnosti podkomořího Jiřího z Vlašimi (1507–1521) na nedostatečné respektování úřadu a jeho osoby, coby osoby příslušníka panského stavu. Z náznaků víme, že se podkomoří z Vlašimi v královských městech snažil dosadit do rad okruh jemu zavázaných měšťanů. Tento postup nemůžeme, bohužel, sledovat podrobněji, nejen kvůli nedochování pramenů, ale i pro rostoucí turecké válečné ohrožení a tím přesunutí pozornosti panovníka, resp. podkomořího opět k finančním otázkám.

S nástupem Ferdinanda I. stoupl tlak na revindikaci statků královské komory na Moravě, která zde nepostupovala tak důsledně jako v Čechách. Nový panovník se zaměřil hlavně na finanční otázku a snahu sjednotit a zpřehlednit tristní stav vybírání komorních peněz, ve městech v tomto období nadále pokračovaly tzv. sociální nepokoje a podkomoří Jan z Kunovic (1527–1545) je mírnil. Vystupoval v těchto záležitostech nepochybně v souladu s politikou panovníka, která potlačovala vzrůstající emancipační tendence městských obcí.

Kromě revize financí a královských majetků na Moravě, požadoval Ferdinand I. také hned od počátku po podkomořím, dohledat starší listiny týkající se chodu úřadu. Zde je možné vysledovat počátek byrokratizace úřadu, ve starším období byl úřad ukotven pouze v sepsání Ctibora Tovačovského z Cimburka. Disciplinace úřadu podkomořího dostala jasné obrysy panovnickou instrukcí, kterou máme poprvé zmíněnou v 50. letech 16. století. Přemek z Víckova (1546–1561) ji prokazatelně od panovníka dostal, její podobu však neznáme a o existenci víme jen na základě zmínky v korespondenci. Na rozdíl od pozdějších verzí, tato mohla být jen stručná. Další instrukce už velmi podrobně vymezují povinnosti podkomořího v rámci komorních financí, náboženských otázek a kontroly školství v královských městech, dále inventarizace klášterních majetků, dosazování opatů či abatyší. Podařilo se prokázat, že podkomoří přidávali do instrukcí vlastní poznatky ke správě úřadu a o jejich podněty se instrukce rozšiřovaly.

S postupnou byrokratizací panovnického aparátu rostl tlak na královské úředníky. Z dochovaných podkomořských instrukcí vidíme, jak vysoké nároky na ně panovník kladl, a to se odrazilo i ve stále obtížnějším hledání vhodného aspiranta. A to nejen při uprázdnění místa, ale i během probíhajícího mandátu podkomořích máme doložené žádosti o propuštění z úřadu. Jan z Kunovic byl podkomořím 19 let a během této doby máme doloženou jeho žádost o zproštění úřadu. Důvody neuvedl, ale také si nemůžeme být jisti, zda byla jediná. Na základě stížností podkomořího Mikuláše z Hrádku (1578–1597) už si můžeme udělat jasnou představu o problémech, které šlechticům tento úřad přinášel. Mikuláš z Hrádku akcentuje nelehkou finanční stránku, podkomoří nedostával žádný jiný pravidelný příjem, než jednou ročně dohromady 120 zlatých za obnovu rad v královských městech. Tento příjem se během let nijak nenavýšoval a samozřejmě zdaleka nepokryval náklady na cestování, ubytování,

zvýšené nároky na vedení vlastní agendy, popř. písaře či menší kancelář. Podkomoří Mikuláš z Hrádku dále uváděl zdlouhavé dokazování při proplácení nákladů z dvorské účetny, zpoždování plateb a složité dokladování vydaných částek. Ještě zohledněme neexistenci jednotného sídla či stálé podkomořské kanceláře a s tím spojené vyšší náklady na písaře a psací potřeby. I když v instrukcích čteme, že podkomoří měl k úřadu nárok na jednoho či dva písaře, jejich proplácení obvykle vázlo.

S růstem finanční, soudní a další agendy v průběhu 16. století postupně vznikaly úřady, které část podkomořské agendy přejímaly. V oblasti soudní to byl již v první polovině 16. století prokurátor. V těsné spolupráci byl podkomořský úřad také s hofrychtěrem, jehož mohl podkomoří dokonce dočasně pověřit svým zastupováním, především ve styku s královskými městy. V roce 1567 pak byl na Moravě pro správu důchodů a komorních financí zřízen úřad rentmistra. Tento úředník postupně převzal kontrolu nad výběry daní a vymáháním komorních financí. Ovšem tento výzkum doložil, že do konce 16. století podkomoří stále dostával zprávy o soudních sporech subjektů královské komory a účastnil se jich a přetrval také jeho dohled nad správou veřejných financí, i když faktický výběr byl v rukou rentmistra.

Od druhé poloviny 16. století úřad podkomořího častěji zasahoval do náboženských záležitostí v královských městech. Prvním podkomořím, u kterého máme doloženou dlouhodobou formální korespondenci s biskupem Markem Kuenem, byl Přemek z Víckova. Nástup reformačních tendencí v Olomouci a dalších královských městech, které se začaly intenzivně šířit od 50. let 16. století, biskup Marek Kuen nemohl ignorovat. V jeho korespondenci vidíme spíše údiv nad náboženským děním, podkomořimu posílal stížnosti na chování protestantů a žádal ho o nápravu. Biskup v podkomořím (a dalších, např. hejtmanovi) hledal spojence, osoby, které by podpořily jeho argumentaci vůči panovníkovi a také vůči královským městům. Kuenovi nástupci byli v konfesních záležitostech aktivnější a již se na podkomoří neobraceli jen se stížnostmi a žádostmi o řešení. Biskupové se sami zasazovali, aby mezi nejvyššími moravskými úředníky byli zástupci katolické víry, a tedy spojenci protireformačních snah. Na základě dochované korespondence víme o podezření podkomořího Jetřicha z Kunovic, že se o jeho odchod z úřadu zasloužil biskup Prusinovský. I když by si komunikační síť olomouckého biskupa Viléma Prusinovského zasloužila podrobnější výzkum, tak můžeme potvrdit, že podezření Jetřicha z Kunovic bylo opodstatněné.

Jetřich z Kunovic byl reprezentantem moravské nekatolické šlechty a biskup Prusinovský byl naopak silným hybatelem protireformace na Moravě. Kunovicův nástupce Jáchym Zoubek ze Zdětína (1566–1571), katolík se silnou rodinnou vazbou na biskupa, když jeho manželkou byla biskupova sestra, biskupovi na místě podkomořního vyhovoval více. Právě Jáchym Zoubek je prvním podkomořím, jenž začal ovlivňovat náboženské složení městských rad. Instrukci k tomuto postupu dostal od panovníka, ovšem do jaké míry sám biskup Prusinovský informoval panovníka o důležitosti konfesně jednotných rad, nelze doložit. Nástupcem Jáchyma Zoubka ze Zdětína byl katolický šlechtic Hanuš Haugvic z Biskupic (1571–1578). Dochovaná korespondence i jeho aktivní role v protireformační politice v královských městech naznačuje, že hybatelem byl spíše on, než biskup. Bylo to dáno i obdobím, kdy se na biskupském stolci rychle vystřídaly tři osobnosti a byla narušena kontinuita protireformačních snah. Hanuš Haugvic také ve svých připomínkách k instrukci úřadu zdůraznil potřebu svěřit podkomořimu rovněž dohled nad školami, jelikož hybatelem reformace v královských městech bylo právě luteránské školství. Podkomoří Haugvic se zasadil o snížení počtu nekatolíků v městských radách a energičtěji zamýšlel postupovat i proti dosazování nekatolických kněží na městské fary.

Biskup Prusinovský se také snažil zvýšit počet konverzí mezi protestanskou šlechtou. Jedna z jeho úspěšných byla v případě pozdějšího podkomořního Mikuláše z Hrádku, jehož rod byl protestanský. Největší biskupský vliv na osobu podkomořního vidíme právě u zmíněného Mikuláše z Hrádku. Tento byl biskupu Prusinovskému zavázán za umožnění studií, což můžeme nejmarkantněji rekonstruovat na základě bohaté korespondence mezi Prusinovského nástupcem Stanislavem Pavlovským z Pavlovic a podkomořím Mikulášem z Hrádku. V korespondenci biskupa Pavlovského podkomořimu se prolínají formální i neformální roviny, čteme přání ke katolickým festivítám, ale i provázanost kmotrovstvím či, v případě úmrtí Mikulášova syna, poskytnutí katolického kněze k zaopatření. Biskup Pavlovský usiloval i o konverzi Mikulášovy manželky, která nebyla katolička, ale úspěšný nebyl. Mikuláš z Hrádku dále veřejně demonstroval svou víru účastí na procesích a katolických slavnostech. I když podkomoří biskupovi několikrát psal, aby u panovníka podpořil jeho žádosti o zproštění úřadu, je pravděpodobné, že biskup nechtěl přijít o svého spojence, a to nejen ve vztahu ke královským městům. Nástupci Mikuláše z Hrádku byli opět

katolického vyznání, jasnou vazbu na biskupa Ditrichštejna měl jeho bratr Zikmund z Ditrichštejna (1598–1602), ale díky krátkému působení tohoto podkomořího v úřadu nemůžeme v pramenech doložit jeho názorový soulad s biskupem. I Jan Mošovský z Moravčina (1603–1608) zřetelně držel protireformační politiku a v královských městech i kláštorech uplatňoval svůj katolický pohled.

I když se vhodná osoba katolického vyznání hledala panovníkovi velmi těžce, byla hlavně v posledních dvou desetiletích 16. století a v prvním decenniu století následujícího, stále otázkou konfese jedním z nejdůležitějších kritérií při výběru kandidáta. Vedle neustálého cestování, časté účasti při sporech subjektů královské komory a finančního zatížení, to byla rovněž nutnost přiklonit se v konfesním boji otevřeně na jednu stranu, což odrazovalo možné uchazeče o královský úřad. Od druhé poloviny 16. století vzrůstal tlak, aby královský úředník aktivně vystupoval proti nekatolíkům v královských městech. Důležitost, jíž panovník náboženským problémům v zemi přikládal, vyplývá i z toho, že se podkomoří postupně dočkal přidání dalších úředníků přebírajících část jeho dosavadní agendy (komorní prokurátor, rentmistr) a tím ubírání fiskálního rámce úřadu. Sám podkomoří se tak mohl efektivněji zapojit do řešení čím dál ožehavějších konfesních sporů. Právě z toho důvodu se však také úřad stával pro moravskou aristokracii méně a méně zajímavým, a to i vzhledem k vysokému počtu protestantů mezi moravskou šlechtou. Kodifikace jeho pracovní náplně svazovala vliv podkomořího na komorní záležitosti, vymezovala jeho nezáviděníhodné postavení v politickém, a hlavně konfesním životě země.

Zajímavé zjištění přineslo porovnání průběhu volby jednotlivých podkomořích ve vymezeném časovém rámci. Volba a jmenování podkomořího si udržely stálou formu, kdy panovník žádal o návrhy přední moravské úředníky. Pro starší období předpokládáme, a to až do poloviny 16. století, podobnou volbu jako u jiných moravských úřadů, a to formou hlasů (vota). Oproti volbě např. moravského hejtmana (kde hlasovalo 21 šlechticů) byly o návrh požádány 3–4 osoby, jejichž hlasy měly doporučující charakter vzhledem k tomu, že se jednalo o královský úřad. Většinou byli osloveni zemský hejtman a dva příslušníci zemského soudu, kteří mohli být doplněni o další vybrané osoby, například místokancléře či biskupa. V některých případech se v pramenech dochovala i jména navrhovaných osob, po smrti Mikuláše z Hrádku v roce 1598 byl jedním z možných kandidátů na místo podkomořího i Karel starší ze Žerotína.

Volba ovšem padla na Zikmunda z Ditrichštejna, kterého naopak žádný z dotázaných nezmiňoval. I přes silnou opozici moravských stavů tak vidíme kolem roku 1600 změnu ve výběru podkomořích. Na základě nastíněných událostí ovšem není překvapením, že byl zvolen katolický šlechtic s rodinnými vazbami na biskupa. Když totiž panovník nenašel vhodného kandidáta z moravské aristokracie, neváhal dosadit na místo podkomořího šlechtice, který neměl vazby na moravské Markrabství či šlechtu, Zikmund z Ditrichštejna neměl navíc ani větší právní povědomí a znalost jazyka.

Panovníci Habsburského domu po svém nástupu na český trůn poměrně rychle začlenili podkomořího do byrokratického aparátu habsburského soustátí. V prvních dvou desetiletích po nástupu Ferdinanda I. na trůn byla pozornost soustředěná na revindikaci statků a vyjednávání půjček od subjektů královské komory. Podkomoří z Víckova v 50. letech 16. století ještě odmítl jednat o půjčce pro panovníka od duchovního stavu, ovšem další podkomoří už takový sklon k polemice v těchto otázkách neměli nebo se nám nedochovaly žádné zprávy. V pozdějším období, od 60. let 16. století, již vidíme tlak nejen na finanční, ale i náboženské záležitosti. Protireformační snahy v královských městech byly samozřejmě ještě záležitostí biskupskou, ale v součinnosti s podkomořím byl tento tlak pro královská města určující.

Události prvních tří desetiletí 17. století ještě urychlily průběh byrokratizace a profesionalizace správy komorních financí na Moravě, podkomoří proto ztrácel tuto důležitou úlohu, kterou přebírali profesionalizovaní úředníci, nižší šlechtici či osoby městského stavu, a jeho role se stala ve vztahu ke královským městům víceméně symbolickou.

Studie se snažila prokázat, že úřad podkomořího v průběhu „dlouhého“ 16. století a na počátku 17. století prošel velkými změnami. Nejdříve byl jen rámcově ukotven v právním systému Markrabství moravského a jeho stěžejní část spočívala v konsolidaci a zajišťování komorních financí, výběru berní a mimořádných dávek. V druhé polovině 16. století již vidíme aktivní zapojení podkomořího do náboženských záležitostí země a jeho významný podíl na procesu rekatolizace v královských městech, až, a to hlavně v 17. století, k téměř ceremoniální pozici a opuštění vlastní správy komorních financí.

SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY

Prameny:

Národní archiv České republiky

Registra Praha, Knihy odeslané panovnické korespondence
Morava (Moravské spisy české kanceláře a české komory)
České oddělení dvorské komory, IV, sg. M Morava

Moravský zemský archiv

A 1 Stavovské listiny
G 1 Bočkova sbírka
G 140 Rodinný archiv Dietrichsteinů

Moravský zemský archiv, Státní okresní archiv Jihlava

Archiv města Jihlavy do roku 1848, oddělení úřední knihy a rukopisy
Archiv města Jihlavy do roku 1848, oddělení listiny
Archiv města Jihlavy do roku 1848, Stará registratura (Zbytky starých registratur)
1527–1726

Moravský zemský archiv, Státní okresní archiv Znojmo

Archiv města Znojmo, Zlomky starých registratur
Archiv města Znojmo, Nejstarší knihy a rukopisy

Archiv města Brna

A 1/1 Archiv města Brna, Sběrka listin, mandátů a listů 1208–1945
A 1/3 Archiv města Brna, Sběrka rukopisů a úředních knih 1333–1945
A 1/4 Archiv města Brna, Aktový materiál do roku 1646, nezpracováno

Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc

Arcibiskupství Olomouc
Lenní dvůr Kroměříž
Rodinný archiv Žerotínů, Bludov

Zemský archiv v Opavě, Státní okresní archiv Olomouc

Archiv města Olomouc, Listiny
Archiv města Olomouc, Knihy
Archiv města Olomouc, Zlomky registratur

Vědecká knihovna Olomouc

Kopiář Jihlava VKOL_MII340

Allgemeines Verwaltungsarchiv Wien

Hofkammerarchiv
Gedenkbücher, Böhmische Reihe č. 300–308

Haus-, Hof-, und Staatsarchiv Wien

Länderabteilungen – Österreichische Akten
Mähren sg. AT-Oe StA/HHStA LA ÖA Mähren (2 kartony)

Tiské prameny:

Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae (CDM) XIV.

ČÁDA, František (ed.): *Zemské zřízení moravské z r. 1535 spolu s tiskem z r. 1562 nově vydaným.* Praha 1937.

DEMUTH, Karel Josef (ed.): *Kniha Tovačovská aneb Pana Ctibora z Cimburka a z Tovačova zemského hejtmana markrabství Moravského sepsání obyčejů, řádů, zvyklostí starodávných a práv markrabství Moravského.* Brno 1858.

d'ELVERT, Christian (hrg): *Chronik der königlichen Stadt Iglau (1402–1607) vom iglauer Stadtschreiber Martin Leupold von Löwenthal.* Brünn 1861.

CHLUMECKÝ, Petr (hrg.): *Des Rathsherr und Apothekers Georg Ludwig Chronik von Brünn (1555–1604).* Brünn 1859.

JANIŠ, Dalibor (ed.): *Moravský zemský sněm na prahu novověku. Edice Památek sněmovních 1518–1571. 1. Památky sněmovní I.* Praha 2010.

KALINA, Tomáš (ed.): *Moravské zemské desky 1480–1566.. II, část 2, Kraj brněnský.* Praha 1950.

KALOUSEK, Josef (ed.): *Archiv český, čili, Staré písemné památky české i moravské, sebrané z archivů domácích i cizích.. Díl XI.* Praha 1892.

KREUZ, Petr – MARTINOVSKÝ, Ivan (ed.): *Vladislavské zřízení zemské a navazující prameny (Svatováclavská smlouva a Zřízení o ručnicích).* Praha 2007.

MATĚJEK, František (ed.): *Moravské zemské desky 1480–1566. II. Díl, část I., Kraj Olomoucký.* Brno 1948.

MATĚJEK, František (ed.): *Moravské zemské desky 1567–1642. II. Díl, část III., Kraj Olomoucký.* Praha 1953.

Olomoucká souhrnná kronika z let 1432–1565 sestavená B. Dudíkem. Okresní archiv v Olomouci 1982, s. 143 (překlad Josef Pucek).

PALACKÝ, František (ed.): *Archiv český, čili, Staré písemné památky české i moravské: z archivů domácích i cizích. Díl první.* Praha 1840.

PAPROCKÝ, Bartoloměj z Glogol a Paprocké Woly: *Zrcadlo slavného Markrabství moravského.* Faksimile prvního vydání. Ostrava 1953.

REJCHRTOVÁ, Noemi (ed.): *Karel starší ze Žerotína: Z korespondence.* Ed. Noemi Rejchrtová, Praha 1982, s. 152–155.

SCHMIDL, Johannes: *Historiae Societatis Jesu Provinciae Bohemiae, Pars II. Ab anno christi MDXCIII ad annum MDCXV*. Praha 1747.

ZEMEK, Petr (ed.): *Bartoškova kronika*. Uherský Brod 2004.

Literatura:

ADAMOVIČ, Karolína: *Apelační soud v českém království v letech 1548–1651*. In: Pocta akademiku Václavu Vaněčkovi k 70. narozeninám. Praha 1975.

BALCÁREK, Pavel: *Kardinál František Ditrichštejn 1570–1636: gubernátor Moravy*. České Budějovice 2007.

BARBICH, Bernard: *Les institutions de la monarchie française à l'époque moderne XVIe–XVIIIe siècle*. 2e édition revue et corrigée. Vendôme 2001.

BARTEKOVÁ, Radka: *Prodej Špilberku roku 1560*. In: Sborník Forum Brunense 1988, č. 1, s. 16–18.

BOČEK, Antonín: *Přehled knížat a Markrabat i jiných nejvyšších důstojníků zemských v markrabství moravském*. Brno 1850.

BOROVSKÝ, Tomáš: *Zvláštní berně v českém středověku*. Dějiny a Současnost 24, 2002, č. 3, s. 8–14.

BOROVSKÝ, Tomáš – CHOCHOLÁČ, Bronislav – PUMPR, Pavel ed.: *Peníze nervem společnosti. K finančním poměrům na Moravě od poloviny 14. do počátku 17. století*. Brno 2007.

BUCHHOLZ, Werner, *Geschichte der öffentlichen Finanzen in Europa in Spätmittelalter und Neuzeit. Darstellung – Analyse – Bibliographie*, Akademie. Berlin 1996.

BUREŠOVÁ, Jana a kol. *Uničov. Historie moravského města*. Uničov 2013.

BURIAN, Vladimír: *Vývoj náboženských poměrů*. Brno 1948.

BŮŽEK, Václav: „Páni a přátelé“ v myšlení o každodenním životě české a moravské šlechty na prahu novověku. Český časopis historický 100, 2002, s. 229–264.

BŮŽEK, Václav a kol.: *Společnost českých zemí v raném novověku. Struktury, identity, konflikty*. Praha 2010.

BŮŽEK, Václav – HRDLIČKA, Josef – KRÁL, Pavel – VYBÍRAL, Zdeněk: *Věk urozených*. Praha 2002.

ČELAKOVSKÝ, Jaromír: *Úřad podkomořský v Čechách: Příspěvek k dějinám stavu městského v zemích českých*. Praha 1881.

ČORNEJ, Petr – BARTLOVÁ, Milena: *Velké dějiny zemí Koruny české. Sv. 6., 1437–1526*. Praha 2007.

DAVID, Jiří: *Nechtěné budování státu: Politika, válka a finance na Moravě ve druhé polovině 17. století*. Brno 2018.

DŘÍMAL, Jaroslav: *Královský prokurátor a jeho úřad do roku 1745*. In: Sborník archivních prací 19, 1969, č. 2, s. 349–351.

DŘÍMAL, Jaroslav: *Kroniky a pamětní knihy městských písařů brněnských v době předbělohorské*. Brno v minulosti a dnes, II., 1960, s. 82–124.

DŘÍMAL, Jaroslav: *Městské berně z královských měst moravských od polovice 15. století do r. 1526*. Brno v minulosti a dnes IV, Brno 1962, s. 85–95.

DŘÍMAL, Jaroslav: *Sociální boje v moravských královských městech ve 20. letech 16. století*. Brno v minulosti a dnes, V., 1963, s. 114–167.

DŘÍMAL, Jaroslav: *Účast moravské zemské hotovosti v boji proti Turkům při obraně Bělehradu r. 1521*. Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. C, Řada historická., roč. 10, 1961, č. C8, s. 149–160.

DŘÍMAL, Jaroslav – PEŠA, Václav (red.): *Dějiny města Brna 1.díl*. Brno 1969.

ĐURČANSKÝ, Marek: *Agenda podkomořího věnných měst a podkomořího královských měst ve vzájemném porovnání. Několik poznámek k praxi za třicetileté války*. In: Věnná města za třicetileté války a jejich poválečná obnova. Sborník příspěvků z konference konané v Mělníce ve dnech 4.–5. května 2004. Mělník 2004, s. 32–36.

ĐURČANSKÝ, Marek: *Česká královská města v letech 1640–1648 ve světle register podkomořího královských měst*. Historická Olomouc 13, 2002, s. 351–358.

ĐURČANSKÝ, Marek: *Česká města a jejich správa za třicetileté války: Zemský a lokální kontext*. Praha 2013.

ĐURČANSKÝ, Marek: *Obnovování městských rad v českých královských městech v letech 1624–1636*. In: Osm set let pražské samosprávy. Sborník příspěvků z 18. vědecké konference Archivu hlavního města Prahy. Praha 2002, s. 93–101.

ĐURČANSKÝ, Marek: *Úřední knihy vedené v rámci podkomořského úřadu jako pramen k výzkumu šlechtických dvorů v období třicetileté války*. Sborník archivních prací 52, 2002, č. 1, s. 243–256.

DVOŘÁK, Rudolf: *Dějiny markrabství moravského*. I. díl. Přetisk původního vydání z roku 1906.

EDELMAYER, Friedrich – LANZINNER, Maximilian – RAUSCHER, Peter (hgg.): *Finanzen und Herrschaft. Materielle Grundlagen furstlicher Politik in den habsburgischen Uindern und im Heiligen Romischen Reich im 16. Jahrhundert*. Wien 2003.

d'ELVERT, Christian: *Notizen-Blatt der historisch-statistischen Section der k.k. Mähr.-schles. Gesellschaft zur Beförderung des Ackerbaues, der Natur- und Landeskunde*. Brünn 1872.

d'ELVERT, Christian. *Zur Oesterreichischen Finanz-Geschichte mit besonderer Rücksicht auf die böhmischen Länder*. Selection XXIV, Brünn 1880.

EVANS, Robert J. W.: *Rudolf II. a jeho svět*. Praha 1997.

EVANS, Robert J. W.: *Vznik habsburské monarchie 1550–1700*. Praha 2003.

FEJTOVÁ, Olga – LEDVINKA, Václav – PEŠEK, Jiří a kol. (edd.): *Město v převratech konfesionalizace v 15. až 18. století: stati a rozšířené příspěvky z 31. vědecké konference Archivu hlavního města Prahy, uspořádané ve spolupráci s Historickým ústavem Akademie věd ČR, v.v.i., a Institutem mezinárodních studií Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy ve dnech 9. a 10. října 2012 v Clam-Gallasově paláci v Praze (Documenta Pragensia, sv. 33)*. Praha 2014.

FIALA, Zdeněk: *Komorník a podkomoří. (Pojednání o počátcích a vzájemném poměru obou do konce 15. století.)* Sborník historický 2, 1954, s. 75–80.

FIALOVÁ, Vlasta: *Znojmo a královna Marie, vdova po Ludvíku Jagellonském*. Vlastivědný věstník Moravský 16, 1964, č.1, s. 89–96.

HAVLÍK, Lubomír (ed.): *Dějiny královského města Znojma a Znojmského kraje od nejstarších dob do sedmdesátých let 19. století*. Brno 1998.

HOLINKOVÁ, Jiřina: *Dvě studie z dějin městské školy na Moravě v předbělohorském období*. Olomouc 2005.

HORNA, Richard: *K dějinám moravských úředníků. Část II. Zemští úředníci moravští do r. 1620*. Praha 1923, s. 27–28.

HRDLIČKA, Josef: *Úředník*. In: BŮŽEK, Václav – KRÁL, Pavel (edd.): *Člověk českého raného novověku*. Praha 2007, s. 218–220.

HRDLIČKA, Josef – HLAVÁČEK, Petr – VYBÍRAL, Zdeněk: *Města a měšťané*. In: BŮŽEK, Václav a kol. (ed.): *Společnost českých zemí v raném novověku. Struktury, identity, konflikty*. Praha 2010, s. 119–140, 356–402.

HRUBÝ, František: *Luterství a kalvinismus na Moravě před Bílou horou*. Český časopis historický 41, 1935, s. 1–40, 237–268.

HRUBÝ, František: *Luterství a novoutraktivismus v českých zemích v 16. a 17. století*. Český časopis historický 45, 1939, s. 31–44.

CHMELÁŘ, Jiří: *Kreditní politika Maxmiliána II. (1564–1576) se zvláštním zřetelem k Čechám*. Praha 2007 (nepublikovaná diplomová práce).

CHOCHOLÁČ, Bronislav: *Rentmistrovský úřad v Brně do poloviny 17. století (několik poznámek)*. In: *Archivum amicus historici est*. Sborník příspěvků k životnímu jubileu Hany Jordánkové. Brno 2015, s. 287–293.

CHOCHOLÁČ, Bronislav – JAN, Libor – KNOZ, Tomáš (edd.): *Nový Mars Moravicus aneb Sborník příspěvků, jež věnovali Prof. Dr. Josefu Válkovi jeho žáci a přátelé k sedmdesátinám*. Brno 1999.

CHOCHOLÁČ, Bronislav – STERNECK, Tomáš: *Die landesfürstlichen Finanzen in Mähren in der zweiten Hälfte des 16. Jahrhunderts*. In: Edelmayer, F. – Lazinner, M. – Rauscher, P. (hgg.): *Finanzen und Herrschaft. Materielle Grundlagen fürstlicher Politik in den habsburgischen Ländern und im Heiligen Römischen Reich im 16. Jahrhundert*. Wien – München 2003, s. 123–142.

JAKUBEC, Ondřej: *Konfesijní spory v raně novověké Olomouci, jejich charakter, aktéři a vizuální stopy*. In: FEJTOVÁ, Olga – LEDVINKA, Václav – PEŠEK, Jiří a kol. (edd.): *Město v převratech konfesionalizace v 15. až 18. století: stati a rozšířené příspěvky z 31. vědecké konference Archivu hlavního města Prahy, uspořádané ve spolupráci s Historickým ústavem Akademie věd ČR, v.v.i., a Institutem mezinárodních studií Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy ve dnech 9. a 10. října 2012 v Clam-Gallasově paláci v Praze (Documenta Pragensia, sv. 33)*. Praha 2014, s. 123–158.

JAKUBEC, Ondřej: *Kulturní prostředí a mecenát olomouckých biskupů potridentské doby*. Olomouc 2003.

JAKUBEC, Ondřej – ELBELOVÁ, Gabriela: *Stanislav Pavlovský z Pavlovic (1579–1598): biskup a mecenáš umírajícího věku*. [Muzeum umění Olomouc – Arcidiecézní muzeum Kroměříž, Zámecká galerie 7. května – 27. září 2009]. Olomouc 2009.

JAN, Libor: *Moravští podkomoří v době Václava II*. Český časopis historický 95, 1997, č. 2, s. 314–348.

JAN, Libor a kol.: *Dějiny Brna 2. Středověké město*. Brno 2015.

JANÁČEK, Josef: *České dějiny*. Kniha I. Díl I., Doba předbělohorská 1526–1547. Praha 1968.

JANÁČEK, Josef: *České dějiny*. Kniha I. Díl II., Doba předbělohorská 1526–1547. Praha 1984.

JANÁK, Jan – HLEDÍKOVÁ, Zdeňka – DOBEŠ, Jan: *Dějiny správy v českých zemích od počátku státu do současnosti*. Praha 2005.

JANIŠ, Dalibor: *Moravská šlechta v pramenech zemského práva pozdního středověku: k problematice obsazení zemského soudu a úřadů*. In: *Šlechta v proměnách věků*. Brno 2011, s. 63–79.

JANIŠOVÁ, Jana: *Ctibor Syrakovský z Pěrkova, nejvyšší písař Markrabství moravského a přisedící manského soudu v Kroměříži*. Olomoucký archivní sborník 20, 2022, s. 84–99.

JANIŠOVÁ, Jana: *Královské město v moravských předbělohorských zemských zřízeních (Kapitola O stavu městském v právním spisu Karla staršího ze Žerotína)*. Brno v minulosti a dnes 22, 2009, s. 107–134.

JANIŠOVÁ, Jana: *Privilegium Rudolfa II. pro olomoucké biskupství z roku 1590. Právní argumentace biskupa Stanislava Pavlovského*. Folia Historica Bohemica 27, 2012, č. 1, s. 41–69.

JANIŠOVÁ, Jana: *Šlechtické spory o čest na raně novověké Moravě (Edice rokové knihy zemského hejtmána Václava z Ludanic 1541–1555)*. Brno 2006 (nepublikovaná dizertační práce).

JANIŠOVÁ, Jana: *Šlechtické spory o čest na raně novověké Moravě: (edice rokové knihy zemského hejtmána Václava z Ludanic z let 1541–1556): historická studie a edice*. Brno – Olomouc 2007.

JANIŠOVÁ, Jana – JANIŠ, Dalibor: *Komentář k moravským zemským zřízením z let 1516–1604. Sv. I, články 1–74*. Praha 2017.

JANIŠOVÁ, Jana – JANIŠ, Dalibor: *Komentář k moravským zemským zřízením z let 1516–1604. Sv. II., články 75–190*. Praha 2017.

JANIŠOVÁ, Jana – JANIŠ, Dalibor: *Úřad moravského zemského hejtmána v 15.–17. století (přehled působností a pravomocí)*. In: BOBKOVÁ, Lenka – ČAPSKÝ, Martin – KORBELÁŘOVÁ, Irena: *Hejtmanská správa ve vedlejších zemích Koruny české*. Opava 2009.

JANIŠOVÁ, Jana – JANIŠ, Dalibor: *Zemské zřízení Markrabství moravského z roku 1516 (Počátky kodifikace zemského práva na Moravě)*. Olomouc 2013.

JIRKOVÁ Pavla: *Od Sperata ke Strobachovi. Jihlava v převratech konfesionalizace v 16. až 17. století*. In: *Město v převratech konfesionalizace v 15. až 18. století*. Documenta Pragensia XXXIII, s. 159–184.

JORDÁNKOVÁ, Hana – SULITKOVÁ, Ludmila: *Bibliografie k moravským královským městům ve středověku a raném novověku (1990–2010)*. Brno v minulosti a dnes. suppl. č. 20. Brno 2014

JORDÁNKOVÁ, Hana – SULITKOVÁ, Ludmila: *Brněnská městská kancelář v předbělohorském období (Prosopografická a diplomatická studie)*. Sborník archivních prací 45, 1995, s. 357–361.

JORDÁNKOVÁ, Hana – SULITKOVÁ, Ludmila: *Kardinál František z Ditrichštejna a předbělohorské Brno*. In: *Kardinál František z Ditrichštejna a jeho doba*. XXIX. Mikulovské sympozium 2006. Brno 2007, s. 323–334.

JORDÁNKOVÁ, Hana – SULITKOVÁ, Ludmila: *Kompetence brněnských radních v předbělohorské době: porovnání se situací v dalších moravských královských městech*. In: *Documenta Pragensia XXI*. Praha 2002, s. 39–54.

JORDÁNKOVÁ, Hana – SULITKOVÁ, Ludmila: *Městští písaři a vrcholná politika čtvrtého stavu (na příkladu města Brna)*. Časopis Matice moravské 125, 2006, s. 367–396.

JORDÁNKOVÁ, Hana – SULITKOVÁ, Ludmila: „*Otevřená společnost*“ jednoho královského města na prahu novověku (na příkladu Brna). In: *V komnatách paláců – ulicích měst*. Sborník příspěvků věnovaných Václavu Ledvinkovi k šedesátým narozeninám. Eds. Kateřina Jíšová, Olga Fejtová, Petr Kreuz, Jiří Peška, Hana Svatošová. Praha 2007, s. 165–180.

JORDÁNKOVÁ, Hana – SULITKOVÁ, Ludmila: *Předbělohorské Brno: Hospodářský potenciál města a sociální situace jeho obyvatel*. Brno 2020.

JORDÁNKOVÁ, Hana – SULITKOVÁ, Ludmila: *Předbělohorské soudy na Moravě a královské město Brno*. Časopis Matice moravské 113, 1994, s. 235–260.

JORDÁNKOVÁ, Hana – SULITKOVÁ, Ludmila: *Šlechta v královském městě Brně v předbělohorském období*. In: KOKOJANOVÁ, Michaela (ed.): *Měšťané, šlechta a duchovenstvo v rezidenčních městech raného novověku (16.–18.století)*. Prostějov 1997, s. 166–184.

JORDÁNKOVÁ, Hana – SULITKOVÁ, Ludmila: *Vztahy královského města, zemské obce a panovnického dvora na příkladu Brna v 16. a 17. století*. In: *Ústřední moc a regionální správní a právní dějiny*. XXIII. Mikulovské sympozium 1993. Brno 1995, s. 185–190.

KAMENÍČEK, František: *Účastenství Moravanů při válkách tureckých od r. 1526–1568*. Sborník historický IV, svazek V, 1886, s. 271–274.

KAMENÍČEK, František: *Zemské sněmy a sjezdy moravské: jejich složení, obor působnosti a význam od nastoupení na trůn krále Ferdinanda I. až po vydání obnoveného zřízení zemského (1526–1628)*. Díl první. Brno 1900.

- KAMENÍČEK, František: *Zemské sněmy a sjezdy moravské: jejich složení, obor působnosti a význam od nastoupení na trůn krále Ferdinanda I. až po vydání obnoveného zřízení zemského (1526–1628)*. Díl druhý. Brno 1902.
- KAMENÍČEK, František: *Zemské sněmy a sjezdy moravské: jejich složení, obor působnosti a význam od nastoupení na trůn krále Ferdinanda I. až po vydání obnoveného zřízení zemského (1526–1628)*. Díl třetí. Brno 1905.
- KAŠPAR, Zdeněk: *Prameny k dějinám Olomouce 16. století v kopiářích olomouckých biskupů. [1. část]*. Ročenka Státního okresního archivu v Olomouci 8, 2000, s. 179–196.
- KAŠPAR, Zdeněk: *Přání a realita. Příspěvek ke vztahu biskupa Stanislava Pavlovského z Pavlovic a Olomouce*. In: JAKUBEC, Ondřej (ed.): *Stanislav Pavlovský z Pavlovic (1579–1598). Biskup a mecenáš umírajícího věku*. Olomouc 2009.
- KENYERES, István: *Grundherrschaften und Grenzfestungen. Die Kammerherrschaften und die Türkenabwehr im Königreich Ungarn des 16. Jahrhunderts*. In: CSAPLÁR–DEGOVICS, Krisztián – FAZEKAS, István (hgg.): *Geteilt – Vereinigt Beiträge zur Geschichte des Königreichs Ungarn in der Frühneuzeit (16.–18. Jahrhundert)*. Studien. Band I. Berlin 2011, s. 98–129.
- KENYERES, István: *Verwaltung und Erträge von Königin Marias ungarischen Besitzungen in den Jahren 1522–1548*. In: FUCHS, Martina – RÉTHEYI, Orsolya (hgg.): *Maria von Ungarn (1505–1558): Eine Renaissancefürstin. Geschichte in der Epoche Karls V.* Band 8. Münster 2007, s. 179–207.
- KLIMEŠOVÁ, Kateřina: *Tzv. zelený kopiář města Brna za léta 1613–1614. Zhodnocení písemné produkce za rok 1614 (Postižení odrazu přípravy českého stavovského povstání v roce 1618 v písemnostech města Brna)*. Brno 1989 (nepublikovaná diplomová práce).
- KNOZ, Tomáš: *Karel starší ze Žerotína: Don Quijote v labyrintu světa*. Praha 2008.
- KNOZ, Tomáš: *Morava a Dietrichstein – země a osobnost*. In: Emil Kordiovský (ed.): *Kardinál Ditrichštejn. XXIX. Mikulovské symposium, Brno 2007*, s. 7–26.
- KNOZ, Tomáš: *Natus Moravus, linguae Bohemus. Národ, stát, jazyk a kultura na Moravě raného novověku*. In: MALÍŘ, Jiří – VLČEK, Radomír (ed.): *Morava a české národní vědomí od středověku po dnešek*. Brno 2001, s. 53–71.
- KNOZ, Tomáš: *Pobělohorské konfiskace. Moravský průběh, střeoevropské souvislosti, obecné aspekty*. Brno 2006.

KROFTA, Kamil: *Začátky české berně*. Český časopis historický, XXXVI, 1930, s. 13–15.

LAPČÍK, Stanislav: *Nástin vývoje lenní organizace olomouckých biskupů a arcibiskupů*. Olomoucký archivní sborník 3, 2005, s. 38–55.

LETOŠNÍK, Václav: *Registra otevřených listů české kanceláře*. In: Časopis Archivní školy III, 1926, s. 36–62.

MACEK, Josef: *Jagellonský věk v českých zemích 1, 2*. Praha 2001.

MACEK, Josef: *Jagellonský věk v českých zemích 3, 4*. Praha 2002.

MAREK, Jaroslav: *Společenská struktura moravských královských měst v 15. a 16. století*. Praha 1965.

MARTÍNEK, Zdeněk: *Česká komora, podkomoří a spory o kontrolu hospodaření královským měst podkomorských v Čechách v druhé polovině 17. století*. In: *Alis volat propriis*: sborník příspěvků k životnímu jubileu Ludmily Sulitkové. Brno 2016, s. 371–387.

MAŤA, Petr: *Svět české aristokracie (1500–1700)*. Praha 2004.

MATĚJEK, František: *Morava za třicetileté války*. Praha 1992.

MEZNÍK, Jaroslav: *Tolerance na Moravě v 16. století*. In: MACHOVEC, Milan: *Problém tolerance v dějinách a perspektivě*. Praha 1995, s. 76–85.

MILLER, Jaroslav: *Konflikt mezi radou a obcí*. In: *Dějiny Olomouce 1*, Olomouc 2009.

MILLER, Jaroslav: *Uzavřená společnost a její nepřátelé*. Město středovýchodní Evropy 1500–1700. Praha 2006.

MILLER, Jaroslav – ČERNIKOVSKÝ, Petr: *Urbánní historiografie (raného novověku) ve středovýchodní Evropě: stručná úvaha o minulosti, současném stavu a perspektivách oboru*. Český časopis historický 103, 2005, s. 861–884.

NATHER, Wilhelm: *Kronika olomouckých domů*. I., II. díl. Olomouc 2007.

NAVRÁTIL, Bohumil: *Biskupství olomoucké 1576–1579 a volba Stanislava Pavlovského*. Praha 1909, s. 19–23.

NAVRÁTIL, Bohumil: *Jesuité Olomoučtí za protireformace: Akty a listy z let 1558–1619*. I. 1558–1619. Brno 1916.

NAVRÁTIL, Ivo: *Registra brněnské městské kanceláře na přelomu 16. a 17. století*. Brno 1978 (nepublikovaná diplomová práce).

NEKUDA, Vladimír a kol.: *Uherskohradištsko*. Brno 1992.

NEŠPOR, Václav: *Dějiny města Olomouce*. Olomouc 1927.

NOVOTNÝ, David: „*Jedouce do Moravy*“ aneb *Hertvík Zejdlic ze Šenfeldu a na Polné jako hospodář, soused a podkomoří věnných měst*. In: *Vlastivědný sborník Vysočiny: oddíl věd společenských* 16, 2008, s. 19–33.

NOVOTNÝ, David: *Když zemřel podkomoří...: (spory v rodině Žejdliců ze Šenfeldu po roce 1603)*. Polensko: kulturněhistorický a vlastivědný sborník *Polná* 17, 2008, č. 1, s. 1–5.

NOVOTNÝ, David: *Nástin vztahů mezi panovníkem a věnnými městy mezi lety 1526–1546 v rovině politické, ekonomické a správní na příkladu Chrudimi, Vysokého Mýta a Poličky*. *Historica Olomucensia* 36, 2009, s. 25–41.

NOVOTNÝ, Jaroslav: *Cena soli na Moravě v 15.–17. století*. *Ceny, mzdy a měna* 9, 1965, s. 1–27.

ODLOŽILÍK, Otakar: *Karel starší ze Žerotína 1564–1636*. Praha 1936.

PÁNEK, Jaroslav: *Knihy habsburské Dvorské pokladny (Hofzählamtsbücher) jako pramen k dějinám předbělohorského českého státu*. In: L. Soukup (ed.): *Pocta prof. JUDr. Karlu Malému, DrSc. k 65. narozeninám*. Praha 1995, s. 173–181.

PÁNEK, Jaroslav: *Olomoucký biskup Stanislav Pavlovský z Pavlovic. Duchovní kníže na prahu rekatolizace českých zemí*. In: JAKUBEC, Ondřej (ed.): *Stanislav Pavlovský z Pavlovic (1579–1598). Biskup a mecenáš umírajícího věku*. Olomouc 2009, s. 19–24.

PÁNEK, Jaroslav: *Podíl předbělohorského státu na obraně střední Evropy proti osmanské expanzi*. In: *ČsČH* 36, 1988, s. 856–872. In: *ČsČH* 37, 1989, s. 71–84.

PÁNEK, Jaroslav: *Stavovská opozice a její zápas s Habsburky 1547–1577. K politické krizi feudální třídy v předbělohorském českém státě*. Praha 1982.

PARMA, Tomáš: *Sociálně-právní aspekty života katolické církve na Moravě v 16. a 17. století*. Olomouc 2019 (nepublikovaná disertační práce).

PEČINKOVÁ, Anna: *Moravské královské město, náboženství a jeho aktéři v době předbělohorské. Případová studie Jihlavy*. Brno 2014 (nepublikovaná magisterská práce).

PEČINKOVÁ, Anna: *Reformace v Jihlavě (1522–1628): aktéři a projevy konfesionalizace v městském prostředí*. Brno 2021 (nepublikovaná disertační práce).

PEŠÁK, Václav: *Dějiny královské české komory od roku 1527. Část 1: Začátky organisace české komory za Ferdinanda I*. *Sborník archivu ministerstva vnitra*. Praha 1930.

PEŠÁK, Václav: *Hospodářství a správa komorních panství v Čechách za Maximiliána II.* In: Časopis dějin venkova, roč. 16, 1929, s. 50–58, 116–134, 195–216, 279–296.

PEŠÁK, Václav: *Studie k dějinám královské české komory.* Sborník archivu Ministerstva vnitra, sv. VI., 1933, s. 65–178.

PIELAS, Jacek: *Kariery urzędnicze i pozycja społeczno-majątkowa podkomorzycch ziemskich w Małopolsce w XVI–XVII wieku na tle porównawczym.* Klio. Czasopismo poświęcone dziejom Polski i powszechnym tom 32, 2015, nr. 1, s. 31–57.

PILNÁČEK, Josef: *Staromoravští rodové.* Vídeň 1930.

PINET, Marcel (ed.): *Histoire de la Fonction publique en France. Tome II. Du XVIe–XVIIIe siècle.* Paris 1993.

PISKOVÁ, Renata a kol.: *Jihlava. Historie, kultura, lidé.* Jihlava 2009.

PLAČEK, Miroslav – FUTÁK, Peter: *Páni z Kunštátu: Rod erbu vrchních pruhů na cestě k trůnu.* Praha 2006.

PLACHT, Otto: *České daně 1517–1562.* Praha 1924.

PLESKOT, Jaroslav: *Apelační soud v první fázi svého působení (od poloviny 16. století do počátku 17. století).* Praha 2016, s. 23–26 (nepublikovaná dizertační práce).

POKLUDA, Zdeněk: *Páni na kunovické tvrzi.* In: ČOUPEK, Jiří (ed.): *Kunovice v proměnách času.* Kunovice 1996, s. 258.

PÜHRUNGER, Andrea: *Contributionale, Oeconomicum und Politicum. Die Finanzen der landesfürstlichen Städte Nieder- und Oberösterreichs in der Frühneuzeit.* München 2002 (Sozial- und wirtschaftshistorische Studien Bd. 27).

PÜHRUNGER, Andrea: *Die Rechnungen der Finanzverwaltung in den oesterreichischen Städten.* In: PAUSER Josef – SCHEUTZ Martin – WINKELBAUER, Thomas (hgg.): *Quellenkunde der Habsburgermonarchie (16.–18. Jahrhundert).* Ein exemplarisches Handbuch, Oldenbourg, Wien – München 2004, s. 611–623.

RAUSCHER, Peter: *Die Finanzierung des Kaiserhofes in den zweiten Hälfte des 16. Jahrhunderts,* Frühneuzeit-Info, 12, 2001, sešit 2, str. 49–64.

RAUSCHER, Peter: *Quellen der obersten landesfürstlichen Finanzverwaltung in den habsburgischen Ländern (16. Jahrhundert)* In: PAUSER Josef – SCHEUTZ Martin – WINKELBAUER, Thomas (hgg.): *Quellenkunde der Habsburgermonarchie (16.–18. Jahrhundert).* Ein exemplarisches Handbuch. Oldenbourg, Wien – München 2004, s. 144–152.

RAUSCHER, Peter: *Verwaltungsgeschichte und Finanzgeschichte. Eine Skizze am Beispiel der kaiserlichen Herrschaft (1526–1740)*. In: HOCHEDLINGER, Michael – WINKELBAUER, Thomas (hgg.): *Herrschaftsverdichtung, Staatsbildung, Bürokratisierung: Verfassungs-, Verwaltungs- und Behördengeschichte der Frühen Neuzeit*. Wien – München 2010, s. 194.

RAUSCHER, Peter: *Zwischen Ständen und Glaubigen: Die kaiserlichen Finanzen unter Ferdinand I. und Maximilian II.* Institut für Österreichische Geschichtsforschung Band 41. Oldenbourg – Wien – München 2004.

SAHEB, Jan: *Urbář hukvaldského panství roku 1581: komentovaná edice*. Frýdek-Místek 2008.

SEICHTEROVÁ, Hana: *Dvě instrukce pro moravského podkomořího ze 16. století*. *Historica Olomucensia*, sv. 53, 2017, s. 87–104.

SEICHTEROVÁ, Hana: *Podkomoří Markrabství moravského v 16. století, I. část. Václav z Ludanic a na Veveří*. Olomoucký archivní sborník 14, 2016, s. 41–46.

SEICHTEROVÁ, Hana: *Podkomoří Markrabství moravského v 16. století, II. část. Jiří z Vlašimi*. In: Olomoucký archivní sborník 15, 2017, s. 66–75.

SEICHTEROVÁ, Hana: *Podkomoří Markrabství moravského, III. část. Vilém Kuna z Kuštátu a na klášteře Smilhaimu*. Olomoucký archivní sborník 16, 2018, s. 165–169.

SEICHTEROVÁ, Hana: *Podkomoří Markrabství moravského, IV. část. Jan z Kunovic. Podkomoří Markrabství moravského v letech 1527–1546*. Olomoucký archivní sborník 17, 2019, s. 77–82.

SEICHTEROVÁ, Hana: *Podkomoří Markrabství moravského, V. část. Přemek z Víckova. Podkomoří a hofrychtář 1546–1561*. Olomoucký archivní sborník 18, 2020, s. 70–78.

SEICHTEROVÁ, Hana: *Podkomoří Markrabství moravského, VI. část. Albrecht Černožský, Jan Žďánský ze Zástřizl a na Buchlově, Jetřich z Kunovic. Tři podkomoří během čtyř let (léta 1562–1566)*. Olomoucký archivní sborník 19, 2021, s. 145–151.

SEICHTEROVÁ, Hana: *Podkomoří Markrabství moravského, VII. část. Jáchym Zoubek ze Zdětína*. Olomoucký archivní sborník 20, 2022, s. 80–83.

SEMOTANOVÁ, Eva – ŽEMLIČKA, Josef a kol.: *Věnná města českých královen*. Praha 2022.

SCHULZ, Jindřich (ed.): *Dějiny Olomouce 1.–2. svazek*. Olomouc 2009.

SKOUMALOVÁ, Magdalena: *Rozbor knihy korespondence města Brna z let 1615–1618 s ohledem na ohlas stavovského povstání*. Brno 1987 (nepublikovaná diplomová práce).

STARÝ, Marek: *Jmenování moravského zemského hejtmana v roce 1578*. Časopis Matice moravské 127, 2008, s. 441–443.

STERNECK, Tomáš: *Historica Třeboň 1526–1547. Listy, listiny a jiné prameny k politickým dějinám období zrodu habsburské monarchie*. Díl I. Písemnosti z let 1526–1535. Praha 2010.

STERNECK, Tomáš: „*Chtějí krchov, by pak třebas na několiko zámkuov zamčen byl, mocně odevřítí a to mrtvé tělo sami pochovati*“. *Pohřby v konfesijně rozděleném prostředí na příkladu předbělohorského Brna*. In: *Církev a smrt. Institucionalizace smrti v raném novověku*. FHB supplementum I. Praha 2007, s. 79–113.

STERNECK, Tomáš: *K objektivitě berních přiznání z předbělohorské Moravy na příkladu královských měst v brněnském berním kraji*. Folia Historica Bohemica 21, 2005, s. 83–110.

STERNECK, Tomáš: *Ke zvláštní městské berni na Moravě v závěru přebělohorské doby*. Vyškovský sborník 4, 2004, s. 59–69.

STERNECK, Tomáš: *Město, válka a daně: Brno v moravském berním systému za dlouhé války s vysokou portou (1593–1606)*. Praha 2006.

STERNECK, Tomáš: *Měšťanské elity v berních úřadech a královská města jako daňoví poplatníci – střet zájmů? (Případ předbělohorského Brna)*. Documenta Pragensia 22, 2004, s. 225–242.

STERNECK, Tomáš: *Několik poznámek o správě veřejných financí na Moravě kolem roku 1600*, Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity, C51, 2004, s. 37–39.

STERNECK, Tomáš: *Raně novověké bernictví v moderní historiografii. (Rozhled po Evropě a ohlédnutí za domácími výzkumy)*. ČČH 102, 2004, s. 574–608.

STIBOR, Jiří: *Opavská šlechta ve vinném opojení*. In: *Vážně i nevázně o víně: Sborník k padesátým narozeninám PhDr. Karla Müllera*. Opava 2008, s. 46–59.

STLOUKAL, Karel: *Akta o volbě a jmenování nejvyšších úředníků moravských s počátku XVII. století*. In: *Sborník prací věnovaných prof. Dru Gustavu Friedrichovi k šedesátým narozeninám 1871–1931*. Praha 1931, s. 396–397.

SVĚRÁK, Vlastimil: *K historii katolické církve v Jihlavě mezi husitstvím a Bílou horou*. In: *Církevní správa a její písemnosti na přelomu středověku a novověku*. Praha 1999, s. 265–272.

SVĚRÁK, Vlastimil: *Úsilí města Jihlavy o získání patronátu nad farou u sv. Jakuba ve druhé polovině 16. století*. In: *Vlastivědný sborník Vysočiny, oddíl věd společenských*, 2006, sv. XV., 2006, s. 29–42.

SVĚRÁK, Vlastimil: *Vztahy mezi dominikánským klášterem a městskou radou v Jihlavě v období reformace*. In: ČERNUŠÁK, Tomáš – SEDLÁK, Tomáš (edd.): *Dominikáni v Jihlavě v proměnách staletí*. Jihlava 2012, s. 13–22.

SVITÁK, Zbyněk: *Kde se v pobělohorském době v Brně nacházel rentmistrovský úřad?* Brno v minulosti a dnes 23, 2010, s. 47–56.

SVITÁK, Zbyněk: *Z počátků moderní byrokracie. Nejvyšší zeměpanský úřad na Moravě v letech 1748–1782*. Brno 2011.

SULITKOVÁ, Ludmila: *Městské úřední knihy z Archivu města Brna 1343–1619*. Katalog. Úvodní svazek. Brno 1998.

SULITKOVÁ, Ludmila: *Měšťané, jejich společenství a elity v Brně v předbělohorském období*. In: JUROK, Jiří (ed.): *Královská a poddanská města od své geneza k industrializaci a postindustrializace*. Příbor 2002, s. 115–123.

SZABÓ, Eudovít: *Majetková diferenciac olomouckého obyvatelstva v polovině 16. století*. Okresní archiv v Olomouci. Výroční zpráva Okresního archivu v Olomouci za rok 1982. Olomouc 1983, s. 57–72.

SZABÓ, Eudovít: *Sociální skladba olomoucké městské rady v letech 1524–1600*. Okresní archiv v Olomouci. Výroční zpráva Okresního archivu v Olomouci za rok 1983. Olomouc 1984, s. 63–77.

SZABÓ, Eudovít – MÜLLER, Karel: *Olomoucké rejstříky městské dávky v letech 1552–1620*. In: Pocta PaedDr. Jiřině Holinkové, CSc. Sborník příspěvků žáků k problematice dějin předbělohorské Olomouce. Ostrava 958, s. 31–41.

ŠKOPOVÁ, Jana: *Tzv. zelený kopiář města Brna za léta 1613–1614. Zhodnocení písemné produkce za rok 1613 (Postižení odrazu přípravy českého stavovského povstání v r. 1618 v písemnostech města Brna)*. Brno 1978 (nepublikovaná diplomová práce).

ŠKRABALOVÁ, Ivona: *Tzv. červený kopiář města Brna z let 1615–1618. Zhodnocení písemné produkce za rok 1616*. Brno 1978 (nepublikovaná diplomová práce).

ŠTĚPÁN, Jan: *Cesta olomouckého biskupa Viléma Prusinovského z Víckova do Polska v roce 1569*. Olomoucký archivní sborník 5, 2007, s. 56–86.

ŠTĚPÁN, Jan: *Dvůr olomouckého biskupa Stanislava Pavlovského z Pavlovic v letech 1579–1598*. Olomouc 2009.

ŠTĚPÁN, Václav: *Soupis pozůstalosti Davida Mošovského z Moravčina jako pramen k poznání životního stylu šlechty na konci 16. století*. Časopis Slezského zemského muzea, Série B, 62, 2013, s. 274–276.

ŠŤOVÍČEK, Ivan: *Zásady vydávání novověkých historických pramenů z období od počátku 16. století do současnosti: Příprava vědeckých edic dokumentů ze 16.–20. století pro potřeby historiografie*. Praha 2002.

TESAŘ, Petr: *Nejstarší dějiny enklav moravských na Opavsku*. Věstník matice opavské, číslo 26, rok 1921.

TESAŘ, Petr: *Nejstarší dějiny enklav moravských na Opavsku*. Věstník matice opavské, číslo 28, 1922.

URBÁNKOVÁ – HRUBÁ, Libuše: *Zadlužení moravských královských měst po Bílé hoře (Příspěvek k finanční situaci královských města na Moravě v letech 1624–1625)*. Sborník Matice moravské 80, 1961, s. 248–266.

VÁLKA, Josef: *Dějiny Moravy Díl 1. Středověká Morava*. Brno 1991.

VÁLKA, Josef: *Dějiny Moravy Díl 2. Morava renesance reformace baroka*. Brno 1991.

VÁLKA, Josef: *Politika a nadkonfesijní křesťanství Viléma a Jana z Pernštejna*. In: Pernštejnové v českých dějinách. Pardubice 1995, s. 173–186.

VÁLKA, Josef: *Tolerance, či koexistence? (K povaze soužití různých náboženských vyznání v českých zemích v 15. až 17. století)*. Studia Comeniana et Historica 18, 1988, č. 35, s. 63–75.

VANĚČEK, Václav: *Komorník a podkomorí*. Příspěvek k dějinám českých úředníků. Sborník prací z dějin práva československého 1, 1930, s. 60–64.

VIDLIČKA, Jiří: *Lenní dvůr Kroměříž*. Sv. 46, Lenní statek Dolní Životice a Hertice. Olomouc 2016. (Inventář).

VODIČKOVÁ, Drahomíra: *Biskup politikem. Korespondence olomouckého biskupa Stanislava Pavlovského s představiteli české a moravské zemské obce v letech 1579–1598*. Pardubice 2009 (nepublikovaná magisterská práce).

VOJTÍŠKOVÁ, Jana: *Písemná komunikace mezi českými královskými městy v době předbělohorské na příkladu Nového Města pražského a polabského pětiměstí*. Praha 2011.

VOLF, Miroslav: *Dvorská komora a české finance před Bílou Horou a po ní (1610–1640)*. In: Sborník archivních prací 1, 1980, č. 30, s. 62–109.

VOLF, Miloslav: *Královský důchod a úvěr v 16. století: (příspěvek k historii českých státních financí)*. Český časopis historický 48–49, 1949, č. 1, s. 110–171.

VOLF, Miloslav: *Obnovení nejvyšších zemských úřadů po Bílé hoře*, SAP 27, 1977, s. 3–52.

- VOREL, Petr: *Rezidenční vrchnostenská města v Čechách a na Moravě v 15.–17. století*. Pardubice 2001.
- VOREL, Petr a kol.: *Velké dějiny zemí Koruny české*. Sv. VII. 1526–1618. Praha – Litomyšl 2005.
- VOREL, Petr (ed): *Stavovský odboj roku 1547. První krize habsburské monarchie. Sborník příspěvků z vědecké konference konané v Pardubicích 29.–30. 9. 1997*. Pardubice – Praha 1999.
- VOSÁHLO, Jiří: Hornictví mezi počátkem 16. století a dvacátými léty 17. století. In: PÍSKOVÁ, Renata (ed.) a kol.: *Jihlava. Historie. Kultura. Lidé*. Praha 2009, s. 286–303.
- VÝTISK, Stanislav: *Obsazování zemských úřadů na Opavsku v posledních letech vlády Rudolfa II.* In: *Studia historica Brunensia* 59, 2012, 1–2, s. 31–77.
- WINKELBAUER, Thomas: *Ständefreiheit und Fürstenmacht: Länder und Untertanen des Hauses Habsburg im konfessionellen Zeitalter*. Teil 1. Wien 2003.
- WINTER, Zikmund: *Český průmysl a obchod v XVI. věku*. Praha 1913.
- WINTER, Zikmund: *Kulturní obraz českých měst. Život veřejný v XV. a XVI. věku*. 1. Díl. Praha 1890. 2. Díl. Praha 1893.
- WINTER, Zikmund: *Zlatá doba měst českých*. Praha 1991.
- ZAHRADNÍČEK, Karel: *Olomoucká kovožpracující řemesla v kontextu celkového vývoje*. Olomouc 2011 (nepublikovaná magisterská práce).
- ZAPLETAL, Jaroslav a kol.: *Uherské Hradiště, královské město na řece Moravě*. Uherské Hradiště 2007.
- ZELA, Stanislav: *Náboženské poměry v Olomouci za biskupa Marka Kuena (1553–1565)*. Olomouc 1931.

SEZNAM ZKRATEK

AMB – Archiv města Brna

AMO – Archiv města Olomouc

AMZ – Archiv města Znojma

AO – Arcibiskupství Olomouc

CDM - *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae*

č. – číslo

ČČH – Český časopis historický

ČDMK – České oddělení dvorské komory

ČMM – Časopis Matice moravské

FHB – Folia Historica Bohemica

fol. – folio

inv. č. – inventární číslo

kt. – karton

LDK – Lenní dvůr Kroměříž

MZA – Moravský zemský archiv

NA – Národní archiv

RA – Rodinný archiv

RG – Registra Praha

pag. - pagina

s. – strana

SAP – Sborník archivních prací

Sg. – signatura

SOkA – Státní okresní archiv

VKOL – Vědecká knihovna Olomouc

ZAOpO – Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc

PŘÍLOHY

Příloha č. 1

Soupis moravských podkomořích, o kterých pojednává tato práce

Jiří z Vlašimi a na Úsově, v úřadu 1507–1521

Vilém Kuna z Kunštátu a na klášteře Smilheimu, v úřadu 1521–1527

Jan z Kunovic a na Uherském Brodě, v úřadu 1531–1546

Přemek z Víckova a na Prusinovicích, v úřadu 1546–1561

Albrecht Černoorský z Boskovic, v úřadu 1562–1563

Jan Ždánský ze Zástřizl a na Buchlově, v úřadu 1563–1564

Jetřich z Kunovic a na Uherském Brodě, v úřadu 1564–1566

Jáchym Zoubek ze Zdětína, v úřadu 1566–1571

Hanuš Haugvic z Biskupic, v úřadu 1571–1578

Mikuláš z Hrádku a na Novém Zámku, v úřadu 1578–1598

Zikmund z Ditřichštejna, v úřadu 1598–1602

Jan Mošovský z Moravčína, v úřadu 1603–1608

Karel Haugvic z Biskupic, v úřadu 1609–1636

Edice dvou podkomořských instrukcí

Zpřístupnění obou instrukcí vychází ze zásad transkripce a obecných pravidel pro zpřístupnění novověkých textů.⁵⁵⁴ Editovaný text není určen primárně k lingvistickému studiu. Rozložení a odsazení textu odráží původní uspořádání a očíslování odstavců v české instrukci umožňuje zpřehlednění odkazů použitých ve studii. Vyskytující se zkratky jsou rozepsány, přeškrtnutý text je uveden ve špičatých závorkách a všeobecně známá zkratka etc je ponechána. Obě instrukce se nachází v Národním archivu, fondu České oddělení dvorské komory, karton 153 – Instrukce pro podkomořský úřad.

Fol. 1r–3v (s.d., [1564–1566])

Instruction auf den Wolgebornen Unsern Underchamerer Im Margraftumb Märhern und lieben getreuen, Ditrich von Kunowicz auf Ungerischen Brod, wie er sich bey solchem seinem Underchameramt verhalten solle

Demnach Wier bemelten Ditrichen von Kunowicz aus Kaiserlichen milden gnaden, in erwegung seines erlich guten verhaltens und dass er uns in Unsern nodturften underthenigedinst geleistet und hinfuro sovil desto fleissiger und bekwemer leisten muege und solle, Unser Underchameramt im Margraftumb Märhern zur Unsern gnedigsten wolgeballn zu verwalten vertraut befohlen und eingereumbt haben, welchs Amt dann er Ditrich von Kunowicz von Uns Underthengist angenumben ./ und dasselb nachbeschriebener gestalt und weis vermuege seiner uns derenthalben getaner aus pflicht zuverwalten schuldig sein soll.

Erstlich soll er Gott dem Allmechtigen zu lob und ehren auch Uns und Unsern nachkumben zu nucz und frombmen, die zwen Standt der prelaten und der von Städten obbemelts Margraftumbs welche dann von alters her, zum Underchameramt Alss unser

⁵⁵⁴ ŠŤOVÍČEK, I.: *Zásady vydávání*, s. 53–69; STERNECK, Tomáš: *Historica Třeboň 1526–1547. Listy, listiny a jiné prameny k politickým dějinám období zrodu habsburské monarchie*. Díl I. Pisemnosti z let 1526–1535. Praha 2010, s. 9–53; SAHEB, Jan: *Urbář hukvaldského panství roku 1581: komentovaná edice*. Frýdek-Místek 2008, s. 22–23; za konzultaci německého textu instrukce děkuji manželům Spáčilovým.

Kaiserlicher chamber gehören, verwalten, regiren und undter diese zwene Stende, keine neue irrige verfurirsche kaczerische secten, dergleich widertaufer wider die alte heilige Christliche Religion wie die von alters gehalten worden einzuwurzeln nach sich zuerweitern mit gestalten nachzuelassen.

Zum andern soll er diese zwey Stände, es sei auf gemeinen Landtag oder sonsten bey versamlung und andern zusammenkunften da hinhalten und weisen, dass sie sich in denen handlung und nadturft

so uns betreffen, welche wir also den Stenden Unsers Margraftumb Märhern furtragen und an si slangen lassen, wurden, willig und gehorsamblich verhalten, Unsern gnedigisten willen volziehen und sich sunsten auf keine andere seiten mit lenken nach abweichen oder sunsten neben ab in andern handlungk so wird uns wehr sambtlich oder sundlich einfuern lassen solle.

Zum dritten so oft auch bemelter Unser Underchamerer die rätthe in unsern städten vorneuern wirdet, sol er verstendige taugliche gotfurchtigen soles haber der gerechtigkeit erbare woluer haltene personen und guten Christen welche weder offentlich nach heimlich den secten verwantnachanhengig sein in die ambter nemben und setzen. Und soll by allen unsern städten gleichen den prelaten entliche und gewisliche versehung thun, und selbstn darzu sehen und aufachtung geben das das Gottes dinst in allen Kirchen und klöstern, wie er von alters hergewesen und gehalten worden mit predigung gottes wordt haltung heiligen ablesen und ambter auch processionen und andern Kirchen ordnungen und gebreichlichen ceremonien von den heiligen christlichen Kirchen einge seit ordentlich loblich gehalten und vorsehen die feiertage gefeiert und die fasttage gefast werden dazu er dann auch selber mit seiner person lobliche gute exempl geben soll. Wor dann bei irgent einem abt, probst oder prior, des gleich abtissen, nunnen oder andern convents personen sowol bey denen von städten, oder sundbaren privat personen euurcherlei unerdung welche diesem Unserm Kaiserlichem entlichem bevelch zu wieder wehr befunde, und innen wurde, und er Underchamer dem selben selbst mit weren nach steuren kundt so soll er solchs jedes zeit an uns vende nigst gelangen lassen und ferners bescheids gewarten so darauf woll wir uns unserer meinung gegen im weiter Ercleren

Zum wiriden soll obbemelter unser Underchamerer benanten prelaten, und denen von städten in iren furfallenden ehehaften und notdurffen. Es sei bei und ausser des rechten oder in andeswege warinnen si zu ime an Unser und alls Unnsern ambtman jedes zeit zueflucht haben werden radtsam und behulfflich sein, so soll jeziger Unser Underchamerer auch alle die zuo und einkumben welche die vorig Underchamerer zu diesem ambt gehabt ordentlich und volkemlich forden und einnemen, daruber aber oder an die selben geburlich gulten soll er die prelaten nach die von stadten in keine neue ungewonliche geben einfuren oder inen etwas summen gelts zugeben (wie wir zu ime des gnedigsten vortrauens seind) in keinerlei weise auflagen

Zum funften dieweil sich unlagst verschiener jahr die von Titshein, Gaia und Schomberg mit irem eigenen gelt zu unsern handen erkaufft und ausgelast und sich aus irem guten freien willen uns erblich undergeben die wir auch gnadigsten Unserener erblich unterthanen auf und angemunden, so soll bemelter Unser Underchamerer gedachte unsere städt als Unser Chamer gut des gleichen ob sich andere nacher des gestalt je an uns ergeben an unser stadt in seinem schucz und shirm halten, und inen gleichsals in iren notdurften es sei bei gerichtten oder anderswo ratsam und vorhulfflich sein auch den radt und ander ambter in diesen stadten wans die zeit erfordt ordentlich vorneuern und ersetzen und keiner irrigen verfurisch secten, wie obvermeldet darinnen einzureissen nach aufzuhemben mit zulassen,

Zum sechsten soller er alle Unser renten und einkumben so uns aus den stadten oder andern orten gefallen und zuestehen und sein Underchamer amtverwaltung gehorn uns zue gut einnemen und dar von ordentliche ratung thun

Zum siebenden soller auch allen anfallen oder felligkeiten so uns billich heimfalln und zugehoren machten fleissiger nach forschung halten und darauf gute achtung geben und wann er den einige in erfahrung kommen wurde uns des selben undertenigst berechten

Zum Achten und <leyten> soll viel gemelter Unser Underchamerer fleissige aufachtung geben, damit der birgelte welchs uns von Stenden unsers Margraftumb Märhern bewilligt wirdet, von denen personen so in stadten zu einnemern gesetzt sein aber nach gesetzte werden mochten ordentlich und fleissig zu unsern handen eingebracht werden. Und ob wir auch in kunftige zeiten einige anderen orderung bei einnehmung solches birgelts anbrichten wurden soll er auch darob handthalten.

Und warinen angeregter Unser Underhamerer Unsern und Unser chammer anderern nucz und fromen erkennen wurde, den selben soll er jeden zeit nach seinem besten verstandt und hochsten vermugen mit ganzen fleiss (wie wir dann unser ganzlich vertrauen in inen setzen) ordnen verseggen volgehen und verrichten und darinen sich keine muhe nach beschwerung sauren nach hinden lassen. Warinen er aber einig mangl oder beschwer hat denselben soll er jede zeit an uns gelangen lassen. Darauf wollen wir uns allezeit gegen im Unsers gnedigsten willen und meinung erelern, und uber im als Unsern ambtman und Underchamer gnedigst schutz halten auch seine habten vleiss und muhe und solchen undterthenigsten dienst so wir also den werk spuren und befundt werden in Kaiserliche gnaden erkennen. Datum Wien etc.

Fol. 27–30

Maximilian druhý, z Boží milosti volený římský císař po všecy časy rozmnožitel říše a uherský český etc. král etc.

Instrukce urozenému Hanušovi Haugvicovi z Biskupic a na Račicích podkomořímu našemu Markrabství Moravského, věrnému milému, kterak se při témž ouřadu podkomořském zachovati má dána.

Jakož jsme dotčenému Hanušovi Haugvicovi z Milosti naší císařské etc. vzhlednouc na jeho dobrou zachovalost a že nám v potřebách našich vždycky rád poddaně sloužil a to na potomně snažejí činiti povinen bude ouřad náš podkomořský v Markrabství Moravském do voule naší císařské k spravování dáti a poručiti ráčili. Kdež pak týž Hanuš Haugvic z Biskupic jmenovaný ouřad podkomořský od nás poddaně přijal a ten na nížeji psaný zpuosob podle závazku neb přísahy nám učiněné spravovati má a povinen bude ./.

(1) Předkem aby ke cti a chvále Pánu bohu všemohoucímu a nám i dědicuom našim k dobrému a užitečnému stav Prelátský a Městský téhož Markrabství jakožto komoru naši kteříž k ouřadu našemu podkomořskému od starodávna náležejí spravoval. Mezi týmiž dvěma stavy žádným novým a bludným kacířským sektám a novokřtěncuom mimo Svatú Křest'anskú Víru jakž se od starodávna zachovávalo se rozmáhati nedal a nedopouštěl.

(2) Druhé. Aby ty dva stavy buď v sněmích obecních neb na sjezdích i jiných místech k tomu vedl, aby se v jednání v potřebách a žádostech našich kteréž bychom tak na Stavy vzložili povolně zachovali a vuoli naši plnic na žádnú stranu se neuchylovali, ani v jaká jednání postranní bud společně neb rozdílně co by proti nám bylo se nedávali.

(3) Třetí. Kdyžkolivěk úřady <naše> konšelské v městech našich obnovovati bude, aby osoby hodné, rozumné, pána Boha se bojící spravedlnost milující, ctného zachování a dobré křesťany, kteříž by sektám zjevně ani tejně nachylni nebyli, na ouřad bral. A to tak při všech městech našich tolkéž i při prelátích opatroval a k tomu dohlídal, aby se služba Boží, v kostelích i klášterích jakž od starodávna bejvalo, kázáním slova božího, a mší svatých posluhováním i při procesích a ceremoniích od církve svaté ustanovených pořádně a chvalitebně dala, dni sváteční světili a ve dni postní postili. V čemž sám také na sobě dobrý a chvalitebný příklad ukazovati má. Jestliže by pak při kterém opatu, proboštu, převoru, abatyších a mniškách konventich neb městech i obzvláštních osobách nějaký nepořad, což by proti tomuto našemu poručení bylo seznal, a zvěděl, a tomu týž podkomoří náš sám odolati a neb toho k nápravě přivesti nemohl. To aby na nás vznesl, a my jemu v tom širší oumysl náš oznámiti ráčíme.

(4) Čtvrte. Aby týž podkomoří náš jmenovaným stavu prelátskému a městskému v potřebách a důležitostech jich buď při právě, soudech neb v čem by se k němu jakožto k ouředníku našemu kdy na místě našem utekli, raden a pomocen byl. Ty pak platy kteréž předešlý podkomoří náš také sobě pořádně vydávati rozkázati má. Však mimo ty a nadto vejše, aby stavu prelátského a městského v žádné jiné poplatky neb sumy peněz k dávání jemu jakž té naděje k němu bejti neráčíme pod nižádným způsobem nepotahoval.

(5) Páté. Má podkomoří náš o všech věcech a jednání kteréž by před ouřad jeho přišli jakž pak to prve vždycky bejvalo nám psáním svým oznamovati a na to od nás další odpovědi očekávati.

(6) Šesté. Jestliže by mezi městy a duchovními nějaké nesnáze vznikly tehdy, aby stranám když se soud zemský drží rok a den položil a tu příjmúc k sobě dvě nebo více

osob z soudcův zemských je vyslyšel a pokudž by takovou kterou věc mezi stranami na místném konci postaviti mohl. O tom, aby nám každého času zprávy spolu s zdáním svým činil a od nás dalšího oznámení kterýmž by se spraviti měl očekával.

(7) Sedmé. Aby dotčený podkomoří náš žádných peněz nevydával, leč by z komory naší dvorské o tom jisté poručení sobě dané měl.

(8) Osmé. Kdyby se přitrefilo, že by některý z prelátů a duchovních z světa sešel, u přítomnosti dvou zachovalých hodných osob z stavu panského a rytířského nebo z měst a jednou z konventu, aby to všecko což by po něm zuostalo pořádně vedle způsobu té řeholy z inventovati a opatřiti dal a na čem by ty věci byli nám o tom oznamoval a z strany dosazení jiné osoby na to místo od nás každého času odpovědi očekával.

(9) Deváté. Aby na to pozor měl, aby duchovní bez vědomí a povolení našeho o statky žádné směny nečinili a neb komu co zastavovali.

(10) Desáté. Jestliže by se co toho buď smlouvy a neb směny kteréž bez povolení jistého našeho nebo předků našich králův českých Markrabí Moravských se stali vzhledalo a našlo, aby nám též o to[m] s dobrým zdáním svým oznámil.

(11) Jedenácté. Nemá také podkomoří náš k žádnému, žádným trestáním bez vědomí našeho přikračovati, kdyby se při osobách duchovních jaká vina buď z strany cizoložstva neb co jiného neřádného k tomu podobného i také v jiné příčině shledalo. Než má to všecko prve na nás s svým dobrým zdáním vznésti.

(12) Dvanácté. Každého kvartálu neb čtvrtléta, aby podkomoří náš vejtah příjmů a vydání komoře naší dvorské jakž se to od jiných úřadů též děje odsílal.

(13) Třinácté. Také má od vejběřčích posudného každého kvartálu vejtah příjmů a vydání vzít a též komoře naší dvorské odeslati.

(14) Čtrnácté. Poněvač sou se těchto nedávných let Novojičínští, Kyjovští a Šumberští svýma vlastními penězi vyplatili a nám se z své dobré vuole dědičně poddali kteréžto

sme milostivě za dědičné poddané naše přijíti ráčili aby týž podkomoří náš dotčená města jakožto komoru naši i jiné až by se nám tou měrou kdy poddali na místně našem v své ochraně měl. A v potřebách jich buď při soudech neb jinde radou a pomocí svu neopouštěl. Nicméně ouřady konšelské také v těch městech když toho čas bejva pořádně obnovoval. A tolkéž žádným bludným sektám v těch se jakž svrchu dotčeno rozmáhati nedopouštěl.

(15) Patnácté. Platy a důchody naše které se nám při městech a nebo jinde ježto ouřadu podkomořskému k spravování náležejí vydávají, aby on podkomoří náš pořádně k ruce naší císařské pod počet přijímal.

(16) Šestnácté. Aby také dotčený podkomoří obzvláštní pilný pozor měl, na nápady naše se s pilností vyptával a jakž by kde co takového na nás spravedlivě připadlo, v to se hned k ruce naší uvázal dobře opatroval a nám o tom oznámil.

(17) Sedmnácté. Počet z ouřadu svého podkomorského, aby každého roku těm osobám kteříž k tomu nařízené budou činil. A my jemu duochodního písaře, kterýž by všech duochoduov registra držál přidati a naříditi ráčíme.

(18) Osmnácté. Má také často psaný podkomoří náš na to zřízení své míti, aby posudní kteréž se nám od stavuov Markrabství Moravského svoluje od těch osob kteříž v městech k tomu za vejběřcí usazení jsou a neb ještě budou pořádně, a pilně k ruce naší vybíráno bylo. A jak neb pokudž bychom kterého času o tom další nařízení při <výběřcích> vybírání téhož posudního učinili a ustanovili, aby nad tím ruku držel, a tak což by dále již psaný podkomoří náš dobrého a užitečného našeho a komory naší bejti znal.

To aby každého času se vši pilností, jakž jemu věřiti ráčíme žádné práce, péče, a bedlivosti nelitujíc podle nejvyšší mocnosti a rozumu svého opatroval, řídil a konal. A v čem jakú stížnost neb nedostatek měl to bude moci na nás každého času vznášeti a my jemu v tom další vuolí a oumysl náš oznamovati a nad ním jakožto ouředníkem a podkomořím naším ruku naši císařskou držeti. A takovou povolnost i služby jeho

kteréž při témž ouřadu od něho vskutku seznáme vši milostí naší císařskou spomínati a nahrazovati ráčíme. Dán v městě našem v Vídni v pátek den sv. Matouše léta Páně 1571 a království našich římského a uherského devatého a českého xxiii etc.

Maxmilián

Vratislav z Pernštejna SR Boemiae Cancellarius Ad mandatum SacraeCaesareae
Majestatis proprium
Mi[kuláš] Walter

SUMMARY

The office of sub-chamberlain in Moravia in the sixteenth and early seventeenth centuries

This dissertation deals with the office of the sub-chamberlain (*podkomoří, subcamerarius, Unterkämmerer*) in Moravia during the sixteenth and the first two decades of the seventeenth century. The office (i.e. the sub-chamberlain himself) organised in Moravia what in Bohemia was the entire chamber administration, and although the administration of the ruler's finances was a substantial part of his powers, the study sought to show that the personality of the sub-chamberlain interfered with the political and religious events in Moravia as well. It was essential for this research to use prosopography approach; create biographies of individual sub-chamberlains, and analyse their property, family and confessional situation. It was their property and family background, their position within the hierarchy of noble society and the consideration of their confessional adherence that fundamentally influenced the way in which the office of sub-chamberlain was approached.

The uniqueness of the office in Moravia also lay in the fact that the office of the sub-chamberlain was not subject to the Bohemian royal chamber, but correspondence was conducted by the sub-chamberlain directly with the monarch. With the gradual bureaucratisation of the royal apparatus, the pressure on royal officials grew. From the surviving instructions for sub-chamberlains we can ascertain how high demands the monarch placed on them. This was reflected in the increasingly difficult search for a suitable candidate to the office.

As the financial, judicial and other administration grew during the sixteenth century, offices were gradually established to take over part of the sub-chamberlain's agenda. In the judicial sphere, it was the procurator already in the first half of the sixteenth century. There was also close cooperation between the sub-chamberlain's office and the judge (*hofrychtěj, Hofrichter*), who could even be temporarily appointed by the sub-chamberlain as his deputy, especially in his communication with the royal towns. In 1567, the office of rentmaster (*rentmistr, Rentmeister*) was established in Moravia for the administration of pensions and chamber finances. This official

gradually took control of collecting taxes and chamber finances. However, this research has shown that until the end of the sixteenth century, the sub-chamberlain was still receiving reports of and participated in litigation by subjects of the royal chamber, and his supervision of the administration of public finances persisted, even though the actual collection was in the hands of the rentmaster.

The rulers of the Habsburg House, after their accession to the Bohemian throne, rather quickly integrated the sub-chamberlain into the bureaucratic apparatus of the Habsburg lands. In the first two decades after Ferdinand I's accession to the throne, attention was concentrated on the re-vindication of estates and the negotiation of loans from subjects of the royal chamber. In the 1550s, the sub-chamberlain Přemek of Víckov still refused to negotiate a loan for the monarch from the clergy. His followers, however, were open to such practices (or no reports on discussions on these issues survived). In the later period, from the 1560s onwards, sub-chamberlains were also commissioned to act in religious matters. Counter-reformation efforts in the royal towns were in the hands of the bishops; they, however, cooperated with the sub-chamberlain in creating pressure on confessional adherence of the royal towns and their burghers.

The events of the first three decades of the seventeenth century further accelerated the process of bureaucratisation and professionalisation of the administration of chamber finances in Moravia. The sub-chamberlain therefore lost this important role, which had been taken over by professional officials, lower noblemen or burghers, and his role in relation to the royal towns became symbolic.